

LAPSIPERHEIDEN ASUMISEN ONGELMIEN KÄSITTELY SOSIAALITOIMESSA

Antti Sarantaus

Jyväskylän yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Sosiaalityö

Ammatillinen lisensiaatintutkimus

Huhtikuu 2017

TIIVISTELMÄ

Jyväskylän yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

SARANTAUS, ANTTI: Lapsiperheiden asumisen ongelmien käsittely sosiaalitoimessa

Ammatillinen lisensiaatintutkimus, 130 sivua, 4 liitesivua

Sosiaalityö, Hyvinvointipalvelujen erikoisala

Ohjaajat: yliopistonlehtori Tuija Kotiranta, professori Kati Närhi ja professori Marjo Kuro-nen

Huhtikuu 2017

Ammatillisessa lisensiaatintutkimuksessa haetaan vastausta kysymykseen, miten sosiaalityössä työskennellään lapsiperheiden asumisen ongelmissa. Tutkimuksessa selvitetään, mitä työmenetelmiä ja orientaatioita sosiaalitoimen työntekijöillä on käytössään lapsiperheiden asumisen ongelmissa ja miten näitä työmenetelmiä ja orientaatioita työssä on käytetty. Tutkimusaineistona ovat 18 kriisiasunnossa asuneen lapsiperheen asiakasasiakirjat. Aineiston analyysimenetelmänä on käytetty teemoittelua. Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä käsitellään asunnottomuuden ja sosiaalityön suhdetta sekä sosiaalityön työmenetelmiä ja orientaatioita. Tutkimuksen pääkäsitteinä ovat kunnallinen sosiaalitoimi, asunnottomuus, aikuissosiaalityö, lastensuojelu, toimeentulotuki ja asiakasasiakirjat.

Tutkimustulosten perusteella kunnallisen sosiaalitoimen aikuissosiaalityön ja lastensuojelun asiakastyön työmenetelmät ovat lakisidonnaisia. Lähes kaikki aikuissosiaalityön työmenetelmät olivat kytköksissä taloudelliseen apuun. Aikuissosiaalityön keskiössä oli taloudellisen avun ohella pyrkimys asiakasperheiden vuokranmaksujen kontrollointiin. Asiakastyön työmenetelmät näyttäytyivät yksipuolisina. Perustoimeentulotuen Kelaan siirtyminen 1.1.2017 antanee aikuissosiaalityölle mahdollisuuden kehittää ja monipuolistaa työmenetelmiään.

Tutkimuspaikkakunnalla ainoastaan lastensuojelun työntekijöillä oli oikeus asuttaa lapsiperheitä tilapäismajoitukseen. Lastensuojelulla oli tutkimustulosten mukaan suuri merkitys perheiden asumisen ongelmatilanteissa. Lastensuojelun asiakastyön työmenetelmät olivat aikuissosiaalityön tavoin lakisidonnaisia. Työmenetelmät olivat vaihtoehdottomia, koska lastensuojelun työntekijöillä ei ollut perheiden akuuteissa asumistilanteissa muita mahdollisuuksia kuin turvata lapsiperheiden asuminen. Lastensuojelussa perheitä autettiin asumisen turvaamisen ohella myös uusien asuntojen hakemisessa kriisiasuntojen tilalle.

Tutkimuksen perusteella sekä aikuissosiaalityön ja lastensuojelun orientaatiot olivat palvelujärjestelmäkeskeisiä ja lakiperusteisia. Työskentelyorientaatiossa oli eniten aineksia Paynen (2002) kuvailemasta individualistis-reformistisesta ja Raunion (2009) palvelujärjestelmäkeskeisestä orientaatiosta. Juhila (2006) on tarkastellut sosiaalityötä sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisina, suhteina ja rooleina. Sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisista muodostui aineistossa liittämisen, kontrollin ja huolenpitosuhteita.

Avainsanat: sosiaalityö, asunnottomuus, työmenetelmä, orientaatio, asiakasasiakirjat

Sisällys

1 Johdanto	5
2 Lapsiperheiden asunnottomuus.....	10
2.1 Asunnottomuuden määrittelyä	10
2.2 Katsaus aiempaan asunnottomuustutkimukseen	12
3 Lapsiperheiden asumisen ongelmat ja sosiaalityö	17
3.1 Sosiaalityön määrittelyä	17
3.2 Aikuissosiaalityö	18
3.3 Lastensuojelu.....	21
3.4 Sosiaalitoimen lapsiperheiden asumisen ongelmiin puuttuminen ja työnjako	23
3.5 Sosiaalitoimen työntekijät asumisen ongelmissa olevien lapsiperheiden auttajina	27
4 Sosiaalitoimen työmenetelmistä ja orientaatioista	30
4.1 Työmenetelmät, määritelmät ja aiemmat työmenetelmätutkimukset	30
4.2 Orientaatiot ja määritelmät.....	35
5 Tutkimuksen metodiset ratkaisut	41
5.1 Asiakirjat ja dokumentointi osana sosiaalityön ammattikäytäntöä	41
5.2 Asiakirjatiedon luonteesta tutkimusaineistona.....	44
5.3 Aineiston hankinta, käsittely ja kuvaus.....	47
5.4 Teemoittelu aineiston analyysimenetelmänä	51
5.5 Tutkimuksen eettisyydestä ja luotettavuudesta	57
6 Aikuissosiaalityön työmenetelmät lapsiperheiden asumisen ongelmissa	61
6.1 Perheiden taloudellinen avustaminen ja kontrollointi.....	62
6.2 Perheiden ohjaus ja neuvonta.....	79

7 Lastensuojelun työmenetelmät lapsiperheiden asumisen ongelmissa	88
7.1 Perheiden avustaminen akuuteissa asumisen ongelmissa	89
7.2 Perheiden avustaminen uusien asuntojen hakemisessa.....	96
8 Johtopäätökset ja pohdinta	104
Kirjallisuus.....	116
Liitteet	131
Liite 1. Tutkimuslupa 1	131
Liite 2. Tutkimuslupa 2.....	132
Liite 3. Tutkimuslupa 3.....	133
Liite 4. Tutkimuslupa 4.....	134

1. JOHDANTO

Asunnottomuus on ilmiönä muuttunut ja monimuotoistunut viime vuosien aikana ja asunnottomaksi voi joutua käytännössä kuka tahansa esimerkiksi elämänmuutoksen takia. Lapsiperheiden asumisen ongelmia ja asunnottomuutta on tutkittu Suomessa niukasti. Perheet ovat kuitenkin erityisasemassa asumisensa suhteen, koska sosiaaliviranomaiset velvoitetaan lapsiperheiden nopeaan asuttamiseen lainsäädännön nojalla. Leena Lehtonen (2010, 18) on kuvaillut lapsiperheiden asunnottomuutta yhteiskunnassamme aiheeksi, josta ei voida puhua eikä sitä haluta tunnistaa.

Valtion asuntorahasto (ARA) on seurannut asunnottomuuden kehitystä maassamme kuntakyselyin vuodesta 1987 lähtien, jolloin asunnottomia oli yli 16 000. Uusimman valtion asuntorahaston julkistaman tilaston mukaan vuoden 2015 lopussa Suomessa oli 6785 yksinelävää asunnotonta ja 424 asunnotonta perhettä. Asunnottomien lapsiperheiden määrä on pysynyt lähes ennallaan viimeiset kymmenen vuotta. Asunnottomien perheiden lukumäärää koskevan tiedon kannalta on ongelmallista se, että perheiksi luetaan myös lapsettomat pariskunnat. Maahanmuuttajien osuus on noin 54 % kaikista asunnottomista perheistä. Lapsia asunnottomissa perheissä oli yhteensä 437. (Asunnottomat 2015.) Asunnottomien lukumäärä riippuu kuitenkin varsin paljon siitä, keneltä asiaa kysytään. Asunnottomuus on sekä konkreettista todellisuutta että sosiaalinen konstruktio, joka saa eri aikoina ja eri maissa hyvinkin erilaisen sisällön. (Granfelt 1998, 48.)

Asunnottomuus keskittyy pääkaupunkiseudulle ja kasvukeskuksiin. Yli kaksi kolmasosaa asunnottomista on pääkaupunkiseudulta (Helsinki, Espoo ja Vantaa). Helsingissä on eniten asunnottomia sekä lukumäärältään että asukaslukuun suhteutettuna. Kasvukeskusalueita ovat Helsingin seutu sekä Turku, Tampere, Jyväskylä, Kuopio ja Oulu. Muuttoliikettä on suuntautunut näille alueille ja väestönkasvu on ollut niissä suurinta, mikä näkyy kiristyneenä asuntomarkkinatilanteena. Vaikka vuokra-asuntomarkkinoilla kysyntä ja tarjonta eivät kohtaa kovinkaan hyvin, useimmissa kasvukeskuksissa on asunnottomuutta onnistuttu jonkin verran vähentämään lukuun ottamatta Helsinkiä. Suomen hallitus on toteuttanut yhdessä kuntien ja muiden toimijoiden kanssa erilaisia asunnottomuuden vähentämisohjelmia vuodesta 1987, joka oli kansainvälinen asunnottomien vuosi. (Tainio 2009, 12; Asunnottomat 2015.)

Kunnallisen sosiaalitoimen työntekijöiden työskentely asunnottomiksi jääneiden lapsiperheiden asumisen turvaajana perustuu lakivelvoitteeseen. Lastensuojelulain 35 §:n mukaan ”kun lastensuojelun tarve oleellisilta osin johtuu riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisoloihin tai asunnon puuttumisesta tai kun mainitut seikat ovat oleellisena esteenä lapsen tai perheen kuntoutumiselle, kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki tai korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto”. Kunnan asuntotuotannosta ja asuntojen jaosta vastaavat ja päättävät ensisijaisesti kunnan asuntoviranomaiset. Mikäli kunnan asuntoviranomaiset eivät järjestä perheelle tarpeenmukaista asuntoa, niin järjestämisvastuu asiasta siirtyy asunnon osalta kunnan sosiaalihuollon viranomaisille. (Lastensuojelulaki 417/2007; Rätty 2010, 263-265.) Lastensuojelulaki käytännössä velvoittaa kunnat järjestämään asunnottomalle lapsiperheelle väliaikaisen majoituksen. Perheet eivät ole Suomessa absoluuttisesti asunnottomia, vaan asuvat tilapäismajoituksessa kuten kuntien kriisiasunnoissa, sukulaisten tai tuttavien luona.

Kiinnostukseni tutkimuskohteeseen on herännyt käytännön työssä työskenneltyäni usean vuoden ajan eri kunnissa aikuissosiaalityössä sosiaalityöntekijänä, johtavana sosiaalityöntekijänä sekä lastensuojelun avohuollossa. Työssäni olen kohdannut useita lapsiperheitä, jotka ovat joutuneet hädätouhkien alle, hädetyiksi asunnoistaan tai olleen jostain muusta syystä tilapäismajoituksen tarpeessa. Aihe kiinnostaa minua myös sen takia, että olen huomannut aikuissosiaalityöltä sekä lastensuojelulta puuttuvan työmenetelmiä, joilla voisi vastata lapsiperheiden asumisen ongelmiin. Sosiaalitoimella on kuitenkin lakisääteinen velvollisuus auttaa lapsiperheitä erilaisiin asumisen ongelmatilanteisiin liittyen. Halusin saada selkeämmän kuvan siitä, mitä sosiaalitoimen työntekijät voivat tehdä asumisen ongelmissa olevien lapsiperheiden tilanteissa ja perheitä auttaakseen.

Kohdensin tutkimukseni sosiaalitoimen työntekijöiden työskentelyn tarkasteluun, koska aiempaa suomalaista tutkimusta sosiaalitoimen työmenetelmistä nimenomaan erilaisissa asumisen ongelmissa olevien perheiden auttamiseksi ei löytynyt. Tiedossani ei ole sellaisia tutkimuksia, joissa aineistoina olisi käytetty asunnottomien lapsiperheiden sosiaalitoimen asiakasasiakirjoja. Sosiaalityön työkokemuksestani johtuen tiedän asunnottomien lapsiperheiden auttamisjärjestelmän rakentuvan kuntakohtaisesti kontekstistaan käsin ja eroavan toisistaan kunnasta toiseen siirryttäessä.

Tutkimusaiheen valinnan perusteluna on ollut sosiaalihuollon toimeenpanon paikallisuus, vaikka valtakunnallisella ohjauksella on pyritty vähentää asuinpaikkakunnasta aiheutuvaa eriarvoista kohtelua. On tärkeää ja perusteltua saada uutta tietoa sosiaalityön paikallisista työmenetelmistä. Sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden kuntakohtaiset eroavaisuudet perustelvat paikallisen tutkimuksen tärkeyden ja merkityksen. (Ks. Mäntysaari 2007, 116.) Tutkimuskohteena olevan paikkakunnan sosiaalitoimella on käytössään kaksi kriisiasuntoa, joihin asunnoton lapsiperhe voidaan tarpeen vaatiessa asuttaa. Kriisiasunnoissa asumisaika on usein lyhytkestoinen, koska kyseessä on väliaikainen asumismuoto. Kriisiasunnossa asuvia lapsiperheitä autetaan löytämään pysyvä asumisratkaisu.

Siirryin pois kunnallisesta sosiaalityöstä muihin työtehtäviin tutkimuksenteon aikana, mikä auttoi minua näkemään lapsiperheiden asumisen ongelmatilanteet osana laajempaa kunnallista sosiaalityötä. Siirtyminen toiseen työhön antoi mahdollisuuden tarkastella tutkimusaihetta aiempaa ”neutraalimmin”. Aihealueen tunteminen lisää mielestäni tutkimuksen luotettavuutta. Pyrin tutkimuksessani katsomaan kunnallista sosiaalityötä ulkopuolisena ikään kuin lintuperspektiivistä.

Tutkimusympäristönä on erään eteläsuomalaisen keskisuuren paikkakunnan aikuissosiaalityön ja lastensuojelun palvelujärjestelmä. Aineisto muodostuu paikkakunnan perusturvan hallinnoimissa kriisiasunnoissa vuosina 2009-2012 asuneiden lapsiperheiden asiakasasiakirjoista. Tarkastelen tutkimuksessa kunnallisen sosiaalitoimen työntekijöiden työskentelyä asiakasasiakirjojen valossa. Kirjauksia asiakasasiakirjoihin ovat tehneet sosiaalityöntekijät, sosiaaliohjaajat ja etuuskäsittelijät. Tutkimus on kohdistettu kunnan sosiaalihuollon ammattilaisten tekemään työhön. Kyse on kunnallisen sosiaalitoimiston konkreettisen työn tutkimisesta.

Pirjo Sarvimäen ja Aki Siltaniemen (2007) mukaan sosiaalityön prosessia tarkastellaan yleensä ajallisesti etenevänä tapahtumien sarjana, joka kulkee alkuvaiheen tilannearviosta keskivaiheen toiminnallisiin ratkaisuihin ja siitä loppuvaiheeseen, asiakassuhteen päättämiseen ja työskentelyn arviointiin. Asiakkaan saama tuloksellinen palvelu voidaan varmistaa toimivalla asiakasprosessilla. Palvelujärjestelmän näkökulmasta prosessi sisältää asian viireille tulon, palvelutarpeen arvioinnin, palvelusuunnitelman, palveluiden ja toimenpiteiden toteutuksen, vaikutusten arvioinnin sekä asiakkuuden päättämisen vaiheet. Palveluprosessi

vaihtelee kestoltaan asiakkaan tilanteesta riippuen. (Mt., 22-26.) Sosiaalitoimen työntekijöiden työtä seurataan tässä tutkimuksessa prosessina ja ajassa edeten; alkaen ennen lapsiperheiden asunnottomuutta ja siihen asti, kun perheet ovat saaneet uudet asunnot tilapäismajoituksen tilalle. Työntekijöiden työskentelyn tarkasteluajanjaksot ovat kestoltaan muutamista viikoista noin puoleen vuoteen. Työntekijöiden ja asiakasperheiden tunnistettavuuden minimoimiseksi asiakastyön prosesseja ei ole seurattu työntekijöittäin tai perheittäin, vaan ainoastaan prosessin eri vaiheiden mukaan.

Tutkimuskysymys on: miten sosiaalitoimessa työskennellään lapsiperheiden asumisen ongelmissa? Tutkimuksessa haetaan vastausta siihen, mitä työmenetelmiä ja orientaatioita sosiaalitoimen työntekijöillä on käytössään lapsiperheiden asumisen ongelmissa ja miten näitä työmenetelmiä ja orientaatioita työssä käytetään. Tutkimuksessa päähuomio kiinnitetään sosiaalitoimen työntekijöiden käyttämiin asiakastyön työmenetelmiin. Orientaatioita arvioidaan työssä käytettyjen työmenetelmien pohjalta tutkimuksen johtopäätöksissä ja pohdinnassa. Ilmiötä tarkastellaan kokonaisuutena ja tavoitteena on antaa sosiaalitoimen työntekijöiden työskentelystä laaja-alainen kuvaus.

Tutkimusaiheeseeni liittyy läheisesti perustoimeentulotuen käsittelyn, maksatuksen ja toimeenpanon siirtyminen Kelaan 1.1.2017 lukien. Kunnallisen sosiaalitoimen työntekijöiden käytössä olevat työmenetelmät ja orientaatiot ovat toteutetun Kela-siirron myötä osin jo muuttaneet muotoaan tätä tekstiä kirjoitettaessa. Tutkimukseni käsittelee osittain mennyttä aikaa. Perustoimeentulotuen käsittelyn, maksatuksen ja toimeenpanon Kelaan siirtymisestä ei ollut silloin vielä mitään tietoa, kun etsin tutkimusaihetta. Kuntien sosiaalitoimeen jäivät perustoimeentulotuen Kelaan siirtymisen jälkeen täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki, koska siirto koski ainoastaan perustoimeentulotukea.

Sosiaalityön tutkimukseen on kaivattu viime vuosina sellaista analyyttistä tietoa, joka mahdollistaisi ammattikäytäntöjä rakentavien prosessien näkyväksi tekemisen ja ymmärtämisen sekä arvioinnin ja kehittämisen. (Karvinen-Niinikoski ym. 2005, 5.) Sosiaalityön käytäntöjä koskevalle tutkimukselle on tarvetta ja tutkimukseni kohdentuu sosiaalitoimen työntekijöiden työskentelyn ja sosiaalityön ammattikäytäntöjen tutkimiseen. Sosiaalitoimen työntekijöiden ammatillisella toiminnalla on konkreettista vaikutusta lapsiperheiden elämään ja ammatillisten käytäntöjen tutkimisen kautta on mahdollista kehittää käytännön asiakastyötä, työkäytäntöjä ja työn organisointia.

Tutkimus rakentuu kahdeksasta luvusta. Tutkimus etenee seuraavasti: luvussa kaksi paneudutaan lapsiperheiden asunnottomuuteen kuten asunnottomuuden määritelmiin ja aiempaan asunnottomuustutkimukseen. Luku kolme keskittyy asumisen ongelmiin, sosiaalityöhön ja lapsiperheiden asunnottomuuteen. Tutkimuksen neljäs luku koostuu työmenetelmien ja orientaatioiden käsitteiden avaamisesta ja aihetta sivuavasta aiemmasta tutkimuksesta. Viides luku koostuu tutkimuksen toteutuksen ja metodisten ratkaisujen tarkastelusta. Tutkimuksen kuudes ja seitsemäs luku ovat tuloslukuja, joista ensimmäinen tarkastelee aikuis-sosiaalityön työntekijöiden ja jälkimmäinen lastensuojelun työntekijöiden työskentelyä. Viimeisessä luvussa tuodaan esiin johtopäätökset ja pohdinta.

2. LAPSIPERHEIDEN ASUNNOTTOMUUS

2.1 Asunnottomuuden määrittelyä

Asunnottomuuden tutkimisessa asunnottomuuden määrittely on keskeistä, sillä määrittely rajaa tutkimuksen kohteen, ilmiön laajuuden sekä tulokset. Asunnottomuutta ei voida määrittellä yksiselitteisesti. Asunnottomuus on ilmiö, joka saa eri maissa ja eri aikoina toisistaan poikkeavia sisältöjä. Kunkin maan olosuhteet ja perinteet vaikuttavat siihen, millä tavalla ongelma eri maissa ymmärretään. Ensisuojassa tai ulkona nukkavan ihmisen asunnottomuutta tuskin kyseenalaistetaan, mutta sen jälkeen kaikki on tulkinnanvaraista. (Granfelt 1998, 46-48; Kärkkäinen 1999, 369.) Arkipuheessa asunnottomuus ilmiönä liittyy huonosuuteen tai sen kasautumiseen. Yleisin asunnottomuudesta heräävä mielikuva on asunnottoman alkoholistin hahmo, siltojen alla elävä mies. Asunnottomuus ilmiönä on todellisuudessa kuitenkin monimuotoistunut ja kuva asunnottomuudesta muuttuu yhteiskunnan muuttuessa. Asunnottomaksi voi käytännössä joutua kuka tahansa esimerkiksi työttömyyden tai jonkin muun elämänmuutoksen takia. (Lehtonen & Salonen 2008, 14-17.)

FEANTSA eli yleiseurooppalaisen asunnottomuusjärjestöjen liitto on luonut typologian asunnottomuuden määrittelemiseksi. Ethos-typologiassa korostetaan ilmiön dynaamisuutta ja erilaisia reittejä asunnottomuuteen. ETHOS-typologiaa (European Typology on Homelessness and Housing Exclusion) on suositeltu käytettäväksi EU-tasolla asunnottomuuden määrittelemiseksi. ETHOS-typologiasta on tehty suomenkielinen käännös, jossa on huomioitu Suomen oloja, koska typologia ei sellaisenaan ole suoraan siirrettävissä eri maihin. Suomenkielisessä käännöksessä asunnottomuus jaetaan neljään erilaiseen luokkaan: ulkona asuvaan, asunnottomaan, turvattomaan asumiseen ja epätarkoituksenomaiseen asumiseen. Nelikentän ulottuvuudet kuvaavat eri asumismuotojen ominaisuuksia. Ethos-typologian mukaan asunnottomia ovat kaikki ne, jotka ovat kokonaan ilman asuntoa, asuvat heikoissa olosuhteissa tai heitä uhkaa asunnottomuus. (Lehtonen & Salonen 2008, 22-23; Kostiainen & Laakso 2012, 7.)

Asunnottomuuden määrittely ottaa Suomessa lähtökohdakseen sen paikan, jossa asunnoton oleilee. Asunnottomiksi on määritelty Suomessa ne, jotka elävät

- ulkona tai tilapäissuojissa, joita ei ole asunnoiksi tarkoitettu kuten puutarhamökissä, saunakamarissa, ulkovajassa, työmaaparakissa, asuntovaunussa, jalamökissä tms.
- yömajoissa tai kodittomien asuntoloissa
- asunnon puutteen vuoksi hoito- tai huoltokodeissa, ensisuojaissa, hoidollisessa asuntolassa tai vastaavassa hoidollisessa yksikössä
- asunnon puutteen vuoksi psykiatrisessa sairaalassa, vanhainkodissa tai kehitysvammalaitoksessa
- asunnon puutteen vuoksi tuttavien tai sukulaisten luona. Tähän ryhmään ei lueta vanhempiansa luona asuvia nuoria.

Asunnottomiksi määritellään myös vankilasta vapautumassa olevat henkilöt, joilla ei ole asuntoa tiedossa ja joille ei myöskään ole varattu asuntolapaikkaa. Lisäksi asunnottomiksi luetaan perheet, jotka yhteisen asunnon puutteessa asuvat erillään tai tilapäismajoituksessa kuten matkustajakodissa, sukulaisten tai tuttavien luona. Asunnottomiin perheisiin luetaan myös ensikodissa asuvat äidit, joilla ei ole asuntoa, ja avoparit, joille on syntymässä lapsi ja joilla ei ole yhteistä asuntoa tiedossa. (Kärkkäinen 1998, 10-11.)

Asunnottomuutta voidaan tarkastella joko yksilön näkökulmasta tai yhteiskuntaan orientoituen. Yksilökeskeisen näkemyksen keskiössä ovat asunnottomat henkilöt. Asunnottomuus nähdään tällöin yksilöllisenä poikkeavuutena, joitakin henkilöitä koskevana ongelmana, jolloin valikoivat ja tarveharkintaiset toimenpiteet tilanteen ratkaisemiseksi ovat perusteltuja. Sen sijaan yhteiskunnallisesta näkökulmasta asunnottomuus nähdään sosiaalisena ja asuntopoliittisena ongelmana ja suuria väestöryhmiä koskevana asiana. Tällöin myös ratkaisutoimenpiteiden tulee olla universaaleja ja perustua kaikkien kansalaisten yhtäläiseen oikeuteen asua kodiksi kutsumassaan paikassa. Asunnottomuus näyttää olevan hyvin vaikeasti määriteltävä ilmiö. Yleisesti ottaen näyttää siltä, että tutkimuksissa löydetään niitä syitä, joita kussakin tutkimuksessa etsitään; rakenteellisia tai yksilöllisiä. (Lehtonen & Salonen 2008, 18-19.)

Asunnottomuus on viime vuosina muuttunut monimuotoiseksi, vaikka kuva alkoholisoituneesta yömajan miehestä elää sitkeästi mielikuvissa asunnottomuudesta. Käsite suhteellisesta asunnottomuudesta on luotu vastakohdaksi traditionaaliselle eli absoluuttiselle asunnottomuudelle. Suhteellinen, uusi asunnottomuus ei ole yhtä konkreettista, silminnähtävää ja ehdotonta kuin absoluuttinen asunnottomuus. Suhteellisesti asunnottomiksi ihmisiksi luetaan muun muassa erilaisissa laitoksissa, hoito- ja turvakodeissa ja tuttavien luona asuvat. Uutta asunnottomuutta edustaviksi ryhmiksi on katsottu myös naiset, nuoret, psyykkisesti sairaat, narkomaanit ja asunnottomat perheet. (Granfelt 1998, 55; Järvinen 1992, 26.)

Omassa tutkimuksessani tarkastelen suhteellista asunnottomuutta, koska tähän kategoriaan lukeutuvat tilapäismajoituksessa asuvat lapsiperheet. Suomessa asunnottomat perheet asuvat pääsääntöisesti jossain kuten tilapäismajoituksessa tai sukulaisten luona. Poikkeuksen tästä muodostavat esimerkiksi muualta Suomeen tulleet kerjäläisperheet, jotka ovat majailleet Suomessa muun muassa asuntovaunuissa ja joiden asunnottomuutta voisi kuvailla myös absoluuttiseksi asunnottomuudeksi.

2.2 Katsaus aiempaan asunnottomuustutkimukseen

Asunnottomuustutkimuksessa painottuivat aluksi individualistiset selitysmallit, mutta 1980-luvulta lähtien rakenteelliset selitysmallit ovat saaneet enemmän jalansijaa. Individualistissa selitysmalleissa asunnottomuuden katsotaan olevan seurausta yksilön ominaisuuksista ja käytöksestä kuten mielenterveysongelmista ja riippuvuuksista. Rakenteellisissa malleissa asunnottomuuden nähdään aiheutuvan yhteiskunnan sosiaalisista ja taloudellisista rakenteista kuten työ- ja asuntomarkkinoista. Individualistiset ja rakenteelliset asunnottomuuden selitysmallit ovat viime vuosien aikana lähentyneet toisiaan. (Busch-Geertsema ym. 2010, 10-14.)

Asunnottomuutta on Suomessa tutkittu melko paljon, vaikka asunnottomuus on vaikeasti määriteltävissä ja myös tutkittavissa oleva asia. Suomessa asunnottomuuden tutkimus nousi esille Ilkka Taipaleen (1982) väitöskirjassa, jossa alkoholia ja asunnottomia käsitellään perinteisestä lääketieteellisestä kannasta poiketen yhteiskunnallisena alkoholikysymyksenä. Tutkimusaineistonaan Taipale käytti aikaisemmin ilmestynyttä kirjallista aineistoa kuten aikaisempia tutkimuksia, viranomaisaineistoa, yksityisten järjestöjen aineistoa, lehti-

artikkeleita ja kaunokirjallisuutta. (Mt., 5-6.) Asunnottomuustutkimukseen tuli 1990-luvulla uusia näkökulmia, joissa ei oltu kiinnostuneita asunnottomuudesta sinänsä tai sen syistä, vaan niistä puhetavoista ja diskursseista, joiden avulla asunnottomuus konstruoidaan sosiaalisena ongelmana (esim. Jokinen & Juhila 1991.) Riitta Granfeltin (1998) väitöskirja naisten kokemasta asunnottomuudesta on lähellä etnografista tutkimusta. Tutkimukseen osallistuneet naiset olivat köyhiä ja vähäosaisia ihmisiä, jotka unelmoivat omasta vuokra-asunnosta ja päihteettömyydestä.

Asunnottomuutta on tutkittu runsaasti myös 1990- ja 2000-luvuilla, jolloin tutkimusta on tehty muun muassa kaupunkikohtaisesti (Korhonen 2002; Pakarinen 2011), aluekohtaisesti (Erkkilä & Stenius-Ayoade 2009) sekä palvelujen näkökulmasta (Nousiainen & Sunikka 2009; Tainio 2009.) Asunnottomuus ja asumisen ongelmat ovat perinteisesti yhdistetty joihinkin erityisryhmiin. Myös tutkimus on myötäillyt marginaaliryhmien tutkimista. Asunnottomien erityisryhmiä on tutkittu maahanmuuttajien (Rastas 2002; Katisko 2013), naisten (Granfelt 1992; Vanhala 2005; Eskelinen 2009), nuorten (Josefsson 2008) ja miesten (Sarantaus 2006; Tikka 2013) näkökulmista. Toisaalta asunnottomuutta voidaan tarkastella myös tilastojen avulla ja esimerkiksi Valtion asuntorahasto (ARA) kokoaa vuosittain tilastotietoa siitä, kuinka paljon asunnottomia on ollut tietyssä aikana (marraskuussa) koko maan tasolla. Asunnottomuutta voi tarkastella, tutkia ja lähestyä monesta eri näkökulmasta.

Eurooppalaisen nykytutkimuksen valossa asunnottomuus käsitetään eriytyneenä prosessina, johon on erilaisia sisäänmenoväyliä ja poistumisteitä eri väestöryhmille. Muun muassa metodologiasta johtuen käsitys asunnottomuudesta on pitkään näyttäytynyt keski-ikäisten päihdeongelmaisten miesten ongelmana. Asunnottomuutta on yleisimmin tutkittu poikkileikkausaineistoin. Ne ovat tuottaneet yksityiskohtaista tietoa asunnottomien ongelmista, mutta eivät ole onnistuneet tavoittamaan asunnottomuuden dynamiikkaa. Poikkileikkausaineistossa pitkäaikaisasunnottomat ovat ylliedustettuina. Pitkittäistutkimuksia, jotka toisivat esille asunnottomuudesta poistumiseen johtavia syitä ja ihmisten elämäntilanteiden kehitystä, on kuitenkin tehty Euroopassa vähän. Osittain tämä on resurssikysymys. (Busch-Geertsema ym. 2010, 15.)

Bill Edgar (2009) on pohtinut erilaisia lähestymistapoja asunnottomuuteen, asunnottomuuteen johtavia tekijöitä ja yleisesti asunnottomuusilmiön luonnetta. Asunnottomuudesta olisi

Edgarin mukaan kyettävä keskustelemaan ja aihetta käsittelemään yhdessä yhdistäen rakenteelliset ja yksilölliset tekijät. Asunnottomuuden tarkastelussa olisi muistettava elämänurat, asiakkuuspolut ja ihmisten elämäntarinat. Edgarin mukaan on mahdollista erottaa neljä laajaa riskitekijöiden kategoriaa, jotka lisäävät asunnottomuuden todennäköisyyttä: 1) rakenteelliset (taloudelliset prosessit: työttömyys, maahanmuutto, kansalaisuus, syrjintä, asuntomarkkinoiden toiminta, sosiaaliturva ja köyhyys) 2) institutionaaliset (riittämättömät palvelut, palveluiden ja tarpeiden kohtaamattomuus, palveluiden huono koordinointi, palveluiden vaikea saatavuus, institutionaaliset käytänteet; vankila, sairaalahoidot, tuen puute esimerkiksi diagnosoimattomien sairauksien takia) 3) ihmissuhteet (perheasema, ihmissuhteen tilanne; avo/avioerot, kuolemantapaukset, perheväkivalta ja muut traumaattiset elämäkokemukset) 4) yksilölliset tekijät (pitkäaikaiset sairaudet, alhainen koulutustaso, addiktiot, ikä, sukupuoli, maahanmuuttajastatus, mielenterveysongelmat.) Lähes kaikki asunnottomat ovat pienituloisia, useat työttömiä tai alhaisen vaatimustason töissä. Häädöt ja perheiden hajoamiset ovat yleisimpiä asunnottomuuden laukaisevia tekijöitä Euroopassa. (Mt., 6-7.)

Asunnottomuuden polkumallissa asunnottomuus voidaan ymmärtää elämän eri siirtymävaiheissa tapahtuneiksi epäonnistumisiksi. Erilaiset asunnottomuusriskit vaativat erilaisia toimenpiteitä palvelujärjestelmältä. Asunnottomuuteen johtavia riskitekijöitä olisi kyettävä tunnistamaan ja tarttumaan niihin riittävän aikaisin ennaltaehkäisevässä mielessä. Asunnottomuus voidaan nähdä yksilöllisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden vuorovaikutuksena. Asunnottomuudessa on kyse riskeistä, joita ihmisten elämässä esiintyy ja jotka saattavat johtaa asunnottomuuteen. Asunnottomuuteen johtavia elämänkulkuja voidaan tarkastella siirtyminä ja eri siirtymävaiheissa tapahtuvina ei-suotuisina käänteinä. (Lehtonen & Salonen 2008, 86; 104-109.)

Asunnottomuuden taustalla olevat syyt ovat moninaiset. Asunnottomuuden taustatekijöitä on usein useita, vaikka laukaisevana tekijänä voi toki olla vain yksi tekijä kuten esimerkiksi avioero, työttömyys tai häätö. Asunnottomuus voi olla seurausta henkilön ongelmista kuten päihdeongelmasta, työttömyydestä, taloudellisista vaikeuksista tai vankilaan joutumisesta. Toisaalta asunnottomuus voi olla myös muiden ongelmien syynä. Asunnottomuutta aiheuttaa riittävän pienten ja kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen puute. Häätöjen taustasyyt eivät aina rajoitu taloudellisiin vaikeuksiin, joskin vuokranmaksun laiminlyönti on yleisin syy häätöihin. (Salovaara-Karstu & Muttillainen 2004, 9-13.)

Muualla maailmassa lapsiperheitä asuu Suomesta poiketen ensisuojoissa tai kokonaan asunnottomina. Lapsiperheiden asunnottomuutta on ulkomailla myös tutkittu Suomea enemmän. (Lehtonen & Seppälä 2013b, 73.) Suomessa lapsiperheiden asunnottomuutta tai sen uhkaa on tutkittu vähän ja laadullinen tutkimus puuttuu lähes kokonaan. Jokaisella lapsella tulisi olla lapsenoikeuksien julistuksen mukaan oikeus asianmukaiseen asumiseen, mikä ei Suomessakaan ole itsestäänselvyys. Suomessa lapsiperheitä voi uhata asunnottomuus. Lapsiperheiden asunnottomuutta voidaan pitää erityisenä tutkimuskohteena, koska perhe on yksikkönä ihannoitu, mutta samalla usein ongelmien rasittama yhteisö. (Lehtonen & Seppälä 2013b, 73.) Lapsiperheiden asunnottomuutta on Suomessa tarkasteltu aiemmin kahdessa laadullisessa pro gradu -tutkielmassa (Jouttimäki 2008; Lahtinen 2012), Espoossa toteutetussa Voimanpesä-hankkeessa (Lehtonen 2010), Voimanpesä-hankkeesta julkaistussa raportissa (Lehtonen ym. 2013a) ja lapsiperheiden epävarmaa asumista koskevassa tutkimuksessa. (Lehtonen & Seppälä 2013b.)

Aiempien suomalaisten tutkimusten mukaan (Jouttimäki 2008; Lehtonen 2010; Lahtinen 2012; Lehtonen ym. 2013a; Lehtonen & Seppälä 2013b) sosiaalitoimella ei ole ollut riittäviä palveluita, menetelmiä tai resursseja vastata asumisen ongelmatilanteissa olevien tai jo asunnottomiksi jääneiden lapsiperheiden avun tarpeeseen ennaltaehkäisevästi tai ongelmia korjaavasti. Sosiaalitoimen työntekijät toivoivat tutkimuksissa aiempaa tiiviimpää yhteistyötä aikuissosiaalityön ja lastensuojelun välille perheiden asumisen ongelmien hoitamisessa. He toivoivat aiempaa enemmän lähityötä ja kotikäyntejä, asumisneuvonnan laajentamista, lisää kriisiasuntoja ja muita asumisvaihtoehtoja perheille. Tutkimustulosten mukaan sosiaalitoimen työntekijät haluaisivat myös pitkäkestoisempaa tukea perheille, mahdollisuuksia tavata asiakasperheitä useammin kuin kertaluonteisesti hädätöuhkatilanteessa sekä uusia menetelmiä vuokravelkatilanteiden hoitoon. Lisäksi perheille olisi opetettava taloudenpitoa, elämäntaitoja ja annettava tehostettua perhetyötä, intensiivistä lähityötä, jotta pystytään vaikuttamaan perheiden käyttäytymismalleihin. Asiakkaat kaipasivat sosiaalitoimesta konkreettista apua uuden asunnon löytämiseksi ja työntekijöiden puuttumista vuokravelkoihin varhaisessa vaiheessa. Tutkimuksissa todettiin, että aikuissosiaalityö on lapsiperheiden hädätöuhkatilanteiden selvittämisessä etualalla verrattuna esimerkiksi lastensuojeluun. Työkaluja tilanteiden selvittämiseen ja resursseja tuen antamiseen oli vähän. Lapsiperheiden asunnottomuuden ehkäisyssä korostuu asunto- ja yhteiskuntapolitiikan ohella

myös palveluiden kehittäminen, jotta turvaverkot eivät petä ja perheet päädy asunnottomiksi. (Mt., Jouttimäki 2008; Lehtonen 2010; Lahtinen 2012; Lehtonen ym. 2013a; Lehtonen & Seppälä 2013b.)

3. LAPSIPERHEIDEN ASUMISEN ONGELMAT JA SOSIAALITYÖ

3.1 Sosiaalityön määrittelyä

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan ainoastaan sitä osaa kunnallisen sosiaalitoimiston työstä, joka kohdentuu asumisen ongelmissa olevien lapsiperheiden auttamiseen ja työskentelyyn kyseisen asiakasryhmän kanssa. Olennainen ydinjoukko sosiaalitoimen työntekijöistä on sosiaalityöntekijöitä, sosiaaliohjaajia ja etuuskäsittelijöitä. Tutkimuksessa huomiota on kiinnitetty heidän työskentelyynsä asumisen ongelmissa olevien perheiden parissa. Koska tutkimukseni kohdentuu vain tiettyyn tarkasti rajattuun sosiaalityön osa-alueeseen, niin määrittelen sosiaalityötä melko lyhyesti yleisellä tasolla. Olen seuraavaksi määritellyt melko yleisellä tasolla sosiaalityötä, aikuissosiaalityötä ja lastensuojelun sosiaalityötä sekä tuonut esille sitä, minkä takia lapsiperheiden asumisen ongelmat ovat kunnalliseen sosiaalitoimistoon kuuluvia asioita. Lisäksi olen kertonut kunnallisen sosiaalitoimen eri ammattiryhmien tehtävistä ja työnkuvista.

Pauli Niemelä (2011) toteaa sosiaalityön kansainvälisen määritelmän (IFWS 2000) asettaneen sosiaalityön päämääräksi ja yhteiskunnalliseksi tehtäväksi kansalaisten hyvinvoinnin lisäämisen ja linjasi sosiaalityön keskeisesti hyvinvointityöksi. Sosiaalityön instituutio voidaan määritellä hyvinvointipalveluiden ja hyvinvointietiiikan ammatilliseksi instrumentiksi. Valtiot asettavat hyvinvointipolitiikallaan, lainsäädännöllään ja hallinnollaan omat reunaehdot sosiaalityön toteuttamiselle yhteiskunnassa. Työn reunaehdot realisoituvat kunnissa, joiden tehtävänä on hallinnoida ja toimeenpanna lainsäädännön velvoittavat hyvinvointipalvelut ja tehdä hyvinvointityötä. Tällöin sosiaalityöntekijät ovat jo lähtökohtaisesti kansalaisten sosiaalisiin oikeuksiin kuuluvan oikeusturvan toteutumisen varmistajia. (Mt., 13.)

Jorma Sipilä (1996) kirjoittaa, että sosiaalityölle on pyritty luomaan kaikkiin eri tarkoituksiin sopiva määritelmä. Sipilän mukaan eri tarkoituksiin sopivat erilaiset määritelmät, eikä mikään niistä ole kaikkiin eri tarkoituksiin sopiva tai toisia parempi. Sosiaalityö voidaan ymmärtää tieteen- ja oppialaksi, ammatilliseksi tai yhteiskunnalliseksi käytännöksi, hallinnolliseksi osajärjestelmäksi, liikkeeksi, ideologiaksi tai ammatiksi. Sipilä pitää näistä eri

määritelmistä selkeimpänä sosiaalityön käsittämistä ammattina tai joukkona ammatteja, joita kutsutaan yhdellä nimikkeellä. Sosiaalityötä ei ole kaikissa maissa edes olemassa ja eri maissa sosiaalityöksi kutsutaan hyvin erilaisia toimintoja. Myös sosiaalityön menetelmät ovat erilaisia eri maissa. Sosiaalityötä on kuvattava abstraktilla tasolla, jolloin sosiaalityö toimii arkielämän jatkuvuutta ja normaalisuutta ylläpitävänä yhteiskunnan osajärjestelmänä. Sosiaalityö noudattaa jatkuvuutta ja normaalisuutta ylläpitäessään kahta yleistä normia, joista ensimmäisen mukaan sosiaalityössä autetaan avun tarpeessa olevia ja toisen mukaan sosiaalityön on puututtava sellaiseen normien rikkomisiin, jotka vahingoittavat muita. Sosiaalityölle on ominaista tehtäväalueen ja työvälineiden eriytymättömyys ja rajamattomuus. Sosiaalityötä tehdään pääasiassa ihmisten moninaisissa arkielämän tilanteissa. (Mt., 57-63.)

Suomalaiselle sosiaalityölle on ollut ominaista vahva sidos yhteiskunnallisen järjestelmän määrittämiin tehtäviin ja toimeksiantoihin. Sosiaalityö on paikantunut osaksi hyvinvointivaltion sosiaali- ja muuta palvelujärjestelmää, mikä on tehnyt mahdolliseksi sosiaalityön ammatillisen toiminnan. Sosiaalityön asiakkuuteen ei yleensä tulla vapaaehtoisesti ja sosiaalityöhön sisältyykin työskentelytapoja, joiden tarkoituksena ei ole ensisijaisesti vastata asiakkaan palvelun tarpeeseen, vaan toteuttaa yhteiskunnallista kontrollia. Sosiaalityöhön ammatillisena toimintana kuuluu usein muutoksen aikaansaaminen ihmisten elämässä ja tähän tavoitteeseen pyritään interventioilla, jotka ovat yhteiskunnan taholta lainsäädännöllä määritelty sosiaalityön tehtäväksi. Muutokseen tähtäävänä ammatillisena interventiona sosiaalityölle on ominaista tavoitteellinen työskentely asiakkaan ongelman ratkaisemiseksi. Sosiaalityöntekijöiden valta puuttua ihmisten elämään on delegoitu lainsäädännöllä sosiaalityöntekijöiden ammatilliseksi tehtäväksi. (Raunio 2009, 6; 59-60.)

3.2 Aikuissosiaalityö

Aikuissosiaalityö on Suomessa käsitteenä uusi, vaikka aikuisille suunnattua sosiaalityötä on tehty läpi sosiaalihuollon historian. Käsitteenä aikuissosiaalityö paikantuu vasta 2000-luvun alkuun. (Jokinen & Juhila 2008, 7.) Sanna Blomgrenin ja Minna Kivipellon mukaan (2012) aikuissosiaalityötä on määritelty monin eri tavoin, mutta yhteistä käsitystä työn sisällöstä tai asiakasryhmistä ei ole löytynyt. (Mt., 4.) Kunnallinen aikuisuuden sosiaalityö ei ole täsmällisesti määritetty toiminta-alue. Eri näkökulmista asiaa lähestyttäessä siitä on

aina nähtävissä uusia puolia. Tavat tulkita sosiaalisia ongelmia ja ihmisten elämäntilanteita sekä työskentelyssä vallitsevia yhteiskunnallisia reunaehtoja ratkaisevat sen, miten työn kohteena olevaa ilmiötä lähestytään. Aikuissosiaalityön rinnalla käytetään usein termiä perussosiaalityö. (Liukko 2006, 13.)

Aikuissosiaalityö on nimekkeenä varsin mitäänsanomaton. Mieluummin puhutaan kuitenkin aikuissosiaalityöstä kuin työstä köyhien ja syrjäytyneiden ihmisten parissa. Sosiaalitoimistossa tehtävä työ on toimeentulotuen ja sen tuoman heikon taloudellisen aseman vuoksi aina jollain tavalla työtä yhteiskunnan köyhimpien ja huonompiosaisimpien parissa. (Mäntysaari 2007, 116-118.) Aikuissosiaalityössä on kyse ennen kaikkea köyhien täysi-ikäisten ihmisten kanssa tehtävästä lakisääteisestä työstä, jota tehdään kunnallisissa sosiaalitoimistoissa ja jonka tavoitteena on kansalaisten elämänkulkua vaikeuttavien tekijöiden tasapainottamisesta ja poistamisesta. Aikuissosiaalityötä tehdään monenlaisten asiakasryhmien kanssa ja hyvin erityyppisin menetelmin. (Väisänen & Hämäläinen 2008, 90-104.)

Aikuissosiaalityö kunnallisena toimintana on tarveharkintainen palvelu. Asiakkuuden kriteerinä on usein jokin asiakkaan elämän pulmatilanne, joka synnyttää oikeuden palveluihin. Asiakaskriteerit vaihtelevat maassamme kunnasta toiseen siirryttäessä. Kunnallinen aikuissosiaalityö saa oikeutuksensa hyvinvointivaltion ja sen lakien myötä. Työn sisältö määritellään usein kolmen eri lain kautta; toimeentulotukilaki, päihdehuoltolaki ja laki kuntouttavasta työtoiminnasta. (Juhila 2008, 17-25; Blomgren & Kivipelto 2012, 4.) Kunnallista aikuissosiaalityötä on alettu laajamittaisesti organisoida 2000-luvulla niin sanotun elämäнкаarimallin mukaisesti, jolloin palveluita tarjotaan ikäryhmittäin erilaisten elämänvaiheen ilmiöiden mukaan. Mallissa lapsuuden, nuoruuden, aikuisuuden ja vanhuuden palvelut ovat eriytetty toisistaan. (Jokinen & Juhila 2008, 7.)

Aikuissosiaalityön kehittämiseen on herätty vasta viime vuosina, vaikka aikuissosiaalityö on tärkeä osa sosiaalityötä. Aikuissosiaalityö on muutakin kuin jäännösosa eli se on sosiaalityöstä, joka ei ole lastensuojelua. (Mäntysaari 2007, 117.) Aikuissosiaalityön käsite ja tehtäväalue kytketään nykyään lähinnä toimeentulotukeen ja työhön erilaisten marginaaliryhmien kanssa. Yhä useammin aikuissosiaalityöllä Suomessa tarkoitetaan kunnan sosiaalitoimistossa tehtävää toimeentulotukeen liittyvää sosiaalityötä. (Juhila 2008, 26.) Toimeentulokysymyksiä on vaikea irrottaa aikuissosiaalityöstä, koska työn kohteena olevat ongelmat sisältävät lähes aina taloudellisiin asioihin liittyvää problematiikkaa. Asiakkaiden

näkökulmasta aikuissosiaalityö rakentuu pääosin toimeentulotuen ympärille. (Blomgren & Kivipelto 2012, 52.)

Peppi Saikun ja Susan Kuivalaisen mukaan (2013) toimeentulotuen käsittelyä ja päätöksentekoa on viime vuosina kuvattu käsitteellä toimeentulotukityö. Toimeentulotukityö on yksi aikuissosiaalityön työmuodoista päihdetyön, mielenterveystyön, yhdyskuntatyön ja asunnottomuustyön rinnalla. Toimeentulotukityölle ei ole olemassa yhtä selkeää määritelmää, mutta se sisältää erilaisia työtehtäviä kuten keskustelua asiakkaan taloustilanteesta, toimeentulotukihakemuksen käsittelyä ja toimeentulotukipäätöksen tekoa. (Mt., 115.) Valtakunnallisesti kuva suomalaisesta aikuissosiaalityöstä näyttäytyy heterogeenisenä, alueellisesti ja paikallisesti rakentuvana. Aikuissosiaalityötä leimaa sidonnaisuus kuntaorganisaatioon ja sen toimintakulttuuriin. Aikuissosiaalityö kunnissa vaihtelee työn organisointikäytänteiden mukaan. Aikuissosiaalityöllä ei ole yhtenäistä ”agenda”, toimintaohjelmaa, jonka perusteella työn tavoitteita ja vaikuttavuutta voitaisiin arvioida. (Blomgren & Kivipelto 2012, 4-17.)

Jouko Karjalainen ja Helka Raivio (2010) ovat todenneet aikuissosiaalityössä toteutetun toimeentulotuen käsittelyn ja päätöksenteon siirtämisen sosiaalityöntekijöiltä sosiaalihojajien ja etuuskäsittelijöiden työksi aiheuttaneen tilanteen, jossa aikuissosiaalityö näyttäytyy varsinaisena sosiaalityönä ja sosiaaliturvatyönä. Varsinainen ja ”oikea” sosiaalityö on muutossosiaalityötä ja sosiaaliturvatyön tavoitteena on turvata asiakkaiden perustarpeet ja pitää huolta kaikista asiakkaista. Huollollinen sosiaaliturvatyö määrittyy ylläpitäväksi työksi, jossa turvataan ensisijaisesti asiakkaiden elämän perusedellytykset, inhimillisen elämän vähimmäistaso. Huollollista sosiaaliturvatyötä tekevät pääosin sosiaalihojaajat ja etuuskäsittelijät. Sosiaalityöntekijöiden työnä on tällöin ”oikea” sosiaalityö eli muutossosiaalityö, jossa tähdätään muutokseen asiakkaiden elämässä. (Mt., 128-131.)

Tässä tutkimuksessa aikuissosiaalityö määritellään kunnallisissa sosiaalitoimistoissa tehtäväksi sosiaalihuollolliseksi työksi. Aikuissosiaalityöksi luetaan kaikkien niiden eri ammattiryhmien työntekijöiden tekemä työ, jotka ovat toimineet sosiaalitoimessa perheiden asuminen ongelmassa. Tutkimuspaikkakunnalla työntekijäryhminä olivat olleet sosiaalityöntekijät, sosiaalihojaajat ja etuuskäsittelijät.

3.3 Lastensuojelu

Lastensuojelulain keskeisin käsite on perhe- ja yksilökohtainen lastensuojelu. Lastensuojelun keskiössä on perhe, jossa erityisen huomion kohteena on suojelun tarpeessa oleva lapsi tai lapset. Lastensuojelun tehtävänä on suojelun tarpeessa olevien ihmisten tukeminen, työskentely paremman tulevaisuuden puolesta. Lastensuojelutyö lähtee sananmukaisesti lapsen suojelun tarpeesta. (Mikkola 2004, 77.) Lastensuojelu on laaja-alaista lasten suojelua, jossa osallisina ovat koko yhteiskunta ja kaikki kansalaiset (Taskinen 2010, 19).

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lastensuojelun keskeisenä periaatteena on lapsen suotuisan kehityksen ja hyvinvoinnin turvaaminen. Lastensuojelun institutionaalista tehtävää ohjaa vahvimmin lastensuojelulaki (417/2007), joka edellyttää että lastensuojelu puuttuu lapsen ja perheen ongelmiin riittävän varhain sekä huomioi lapsen edun lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja toteutettaessa (Lastensuojelulaki 417/2007.) Lasten suojelulla pyritään turvaamaan kaikille lapsille YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaiset oikeudet erityiseen suojeluun, oikeudenmukaiseen osuuteen yhteiskunnan voimavaroista sekä osallisuuteen omien asioiden suunnittelussa ja päätöksenteossa. Sopimuksen mukaiset palvelut pyritään turvaamaan edistämällä lasten hyvinvointia, kehittämällä palveluja kasvatuksen tukemiseksi sekä toteuttamalla lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. (Taskinen 2010, 15-19; Araneva 2016, 6-8.)

Lasten suojelemiseksi on maahamme luotu laaja palvelujärjestelmä, jossa toimii monien eri alojen ammattilaisia monien erilaisten perustehtävien alla. Lastensuojelun palvelujärjestelmä koostuu julkisista ja yksityisistä toimijoista. Julkinen järjestelmä viittaa ennen kaikkea kuntaan. Yksityisten toimijoiden kuten järjestöjen asema on ollut suomalaisessa lastensuojelussa aina merkittävä. (Pösö 2007, 67-68). Yhteiskunnallisena instituutioon lastensuojelun sisällöt vaihtelevat. Lastensuojelulaissa puhutaan erikseen ehkäisevästä lastensuojelusta, jolla edistetään ja turvataan lasten kasvua, kehitystä ja hyvinvointia sekä tuetaan vanhemmuutta. Siirtymä ehkäisevästä lastensuojelusta lastensuojelun lapsi- ja perhekohtaisen työn- ja avohuollon asiakkaaksi perustuu arviointi- ja päätösprosessiin. (Heino 2009a, 70-73; Taskinen 2010, 71.) Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun muotoja ovat lastensuoje-

lutarpeen selvitys, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus, huostaanotto, sijais-huolto ja sijoituksen jälkeinen jälkihuolto. Lastensuojelulaki velvoittaa kuntaa lapsi- ja per-hekohtaisen lastensuojelun avohuollon järjestämiseen. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Lastensuojelun avohuollon tukitoimet voivat tulla järjestettäväksi erilaisissa tilanteissa ku-ten avioerotilanteessa, perheen akuutissa kriisissä tai taloudellisissa ongelmissa, perheen kohdatessa väkivaltaa tai muuta elämään liittyvää epäsosiaalista käytöstä. Avohuollon tuki-toimenpiteet voivat olla erilaisia riippuen siitä, millaisesta ongelmasta tai tilanteesta on kulloinkin kyse. Tukitoimia järjestetään yleensä perheen tai lapsen ongelmien ratkaise-miseksi tai vanhemmuuden tukemiseksi. (Räty 2012, 269-272.) Lastensuojelutarpeen taustalla on elämänkriisejä, poikkeuksellisia oloja ja erityisen vaativia tilanteita. Lasten turvat-tomuus, laiminlyönti ja pahoinpitely kietoutuvat monin eri tavoin muun muassa vanhem-pien päihteidenkäyttöön, mielenterveysongelmiin tai parisuhteen ristiriitoihin. Lastensuo-jelu toimii perheen ja yhteiskunnan välisten suhteiden rajapinnoilla, joissa on kunnioitet-tava perheen yksityisyyttä, vanhempien ensisijaista vastuuta lapsistaan sekä myös puutut-tava epäkohtiin. Lastensuojelun erityispiirteenä onkin se, että lasta on tarvittaessa suojel-tava silloinkin, kun asianomaiset sitä vastustavat. (Bardy 2009, 41-43.)

Lastensuojelun avohuollon tukitoimet vaihtelevat suuresti kuntien resurssien mukaan, kos-ka palvelujärjestelmä muodostaa alueittain erilaisia, toisistaan poikkeavia toiminnallisia kokonaisuuksia sekä määrällisesti, rakenteellisesti ja laadullisesti. Palveluiden tarpeet, saa-tavuus ja tasot vaihtelevat kunnittain. Lapsi- ja perhepalveluiden järjestelyt ja tiimityön ra-kenteet muodostavat omat toimintatapansa, paikallisen käsitteistönsä ja kirjonsa. Valtakun-nalliselta tasolta tarkasteltuna kokonaisuutta voi luonnehtia sekavaksi. (Heino 2009a, 70-73.) Tässä tutkimuksessa lastensuojelu määritellään kunnallisissa sosiaalitoimistoissa teh-täväksi sosiaalihuollolliseksi työksi. Lastensuojeluksi luetaan kaikkien niiden eri ammatti-ryhmien työntekijöiden tekemä työ, jotka ovat toimineet sosiaalitoimessa perheiden asumi-sen ongelmatilanteissa. Tutkimuspaikkakunnalla työntekijäryhminä olivat olleet sosiaali-työntekijät ja sosiaaliohjaajat.

3.4 Sosiaalitoimen lapsiperheiden asumisen ongelmiin puuttuminen ja työnjako

Suomen perustuslain (731/1999) mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä. Oikeus asuntoon on perustuslain mukaan ihmisen perusoikeus, mutta oikeus asuntoon ei takaa kaikille kansalaisille yleistä subjektiivista oikeutta asumiseen. (Suomen perustuslaki 731/1999.) Jokaiselle kansalaiselle kuuluvana yksilöllisenä oikeutena asuminen on mainittu vain tietyissä erityistapauksissa sovellettavissa sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain säännöksissä. Erityisäännösten nojalla subjektiivinen oikeus on säädetty muun muassa lastensuojelun tarpeessa oleville, vaikeavammaisille ja eräissä tapauksissa mielenterveyspotilaille. Asumisen oikeuden tuleekin pääosin toteutua kansalaisten omatoimisuudella. (Sosiaalihuoltolaki 710/1982; Lastensuojelulaki 417/2007.)

Asumispalveluita säätelee Suomessa sosiaalihuoltolaki (Sosiaalihuoltolaki 710/1982) ja ylin valvova viranomainen on sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaalihuoltolain 23§:n mukaan asumispalveluja annetaan henkilölle, joka erityisestä syystä tarvitsee apua tai tukea asunnon tai asumisensa järjestämisessä. Laissa ei anneta tarkempia tuntomerkkejä sosiaalihuollon asiakasryhmistä. Kunta voi perustaa, hankkia tai muuten varata paikallista tarvetta vastaavan määrän palvelu- ja tukiasuntoja sekä laitospaikkoja. Lisäksi kunta voi hankkia tai varata käyttöönsä tarpeen mukaan myös muita asuntoja 23 §:ssä tarkoitettujen henkilöiden asumisen järjestämistä varten. Perusvastuu asunnottomien asuttamisesta kuuluu kuntien asuntotoimille. Myös sosiaalihuollon asiakasryhmien asuttaminen pyritään toteuttamaan mahdollisimman pitkälle yleisen asuntopolitiikan keinoin. (Sosiaalihuoltolaki 710/1982; Hassi-Nuorluoto 2000, 155.) Sosiaalihuoltolain mukaisia asumispalveluita järjestetään silloin, kun asumiseen liittyy sosiaalihuollollisen tuen ja hoidon tarve. Syytä on muistaa se, että sosiaalihuoltolaki on toissijainen yleisiin asuntopoliittisiin toimiin nähden. (Tainio 2009, 23.)

Lastensuojelun sosiaalityön toiminta lapsiperheiden asumisen turvaajana perustuu lakivoitteeseen. (Ks. Lastensuojelulaki 417/2007, 35§.) Lastensuojelulain 35 §:n mukaan ”kun

lastensuojelun tarve oleellisilta osin johtuu riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisolosta tai asunnon puuttumisesta tai kun mainitut seikat ovat oleellisena esteenä lapsen tai perheen kuntoutumiselle, kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki tai korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto”. Lastensuojelulain mukaan oikeus riittävään toimeentuloon, asumisolosuhteissa olevien puutteiden korjaamiseen tai asunnon järjestämiseen on subjektiivinen oikeus. Kunnalla onkin säännöksen tarkoittamissa tilanteissa ehdoton, määrärahoista riippumaton järjestämisvastuu. Puutteelliset asumisolot, asunnon puuttuminen tai perheen riittämätön mahdollisuus vastata omasta elatuksestaan ja toimeentulostaan eivät yksinään voi muodostaa lapsen huostaanoton perusteita. Kunnan on ryhdyttävä riittävän taloudellisen tuen järjestämiseen tai korjattava puutteelliset asumisolosuhteet tai järjestettävä asunto asunnon puuttumisen johdosta, mikäli mainitut seikat ovat oleellisena esteenä lapsen ja perheen kuntoutumiselle. Sosiaalityöntekijän on arvioitava, milloin kyseessä on säännöksen tarkoittama ”kuntouttaminen” ja mitkä ovat ne seikat, jotka vaikuttavat siihen, että riittämätön toimeentulo tai asunnon puute on oleellisena esteenä lapsen tai perheen kuntoutumiselle. (Lastensuojelulaki 417/2007; Rätty 2010, 263.)

Kunnan asuntotuotannosta ja asuntojen jaosta vastaavat ja päättävät ensisijaisesti kunnan asuntoviranomaiset. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä voi tarpeen vaatiessa kirjoittaa asuntolausunnon kunnan asuntoviranomaiselle. Lausunnossa on tuotava esille lastensuojelulain 35 §:n tarkoittamien edellytysten olemassaolo ja kunnan velvollisuus järjestää riittävät asumismahdollisuudet perheelle. Sosiaalityöntekijän laatima puoltolausunto tulisi huomioida kunnan asuntoja jaettaessa. Laissa säädetty lastensuojelun velvollisuus huolehtia lapsiperheiden asumisen järjestämisestä ja asumisolosuhteissa olevien puutteiden korjaamisesta on osoitettu kunnalle. Viimekädessä kunnan sosiaalitoimessa on tehtävä päätös asunnon tai asumisen järjestämisestä, jos kunnan asuntoviranomaiset eivät järjestä perheelle tarpeenmukaista asuntoa. (Rätty 2010, 263-265.) Tutkimuspaikkakunnalla järjestämisvastuu asiasta on kunnallisella lastensuojelun avohuollolla.

Ritva Liukonen ja Leena Lukman (2007) ovat kirjoittaneet sosiaalityön toiminnasta lapsiperheiden asumisen ongelmatilanteissa Helsingissä. Heidän mukaansa lapsiperheen maksamatta jääneet vuokrat ovat aikuissosiaalityön vastuulla olevaa työtä ja vuokravelat ovat usein mahdollista näissä tilanteissa korjata toimeentulotuen myöntämisellä vuokravelkaan.

Mikäli perheen huoltaja selkeästi ja toistuen laiminlyö vuokranmaksunsa vaarantaen perheen asumisen, niin kyseessä saattaa olla muustakin avuntarpeesta kuin toimeentulotuesta. Tällöin syntyy tarve selvittää tilanne tarkemmin aikuissosiaalityön ja lastensuojelun yhteisellä työskentelyllä. Tavatonta ei ole vuokranmaksujen laiminlyöntien toistuminen ja perheen päätyminen hädään. Lapsiperheen joutuessa asunnottomaksi tulee perheelle järjestää hätämajoitusta sekä selvittää perheen tilannetta pikaisesti ja käynnistää lastensuojelutarpeen selvitys eli alkuarviointi. Lastensuojelu vastaa koko prosessin ajan vanhemmuuden ja lapsen edun arvioinnista ja aikuissosiaalityön vastuulla ovat taloudellisen tilanteen arviointi ja päätöksenteko. (Mt., 141.)

Lehtosen (2010) mukaan Espoon lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät olleet kokeneet lapsiperheiden vuokravelkojen merkittävästi työllistävän heitä. Lastensuojelutarpeen selvityksissä ei ole välttämättä käyty läpi perheiden taloudellisia asioita, vaikka perheen tilanteita olisikin muutoin selvitetty laajasti. Lastensuojelun työntekijöille perheiden vuokravelat ovatkin saattaneet tulla täytenä yllätyksenä, vaikka perheet ovat muutoin olleet tiiviissä lastensuojelun asiakkuudessa. (Mt., 67-69). Kaikissa tilanteissa sosiaalitoimen eri toimijoiden yhteistyö ei onnistu toivotulla tavalla, jolloin työtä tehdään samojenkin perheiden parissa ja tietämättä toisten tekemisistä. Sosiaalityön eri sektorit ovat viime vuosina yhä enemmän keskittyneet vain omiin aiempaa erikoistuneempaa asiantuntemusta vaativiin työtehtäviin kuten lastensuojeluun ja aikuissosiaalityöhön. Tilanteissa on usein luovuttu aiemmin käytössä olleesta yhdenmukaisuudesta sosiaalityöstä. Perheiden haasteisiin vastaaminen edellyttää monipuolista ammatillista osaamista sekä moniammatillista yhteistyötä. (esim. Raunio 2009, 49-51.)

Aikuissosiaalityön työntekijöiden toimintaa erilaisissa asumisen ongelmatilanteissa olevien lapsiperheiden auttamiseksi ei määrittele lakiperusteet yhtä vahvasti kuin lastensuojelulaki määrittää lastensuojelua. Asunnottomuuteen liittyvät tehtävät sisällytetään aikuissosiaalityöhön muun muassa sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuosituksessa. (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 40.) Aikuissosiaalityön työntekijöiden työtä ohjeistaa sosiaalihuoltolaki asumispalveluiden osalta, mutta erityistä velvoitetta asumisen ongelmassa olevien lapsiperheiden asuttamiseen ei aikuissosiaalityölle ole lainsäädännössä asetettu. (Ks. Sosiaalihuoltolaki 710/1982.)

Aikuissosiaalityön merkittävimpiä työn kohteena olevia asioita ja ilmiöitä on selvitetty vuonna 2012 valtakunnallisella kyselyllä. Kyselyn mukaan aikuissosiaalityössä työskentelevien työntekijöiden merkittävimmät työn kohteena olevat ilmiöt olivat yleisimmin asiakkaan elämänhallinta, toimeentulo, työttömyys, päihteet ja muut riippuvuudet sekä asuminen ja asunnottomuus, palvelujen tarjonta, terveys ja ihmissuhteet. (Blomgren & Kivipelto 2012, 32-36.) Myös Juhila toteaa (2008) aikuissosiaalityön asiakkaiden olevan usein haastavissa elämäntilanteissa ja henkilökohtaiset ongelmat ovat useimmiten yhteydessä yhteiskunnallisiin epäkohtiin kuten työttömyyteen, asunnottomuuteen ja perusturvan heikkouteen. Aikuissosiaalityön kohteena olevia tilanteita ovat esimerkiksi asunnottomuus, asumisenongelmat, akuutit kriisit (erotilanne, häätö, vuokravelka), mielenterveys- ja päihdeongelmat, ensisijaisten etuuksien riittämättömyys ja ohjauksen tarve rahankäytössä. (Mt., 20.)

Leila Kankaisen (2012) mukaan sosiaalihuoltolaissa (710/1982) ja sitä täydentävissä asiakasryhmittäisissä ja etuuskohtaisissa erityislaeissa määritellään kunnan järjestämisvastuulla olevat sosiaalihuollolliset tehtävät. Aikuissosiaalityöhön liittyviä lakisääteisiä tehtäväkokonaisuuksia ovat toimeentulotuki, ohjaus ja neuvonta, sosiaalityö sekä päihdehuolto, sosiaalihuoltolain mukaiset asumispalvelut ja kuntouttavaan työtoimintaan liittyvät tehtävät. Sosiaalihuoltolaki ja sitä täydentävät asiakasryhmittäiset ja etuuskohtaiset erityislait ovat yleisluonteisia siinä mielessä, että niissä ei erikseen säädetä aikuissosiaalityöntekijän täsmällisiä tehtäviä. Sosiaalihuoltolainsäädännöstä ei löydy säännöstä, joka legitimoisi ainoastaan sosiaalityöntekijälle oikeuden toimia tietyissä sosiaalihuollon tehtävissä aikuisten palveluissa. Siellä ei ole aikuissosiaalityötä koskevaa puitelainsäädäntöä, vastaavasti kuten lastensuojelulaki määrittää lastensuojelua tai vammaispalvelulaki vammaisten parissa tehtävää sosiaalityötä. Aikuissosiaalityöltä puuttuu sosiaalityön toimintamuotona lakiin perustuva legitimizeetti, eikä se ole näin saanut vahvaa institutionaalista asemaa palveluiden kentässä. (Mt., 67-69.)

Lehtonen (2010) kirjoittaa lapsiperheiden vuokravelka-asioden hoitamisen olevan aikuissosiaalityön työntekijöiden mielestä yksi tärkeimpiä asioita sosiaalitoimistoissa. Lapsiperheiden häätöjä on vain harvoin, koska vuokravelkoja maksetaan ”kiltisti” sosiaalitoimessa. Sosiaalityössä pyritään ennaltaehkäisemään perheiden asunnottomaksi joutuminen viimeiseen saakka, koska tiedetään tilanteessa olevat vaihtoehdot: tilapäismajoitus tai sukulaisten luokse majoittuminen. Nämä vaihtoehdot vaikeuttavat perheiden tilanteita entisestään, kos-

ka tilapäismajoitus on kallista ja kunnalla on velvollisuus asuttaa lapsiperhe. Lähtökohtaisesti aikuissosiaalityö hoitaa vuokraelka-asiaa ja on yhteydessä muihin verkoston jäseniin asian tiimoilta ja kantaa asiasta kokonaisvastuun, kunnes perheellä ilmenee tarvetta tilapäismajoitukselle. Tällöin vastuu tilanteesta siirtyy lastensuojeluun. (Mt., 62-66).

Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (1991) ovat tutkineet pohjimmaisista asuntomarkkinoista 1980- ja 1990- lukujen taitteessa. Pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla Jokinen ja Juhila tarkoittavat omistusasuntomarkkinoiden ja hyvätasoisten vuokra-asuntomarkkinoiden ulkopuolelle muodostuneita asuntomarkkinoita. Heidän mukaansa pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukkaista erityisesti yksinhuoltajilla sekä muilla lapsiperheillä on parhaat mahdollisuudet saada hyvätasoinen kunnan vuokra-asunto. (Mt., 9; 17.) Lapsiperheet ovat kuntien asuntokannassa yleensä etusijalla (Lehtonen & Salonen 2008, 29). Lapsiperheiden tilanne asuntomarkkinoilla on aikaisempien tutkimusten mukaan parempi kuin monien muiden ryhmien, joita uhkaa asunnottomuus. Lastensuojelulaki käytännössä velvoittaa kunnat järjestämään asunnottomalle lapsiperheelle väliaikaisen majoituksen, minkä lisäksi lapsiperheitä suositetaan kuntien vuokra-asuntovalinnoissa.

3.5 Sosiaalitoimen työntekijät asumisen ongelmassa olevien lapsiperheiden auttajina

Suomessa sosiaalityötä tehdään useimmiten tilanteissa, joissa yhteiskunnalliset, yhteisölliset ja yksilölliset tekijät kietoutuvat toisiinsa. Sosiaalityö toimii eri tasoilla, kohdentuu erilaisiin tekijöihin ja toteutuu erilaisin muodoin. Sosiaalityön käytännön tehtävät ja niiden sisällöt painottuvat sen mukaan, minkälaisessa organisaatiossa työntekijä työskentelee. Sosiaalityöntekijöistä valtaosa työskentelee kunnallisessa sosiaalihuollossa pääosin asiakastyössä, mutta myös eri tason esimies- ja kehittämistehtävissä. (Kananoja & Lähteinen & Marjamäki 2011, 24-25.)

Sarvimäen ja Siltaniemen (2007) mukaan sosiaalialan eri ammattiryhmien osaamisen tarkoituksenmukainen hyödyntäminen on tärkeää ja työn lähtökohtana on tiimityömainen toimintamalli, jossa kukin ammattiryhmä osallistuu ja tuo osaamisensa tavoitteelliseen asiakasprosessiin. (Mt., 22; 32-41.) Tässä tutkimuksessa huomiota kiinnitetään kaikkien lapsiperheiden parissa työtä tehneiden eri ammattiryhmien työskentelyyn, mistä johtuen työn-

tekijäryhmien työnjakoa, työnkuvia ja tehtäviä on tuotu esille varsin lyhyesti. Tavoitteena on muodostaa kuvaus tehdystä työstä, eikä niinkään kiinnittää huomiota eri ammattiryhmien työhön, vaikka eri ammattiryhmät ja heidän tekemänsä työ tuleekin esille työn empiirisessä osassa.

Aikuissosiaalityön ja lastensuojelun tehtävärakenteet, tehtävänkuvat, toimintamallit ja työkäytännöt ovat vielä jäsentymättömiä ja elävät paikallisesti kirjavina. Viime vuosina eri työntekijäryhmien työnjakoihin on kiinnitetty kunnissa huomiota aiempaa enemmän kuten työnjakoon sosiaalityöntekijöiden ja ammattikorkeakoulussa sosionomitutkinnon suorittaneiden sosiaaliohjaajien välillä. On todennäköistä, että sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien työnjako ja yhteistyö kunnallisessa sosiaalihuollossa tulee vielä muuttumaan ja muutosten vaikuttavan työn sisältöön. Sosiaalityöntekijöiden työtehtävät kohdentuvat jatkossa entistä vaativampien sosiaalisten kysymysten käsittelyyn. (Heino 2009a, 70-73; Kananen ym. 2011, 24-25; Blomgren & Kivipelto 2012, 4; 15.)

Sarvimäen ja Siltaniemen (2007) mukaan sosiaalityöntekijät vastaavat sekä aikuissosiaalityössä ja lastensuojelussa asiakasprosessin etenemisestä ja sen kuluessa tehtävistä päätöksistä. Sosiaalityöntekijöillä on kokonaisvastuu asiakasprosessista, palveluiden järjestämisestä ja asiakkaiden saamista palveluista. (Mt., 22; 32-41.) Sosiaalityöntekijöiden työtehtäviin on sisällytetty asiakasprosessien hallinnan ja ohjaamisen ohella myös rakenteellinen sosiaalityö, muutossosiaalityö ja kriisityö. Kriisillä on tarkoitettu jotain yllättävää ja järkyttävää tilannetta kuten tulipaloa tai kuolemantapausta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän työssä on puolestaan nähty korostuvan edellä mainittujen elementtien lisäksi erityisesti psykososiaalinen työote sekä aktiivinen suhde lapseen ja hänen vanhempiansa. (Liukonen & Lukman 2007, 82-83; 103-104.)

Mirjam Araneva kirjoittaa (2016) sosiaaliohjauksen olevan vuorovaikutuksellista yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen neuvontaa, ohjausta ja tukea. Tavoitteena on vahvistaa asiakkaiden elämänhallintaa ja edistää osallisuutta sekä ylläpitää sosiaalista toimintakykyä. Sosiaaliohjaus voi olla tuen tarpeessa olevan henkilön ohjausta ja neuvontaa saatavilla olevista palveluista tai konkreettisempaa ohjausta ja tukea asioiden hoitamiseen. (Mt., 59-61.) Sosiaaliohjausta suunnataan asiakkaille, jotka eivät tarvitse tai hyödy intensiivisestä sosiaalityön muutostyöstä. Sosiaaliohjauksen asiakas- ja työskentelyprosessit ovat kevyempiä

kuin sosiaalityöntekijöiden työssä. Sosiaalihoajaan työote painottuu huolenpidolliseen ja ennaltaehkäisevään työhön, ohjaukseen ja neuvontaan. (Liukonen & Lukman 2007, 80.)

Etuuskäsittelijät ovat lukumäärältään aikuissosiaalityön suurin henkilöstöryhmä monissa kunnissa, joissa he työskentelevät pääsääntöisesti kirjallisten hakemusten perusteella ja toimeentulotukipäätöksiä tehden. Toimeentulotuen asiakkaista 25–80 % asioi ainoastaan kirjallisesti etuuskäsittelyssä tapaamatta työntekijöitä. Etuuskäsittelijöiden vuorovaikutus asiakkaiden kanssa tapahtuu neuvomalla puhelimesta tai kirjallisesti. Laskennallisen toimeentulotuen käsittely on kunnissa pääosiltaan siirretty etuuskäsittelijöiden työtehtäväksi. (Saikku & Kuivalainen 2013, 119-142.) Etuuskäsittelijöiden työhön kuuluu kirjallisen toimeentulotukihakemuksen vastaanotto, toimeentulotuen perusosan maksaminen ja mahdollinen takaisinperintä. (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 40-41.) Etuuskäsittelijöiden työhön sisältyy myös sosiaalityön- tai sosiaalihoituksen tarpeen havainnointi hakemuksista ja asiakaspoimintojen tekeminen muille ammattiryhmille. Etuuskäsittelijät poimivat kirjallisten hakemusten perusteella painopisteasiakkaita tilannearviota varten. (Liukonen & Lukman 2007, 77.)

Suurimmat muutokset perustoimeentulotuen Kela-siirto 1.1.2017 tuo etuuskäsittelijöiden vakanssimääriin ja työnkuviin, mutta se koskettaa yhtä lailla muitakin toimeentulotukityöhön osallistuneita työntekijöitä. Esimerkiksi Helsingin kaupungin aikuissosiaalityössä suurin osa toimeentulotuen maksatuksen etuuskäsittelijöiden, toimistosihteereiden ja toimitoesimiesten vakansseista lakkautetaan perustoimeentulotuen Kelaan siirtymisen yhteydessä. (Kuuden suurimman kunnan aikuissosiaalityö 2015.)

4. SOSIAALITOIMEN TYÖMENETELMISTÄ JA ORIENTAATIOISTA

4.1 Työmenetelmät, määritelmät ja aiemmat työmenetelmätutkimukset

Sosiaalityön tekemisestä on usein puhuttu sosiaalityön menetelmällisyytenä. Sosiaalityön erityyppisten menetelmien on todettu olevan sosiaalityön ydintä. (Liukko 2009, 29.) Sosiaalityössä menetelmistä keskustelulla on pitkät perinteet ja jo Mary Richmondin työssä 1900-luvun alussa ovat näkyvissä metodisuuden peruselementit. Sosiaalityöntekijöiden keskuudessa metodista on ollut paljon puhetta 1960-luvulta lähtien. Sosiaalityön menetelmät ja metodisuus ovat olleet kiistanalaisia kysymyksiä. Menetelmistä ja metodista puhutaan usein synonyymeina ja ne ymmärretään yleensä järjestelmälliseksi ja suunnitelluksi tavaksi ratkaista jokin ongelma, suorittaa tietty tehtävä tai päästä tavoiteltuun päämäärään. Sosiaalityön käytäntöä ovat Suomessa vahvasti ohjanneet lainsäädännön velvoitteet ja hallinnolliset ohjeet ja ne ovat vaikuttaneet työn sisältöön kenties jopa enemmän kuin laajempi ammatillinen arvio asiakkaan elämäntilanteesta ja ympäröivän yhteiskunnan suhteesta. Kansalaisten oikeudet eri etuuksiin ja palveluihin ovat määrittäneet sosiaalityön työtapoja enemmän kuin tieteellinen tieto. (Eskola & Viheriäranta 1982; Kananoja ym. 2011, 154.)

Sosiaalityön ammatilliset menetelmät ja niitä koskeva ymmärrys näyttävät olevan hyvin eriytymättömiä. Tätä osoittaa esimerkiksi se, että 560 työntekijää kuvasi asiakastyössään käyttämiään työmenetelmiä Konstikas sosiaalityö -raportissa lähes 400 eri tavalla. Kuvaukset vaihtelivat työpäivän ja oman toiminnan jäsentämisestä viitekehysten ja orientaatioiden kautta asiakassuhteen taitoihin, sosiaalityön periaatteisiin, työvälineisiin ja työmenetelmiin. Yhden työskentelyprosessin aikana voidaan myös hyödyntää monenlaisia keinoja ja välineitä. (Karvinen-Niinikoski ym. 2005, 77-80.) Menetelmä-sanan käyttö vaihtelee maittain ja kansainvälisessä kontekstissa sosiaalityöstä puhutaan ennemminkin perspektiiveinä ja teorioina eikä niinkään menetelminä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa menetelmät liitetään usein yleisiin sosiaalityön käytäntöihin kuten yksilötyöhön, perhetyöhön sekä yhteisötyöhön. (Liukko 2009, 29.) Åke Bergmark ja Tommy Lundström (1998) mainitsevat sosiaalityön menetelmien määritelmässä useimmiten painotetun tavoitteellisuutta, suunnitelmallisuutta ja järjestelmällisyyttä. Heidän mukaansa menetelmät ovat suunnitelmallisia ja jär-

jestelmällisiä toimintoja, joita käytetään tai joilla toteutetaan asiakastyötä. Menetelmät ovat heidän mielestään käsitteellisesti ja sisällöllisesti epäselkeitä. (Mt., 292.)

Sosiaalityön työmenetelmiä onkin mahdollista tarkastella ja määritellä monella eri tavalla. Työmenetelmät ovat useimpien määritelmien mukaan kontekstisidonnaisia, mutta niillä katsotaan olevan lisäksi siirto-ominaisuuksia. Mikko Mäntysaaren mukaan (1999, 355-366) työmenetelmä on toistettavissa oleva vakiintunut työtapo, joka on siirrettävissä toisille työntekijöille joko työyhteisön sisällä tai työyhteisöjen välillä. Mirja Satka (2002) liittää työmenetelmään siirrettävyyden lisäksi myös kontekstisidonnaisuuden, jolloin menetelmä ei olekaan suoraan siirrettävissä kontekstista toiseen. Menetelmän käyttö edellyttää lisäksi ammatillista osaamista sekä tilannetekijöiden huomioimista. (Mt., 5-7.) Menetelmät voidaan nähdä muuntuvina, joustavina ja henkilökohtaisesti sovellettavina. Työyhteisöissä on mahdollista käyttää myös joitain yhteisesti sovittuja työmenetelmiä. (Karvinen-Niinikoski ym. 2005, 79.)

Eeva Liukon (2009) mukaan menetelmän on välillä katsottu myös kokoavan yhteen erityyppisiä sosiaalityön tekoja, jolloin sosiaalityö määrittyy menetelmien kautta. Liukko kirjoittaa, että sosiaalityön tarkastelu menetelmällisenä toimintana nostaa esille vain yhdenlaisia sosiaalityön työkäytäntöjä. Menetelmä-sanalla on aiheellista käyttää muita käsitteitä kuvaamaan toisenlaisia ja tasoisia (orientaatio) sosiaalityön tekemisen tapoja. Sosiaalityötä ei tämän tulkinnan mukaan voida läheskään tyhjentävästi kuvata ja tehdä näkyväksi ainoastaan menetelmä-käsitteen avulla. Liukko tarkoittaa sosiaalityön menetelmällä sosiaalityöntekijän asiakastyössään toteuttamaa vuorovaikutuksellista ja tietoista toimintamallia. Menetelmä on yleisten ominaispiirteidensä osalta siirrettävissä toiseen asiakastilanteeseen ja toiseen työyhteisöön. Samalla se kykenee muotoutumaan kunkin asiakastilanteen erityispiirteiden mukaisesti. (Mt., 30.)

Sosiaalityön asiakastyön työmenetelmiä luonnehtii yleisellä tasolla yksilökohtaisuus, ratkaisu- ja voimavarakeskeisyys sekä verkostojen kanssa työskentely (Karvinen-Niinikoski ym. 2005, 80). Tätä tarkempien työmenetelmien yksilöiminen on osoittautunut kuitenkin hankalaksi, koska menetelmien valintaa ohjaavat työntekijöiden yhteiskunnalliset orientaatiot sekä käsitykset sosiaalityön tavoitteesta ja paikasta yhteiskunnallisessa palvelujärjestelmässä. (Juhila 2006, 248-255.) Tavoitteiden saavuttamiseen ja käytettäviin menetelmiin vaikuttavat lisäksi yksilölliset tilannetekijät sekä rakenteet. Yksilöllisiä tekijöitä ovat muun

muassa asiakkaan omat voimavarat ja sosiaaliset verkostot. Kunnan palvelurakenne on puolestaan rakenteellinen tekijä, jolla on vaikutusta tilanteissa käytettäviin työmenetelmiin. (Saikkonen ym. 2015, 10-11.)

Edellä esitetyn perusteella sosiaalitoimen työntekijöiden työskentely määrittyy tässä tutkimuksessa asiakastyössä käytettyjen työmenetelmien kautta. Työntekijät käyttävät ja toteuttavat asiakastyötään erilaisilla työmenetelmillä. Sosiaalitoimen työntekijöiden työmenetelmällä tarkoitetaan asiakastyössä toteutettua, vakiintunutta ja tietoista työtapaa, joka on siirrettävissä yleisten ominaispiirteidensä osalta toiseen asiakastilanteeseen ja toiseen työyhteisöön. Ymmärrän työmenetelmät eräänlaisina tapoina jäsentää ja toteuttaa työtä. Katson, että menetelmät ovat asiakkaiden tilanteiden mukaan muuntuvia, joustavia ja henkilökohteisesti sovellettavia. Työyhteisöissä on myös mahdollista käyttää joitain yhteisesti sovittuja asiakastyön työmenetelmiä. Yhden työprosessin aikana on mahdollista käyttää monia eri työmenetelmiä tilanteiden niin vaatiessa.

Tutkimuksessa tarkastelen kunnallisen sosiaalitoimen työntekijöiden työskentelyä ja asiakastyössä käytettyjä työmenetelmiä. Tutkimuksen kohteena ovat eri ammattiryhmät, jotka ovat työskennelleet lapsiperheiden asumisen ongelmissa. Tarkoitan työmenetelmällä sosiaalityöntekijöiden, sosiaaliohjaajien ja etuuskäsittelijöiden työtapoja. Sosiaalitoimen asiakastyön työmenetelmiä olen edellä määritellyt ainoastaan sosiaalityöntekijöiden käyttämien työmenetelmien kautta. Tulkiten työmenetelmä- määritelmäni soveltuvan kuitenkin sosiaalityöntekijöiden työn tarkastelun ohella myös sosiaaliohjaajien ja etuuskäsittelijöiden työn tarkasteluun.

Aiempaa sosiaalityön työmenetelmätutkimusta koskevan tarkastelun rajaan suomalaiseen työmenetelmiä koskevaan ja sosiaalityön kannalta keskeiseen tutkimukseen. Perustelen tekemäni rajauksen sillä, että käytännön sosiaalityö on hyvin kontekstisidonnaista. Sosiaalityössä käytetyt työmenetelmät ovat Suomen mittakaavassa toisistaan hyvinkin paljon poikkeavia riippuen työskentelysektorista; onko kyseessä esimerkiksi aikuissosiaalityö, lastensuojelu, vammaispalvelu tai gerontologinen sosiaalityö. (Ks. esim. Blomgren & Kivipelto 2012, 15). Käytettyjen työmenetelmien vertailtavuus kansainvälisesti kontekstisidonnaisuus huomioon ottaen edellyttää laajaa tietämystä eri maiden palvelujärjestelmistä.

Esittelen seuraavassa lyhyesti joitakin sosiaalityön työmenetelmätutkimuksen kannalta ajankohtaisia, keskeisiä ja kiinnostavia tutkimustuloksia. Aikuissosiaalityön sosiaalityön

työmenetelmiä on Suomessa tutkittu 2010-luvulla lähinnä osana Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen FinSoc-tiimin toteuttamaa aikuissosiaalityön vaikuttavuushanketta. Hankkeessa on tutkittu ja kehitetty sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin mittareita. Hankkeen osana on valmistunut Valtaistus -niminen kirja (Blomgren & Kivipelto 2012), jossa oli tarkoitus saada valtakunnallinen kokonaiskuva aikuisten parissa tehtävästä sosiaalityöstä. Aineisto kartoitukseen kerättiin sähköisellä kyselyllä sosiaalialan korkeakoulutettujen Talentia Ry:n jäsenrekisterin avulla. Tutkimustulosten mukaan aikuissosiaalityön käytetyimpiä toimintoja ja työmenetelmiä olivat asiakkaan kuunteleminen ja kannustaminen, empatian osoittaminen, suunnitelmien ja päätösten tekeminen sekä asiakkaan kannustaminen ja tuki. Myös palveluohjaus, etuuksista tiedottaminen, kriisitilanteiden- ja tiloustilanteiden käsittely kuuluivat olennaisena osana vastaajien työmenetelmiin ja työtapoihin. Aikuissosiaalityö määrittyi myös pitkälti kontekstistaan käsin. (Mt., 2012.)

Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä - arviointimalleista mittareihin -teoksessa (Kivipelto ym. 2013a) on puolestaan kyse vaikuttavuuden tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportista. Seinäjoen perussosiaalityön toimeentuloyksikössä tehtyä sosiaalityötä tutkittiin AVAIN-mittarilla. Yleisimmät käytössä olleet työmenetelmät olivat asiakkaiden tulojen ja menojen tiedustelu ja käsittely, tilannearvion tekeminen, yleinen ohjaus ja neuvonta, voimavarojen etsiminen ja kannustaminen, suunnitelman tekeminen ja päätöksenteko. Myös palveluohjaus, ehtojen, rajoitusten asettaminen asiakkaalle ja viranomaisverkostojen käyttö olivat usein käytettyjä työmenetelmiä. Tutkimuksessa todetaan asiakastyössä käytettyjen työmenetelmien saavan erilaisia painotuksia eri paikoissa tehtävän sosiaalityön mukaan ja työntekijöiden kokeneen aikuissosiaalityön olevan erittäin toimenpidekeskeistä. (Mt., 2013a).

Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? -teoksessa (Saikkonen ym. 2015) käsitellään sosiaalityön vaikuttavuutta nuorten asiakkaiden parissa tehtävässä aikuissosiaalityössä kahdeksassa eri kunnassa. Tutkimuksen tutkimusaineisto koottiin AVAIN-mittarilla ja aineistossa oli tietoja yhteensä 129 eri asiakkaan kanssa tehdystä sosiaalityöstä. Tutkimuksen tulosten mukaan asiakastyössä oli keskitytty asiakasta tukevaan keskusteluun sekä asiakkaan yleiseen ohjaukseen, neuvontaan ja päätöksentekoon. Myös asiakkaiden vastuuttaminen omien asioiden hoitamiseen, ratkaisujen ja voimavarojen etsiminen, suunnitelmien tekeminen, ehtojen ja rajoitusten asettaminen, palveluohjaus ja tilannearviot olivat keskeinen osa nuorten kanssa tehtyä sosiaalityötä. Yleinen asiakastyön menetelmä oli myös verkostotyö, kun taas

rakenteellisen sosiaalityön menetelmiä ei ollut juurikaan käytetty. Sosiaalityön resurssit oli suunnattu pääosin yksilötyöhön. (Mt., 31-49).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen sosiaalityön vaikuttavuustutkimusten lisäksi esimerkiksi Leila Kankainen (2012) on ammatillisessa lisensiaatintutkimuksessaan tutkinut aikuissosiaalityön työmenetelmiä. Kankainen tarkasteli tutkimuksessaan, millaista toimintaa aikuissosiaalityö on kunnissa. Tutkimusaineistonaan Kankaisella oli neljän seudullisen kehittämishankkeen yhdeksän hankeraporttia. Työmuodoista ja -menetelmistä puhuttiin hankeraporteissa jäsentymättömästi termeillä menetelmät, tehtävät, sisällöt, työvälineet, välineet, orientaatiot, toiminnot, tehtäväalueet, työotteet ja työtehtävät. Sosiaalityön sisältö ja välineet sekoittuivat toisiinsa. Esimerkiksi toimeentulotuki saatettiin mainita keskeisimmäksi aikuissosiaalityön sisällöksi sekä myös tärkeimmäksi työvälineeksi. Sosiaalityöntekijöiden kuvaamat työmenetelmät olivat eriytymättömiä ja vaihtelivat päivittäisen arkityön toimintojen jäsentämisestä sosiaalityön yleisperiaatteisiin. Tutkimuksen päätulos oli, että hankeraporttien kuvaama aikuissosiaalityö eri puolilla Suomea ja erikokoisissa kunnissa sisältää samanlaisia rakenteita ja elementtejä, vaikka toimintatavat vaihtelevat. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden työpanos näyttää kuluvan suurelta osin työllisyyden hoitoon sekä sosiaalityöntekijöiden osaamistasoon nähden vaatimattomiin tehtäviin toimeentulotuen parissa. (Mt., 54-58; 108.)

Lastensuojelun asiakastyön työmenetelmiä koskevia tutkimuksia on tehty Suomessa varsin vähän ja myös aikuissosiaalityötä eriytyneemmin. Tähän mennessä läheisneuvonpito on ollut yksi keskeinen lastensuojelun avohuollon työmenetelmä, josta on tehty tutkimusta Suomessa (esim. Heino 2006, 2009b; Reinikainen 2007, 2009). Läheisneuvonpidon lisäksi on tutkittu ja kehitetty myös lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheessa tehtävää perheiden elämäntilanteiden arviointia. Työmenetelmiä lastensuojelun alkuarviointiin ovat kehittäneet muun muassa Pesäpuu Ry:n Sointu Möller (2004) sekä Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa Tiina Muukkonen ja Hanna Tulensalo (2004). Lastensuojelun alkuarviointia koskevia tutkimuksia ovat puolestaan tehneet esimerkiksi Katja Forssén (1991, 1993), Marketta Rajavaara (1992) ja Mikko Oranen (2006).

Viimeisin laaja-alainen kartoitus lastensuojelun työmenetelmistä on vuodelta 2005, jolloin ilmestyi Konstikas sosiaalityö -raportti (Karvinen-Niinikoski ym. 2005.) Konstikas sosiaalityö- raportti perustuu laajaan kansalliseen sosiaalityön tilannetta selvittäneeseen kyselyyn syksyllä 2003. Selvitykseen vastasivat Talentian asiakasrekisterissä olevat sosiaalityöntekijät ja otoksessa on sekä aikuissosiaalityön ja lastensuojelun työntekijöiden vastauksia. Raportin mukaan sosiaalityön ammatillisen toiminnan työmenetelmä-ymmärrys on pirstoutunut, eikä yleisesti jaettuja työmenetelmiä juurikaan tunnisteta. Kolme yleisintä tapaa jäsentää omaa työtä ja käytettyjä työmenetelmiä olivat asiakastyöskentelyn yksilökohtaisuus, ratkaisu- ja voimavarakeskeisyys sekä verkostojen kanssa työskentely. Sosiaalityötä oli jäsennetty vastausten perusteella myös viiden erilaisen vuorovaikutusmuodon avulla, jotka ovat keskustelu, haastattelu, neuvottelu, ohjaus ja neuvonta sekä tilannearvio. Jokaisella vuorovaikutusmuodolla on omat tavoitteet, asetelmat ja onnistumista edellyttävät taidot. Erilaiset neuvottelunomaiset ammatillisen vuorovaikutuksen muodot näyttävät olevan tyyppisiä sosiaalityölle kuten neuvottelut asiakkaan kotona sekä perhe-, viranomais- ja verkostoneuvottelut. Myös ohjauksen, neuvonnan ja palveluohjauksen nimesi tutkimuksessa moni työntekijä yhdeksi asiakastyössä usein käyttämäkseen työmenetelmäksi. Sosiaalityön viranomaisluonteen takia työn kirjallinen dokumentointi on keskeistä työlle. (Mt., 2005.)

4.2 Orientaatiot ja määritelmät

Satka (2002) kirjoittaa sosiaalityön menetelmien pohjautuvan johonkin teoreettiseen viitekehykseen tai käytännön teoriaan, joiden perusteella voidaan olettaa menetelmien toimivan suunnitellusti. (Mt., 7.) Käytännön sosiaalityö toteutuu asiakkaan yksilöllisessä elämäntilanteessa, mutta samalla se on yhteiskunnallista toimintaa. Sosiaalityössä toteutuu aina jokin näkemys yhteiskunnan, sosiaalityön ja asiakkaan elämäntilanteen välisestä suhteesta. Erilaiset näkökulmat sosiaalityön yhteiskunnallisuuteen perustuvat yhteiskunnallisiin ja poliittis-ideologisiin tulkintoihin sosiaalityön tehtävästä, sosiaalisten ongelmien perusteista ja ratkaisumahdollisuuksista, valtiosta ja sosiaalityöstä. (Liukko 2009, 20.) Myös Minna Kivipelto kirjoittaa (2004) sosiaalityöllä olevan erilaisia yhteiskunnallisia tehtäviä. Sosiaalityötä lähestytään erilaisten tekijöiden ja toimintojen ilmentyminä, joita ovat muun muassa käsitykset siitä, millaisilla menetelmillä tai toimintatavoilla työskennellään, millaista tietoa työssä hyödynnetään tai miten asiakkaan ja työntekijän roolit määritellään sekä millaiseen

tavoitteeseen pyritään. Kivipelto tarkoittaa sosiaalityön ammattilaisen yhteiskunnallisella orientaatiolla työntekijän käsitystä sosiaalityön yhteiskunnallisesta tehtävästä. (Mt., 342.)

Sosiaalityön yhteydessä on puhuttu sosiaalityön yhteiskunnallisten orientaatioiden ohella myös käytäntölähtöisistä työorientaatioista, jotka ohjaavat konkreettisella tavalla sosiaalityön tekemisen tapoja. Suomessa työorientaatio käsite on viime vuosina vahvistunut ja alkanut vakiinnuttaa paikkaansa sosiaalityön kuvauksissa. (Liukko 2009, 24). Esimerkiksi Karjalainen ja Sarvimäki (2005) kuvasivat sosiaalityön osaamisperustan orientaatio-käsitteen kautta. Heidän mukaansa sosiaalityön neljä keskeistä orientaatiota ovat; 1) kuntouttava sosiaalityö, 2) yhteisötyö, 3) rakenteellinen sosiaalityö ja 4) ennalta ehkäisy ja varhainen puuttuminen. Ennalta ehkäisy ja varhainen puuttuminen läpäisevät kaikki kolme muuta orientaatiota. Työorientaatiot kuvataan toimenpideohjelmassa sisäkkäisinä ja toisensa läpäisevinä. (Mt., 28-50.)

Seuraavaksi tarkastelen muutamia keskeisiä sosiaalityön yhteiskunnallisia orientaatioita. Tutkimuksen johtopäätös ja pohdinta -osiossa arvioin asiakastyössä käytettyjen työmenetelmien pohjalta työssä toteutettuja orientaatioita. Tulkitsen sosiaalityön orientaatioiden koostuvan asiakastyössä käytetyistä työmenetelmistä. Työntekijöiden orientaatiot vaihtelevat työntekijän työnkuvan, tehtäväalueen, organisaation sekä työn reunaehtojen mukaan. Useimmissa asiakassuhteissa on elementtejä monista erilaisista orientaatioista, mutta niiden painottuminen vaihtelee eri työntekijöidenkin välillä. Käytän tutkimuksessa käsitettä orientaatio tarkoittaen sekä yhteiskunnallista että työorientaatiota. En tee eroa näiden eri käsitteiden välille. Kivipellon (2004) mukaan länsimaisen sosiaalityön käytännöissä pyritään huomioimaan samaan aikaan yksilön ja yhteiskunnan tarpeet, jolloin erilaisten orientaatioiden ilmeneminen saattaa heijastaa tasapainoilua näiden välillä (Mt., 349). Malcolm Payne (2002), Minna Kivipelto (2004), Kirsi Juhila (2006) ja Kyösti Raunio (2009) ovat kuvanneet sosiaalityön yhteiskunnallisia näkökulmia, joiden esittelyyn olen rajannut tämän tutkimuksen yhteiskunnallisten orientaatioiden käsittelyn.

Payne (2002) on eritellyt sosiaalityön luonnetta ja roolia kolmen lähestymistavan kautta, joita erottaa näkökulma sosiaalityön yhteiskunnalliseen tehtävään. Individualistis-reformistinen perspektiivi, refleksiivis-terapeuttinen perspektiivi sekä sosialistis-kollektivistinen perspektiivi jakavat sosiaalityön toiminnan kohteen ja tavoitteen erilaisiin periaatteisiin.

Paynen mukaan kaikessa sosiaalityössä on tunnistettavissa elementtejä ja erilaisia yhdistelmiä edellä mainituista perspektiiveistä. Individualistis-reformistisesta perspektiivistä toimiva sosiaalityöntekijä tarjoaa palveluita yksilöiden ongelmiin sekä sopeuttaa heitä yhteiskuntaan. Työn lähtökohtana ovat ihmisten yksilölliset tarpeet. Sosiaalityö määrittyy pitkälti palvelujärjestelmästä käsin ja sosiaalityöntekijöiden tehtävät ovat palvelujärjestelmälle osoitetun roolin mukaisia. Sosiaalityö nähdään osana yhteiskunnan tarjoamia hyvinvointipalveluja, joiden tuella pidetään yllä yhteiskunnallista tasapainoa ja järjestystä. Refleksiivis-terapeuttisessa perspektiivissä sosiaalityöntekijä pyrkii yhdessä asiakkaan kanssa ymmärtämään elämän kompleksista kontekstia sekä luomaan vaihtoehtoisia tapoja kohdata haasteita. Sosiaalityöntekijä auttaa asiakkaita käyttämään heillä itsellään olevia vahvuuksia henkilökohtaiseen kasvuun, itsensä toteuttamiseen ja elämänhallintaan. Kolmas tapa ymmärtää sosiaalityön roolia on sosialistis-kollektivistinen näkökulma, jonka mukaan sosiaalityön tulee pyrkiä muuttamaan ihmisille vaikeuksia aiheuttavia yhteiskunnan rakenteita. Näkökulma on yhteiskuntakriittinen. Asiakkaiden ongelmien katsotaan aiheutuvan yhteiskunnan epäoikeudenmukaisista rakenteista. Tavoitteena on tukea ihmisten pyrkimyksiä muuttaa ongelmia aiheuttavaa yhteiskunnallista järjestelmää, ei puutteellisten sosiaalisten järjestelyjen seurauksista kärsiviä yksilöitä. (Mt., 125-132.)

Raunio (2009) kirjoittaa sosiaalityön toiminnallisista perspektiiveistä, jotka on jäsennelty Paynen (2002) esittämän tyypittelyn pohjalta. Sosiaalityötä on tarkasteltu tietyissä organisaatioissa tapahtuvana asiakastyönä. Perspektiivien avulla voidaan tarkastella ammatillisen toiminnan perustoja yleisemmällä tasolla sekä vertailla perspektiivejä toisiinsa. Perspektiivit ovat palvelujärjestelmäkeskeinen (individualistis-reformistinen), terapeuttinen (refleksiivis-terapeuttinen) ja yhteiskuntakriittinen (sosialistis-kollektivistinen). Palvelujärjestelmäkeskeisen perspektiivin työntekijä ei pyri saamaan aikaan muutosta asiakkaan tilanteessa, vaan on enemmänkin järjestelmän ylläpitäjä. Tavoitteena on tarjota palveluita ja etuuksia, jotka auttavat ihmisiä ongelmissa. Sosiaalityön osallistumista kontrollin harjoittamiseen pidetään hyväksyttävänä. Työntekijällä on valtaa ja oikeus vaikuttaa asiakkaisiin yhteiskunnallisesti määriteltujen tavoitteiden mukaisesti. Terapeuttisessa perspektiivissä työntekijä auttaa yksilöitä henkilökohtaiseen kasvuun, itsensä toteuttamiseen ja elämänhallintaan. Työskentely perustuu tasa-arvoiseen vuorovaikutukseen työntekijän ja asiakkaan välillä. Perspektiivissä korostuu työntekijän oman persoonan, kokemuksen ja intuition merkitys. Asiakkaalla on oltava halua kasvaa ja muuttua. Yhteiskuntakriittisessä perspek-

tiivissä työntekijän tärkeimpänä tehtävänä on auttaa asiakkaita osallistumaan yhteiskunnallisia käytäntöjä ja rakenteita muuttavaan toimintaan. Ongelmana on, miten työntekijä voi kritisoida järjestelmää, joka määrittää hänen ammatillisen roolinsa. Perspektiivit eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan täydentäviä. Sosiaalityössä tulisikin olla elementtejä kaikista näistä kolmesta, vaikka suomalaisessa ammatillisessa käytännössä kuitenkin painotetaan erityisesti palvelujärjestelmäkeskeistä sekä terapeutista perspektiiviä. (Mt., 185-194.)

Kivipelto (2004) on analysoinut sosiaalityön ammattilaisten käsityksiä sosiaalityön yhteiskunnallisuudesta ja nimennyt kolme sosiaalityön yhteiskunnallista orientaatiota, jotka eriasteisesti vaikuttavat suomalaisen sosiaalityön toteutumisessa. Yksilöihin kohdistuvassa, yhteiskuntaan integroivassa orientaatioissa on kyse yksittäisen ihmisen toimintaan ja käyttäytymiseen kohdistuvasta muutostyöstä, jossa tavoitteena on yksilöiden integroiminen yhteiskuntaan. Asiakkaan odotetaan omaksuvan tietyt yhteiskunnalliset normit, jotta hänet voidaan hyväksyä normaaliksi kansalaiseksi. Orientaatioissa korostuu työntekijän asiantuntemus sekä lakien ja säädösten tuntemus sekä niiden velvoittavuus. Työntekijät arvostavat tietoa, jota tarvitaan päätöksenteossa. Työntekijöiden on tarvittaessa kontrolloitava asiakkaitaan esimerkiksi toimeentulotuessa ja lastensuojelussa, mikäli asiakkaat poikkeavat normaalin käyttäytymisen rajoista. Toisena orientaationa Kivipelto erottaa tukevan ja tulkinnallisen orientaation, jossa pyritään tasavertaiseen vuorovaikutukseen asiakkaan kanssa tai jopa korostetaan asiakasnäkökulman ensisijaisuutta. Orientaation tavoitteena on voimaannuttaa asiakkaita osallistumaan ja toimimaan yhteiskunnallisissa rakenteissa. Kolmantena orientaationa Kivipelto nimeää sosiaalityön kriittisen orientaation. Siinä tavoitellaan yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoisten mahdollisuuksien toteutumista. Kriittisyys ilmenee työmenetelmissä, jotka auttavat tunnistamaan ja analysoimaan yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutuksia ihmisten elämään. Sosiaalityön kriittinen orientaatio on Suomessa harvinaista. (Mt., 345–352.)

Juhila tarkasteli (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina - Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat -kirjassaan sosiaalityötä sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden suhteina, kohtaamisina ja rooleina. Sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisesta muodostui neljä seuraavaa suhdetta: 1) liittämisen- ja kontrollisuhde, 2) kumppanuussuhde, 3) huolenpitosuhde ja 4) vuorovaikutuksessa rakentuva suhde. Liittämisen- ja kontrollisuhteessa sosiaalityöntekijä pyrkii liittämään asiakkaita valtakulttuuriin ja kyseisessä tilanteessa sosiaalityön asiakkaat asettuvat roolissaan liittämisen ja kontrollin kohteiksi. Lait määrittelevät

työn lähtökohtia, tavoitteita ja antavat työntekijöille valtaa puuttua ihmisten asioihin. Valtaan liittyy kontrollia; mikäli asiakkaan tilanne ei muutu haluttuun suuntaan, niin työntekijällä on mahdollisuus käyttää lakeihin perustuvia tahdonvastaisia toimenpiteitä ja sanktioita. Asiantuntijuus on vertikaalista, jolloin korostuu työntekijän parempi tietäminen suhteessa asiakkaaseen. Kumppanuussuhteessa sosiaalityöntekijät ja asiakkaat toimivat työprosessissa yhdessä ”kumppaneina”. Kumppanuussuhteessa molemmat tulevat kuulluksi ja ovat aktiivisia toimijoita, ja prosessi etenee neuvotellen (Ks. myös Niskala 2008, 77). Asiakas jäsentää yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa elämänsä, ongelmatilanteitaan ja muutostarpeitaan, jolloin sosiaalityötä kuvaa asiakkaan osallisuuden ja valtautumisen vahvistaminen.

Juhilan mukaan (2006) huolenpitosuhteessa sosiaalityön asiakkaat tarvitsevat sekä apua että tukea ja sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on huolenpito asiakkaistaan. Huolenpitosuhde perustuu Juhilan määrittelyssä ajatukselle kansalaisten keskinäisestä vastuusta ja jokaisen oikeudesta huolenpitoon sekä sosiaalityön roolista heikomman puolelle asettumisesta. Asiakkaat voidaan ohjata myös muualle apua saamaan, mikäli sosiaalityöntekijä ei voi itse vastata asiakkaan palveluntarpeeseen. Huolenpitosuhteessa asiakas on riippuvainen sosiaalityöstä, minkä vuoksi työ edellyttää eettistä pohdintaa. Kansalaisilla on subjektiivinen oikeus muun muassa välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon, mikä turvaa ihmisarvoisen elämän mahdollisuudet. Kyse on usein tilanteista, joissa sosiaalityöntekijät ovat keskeisinä toimijoina viimesijaisen toimeentulon (toimeentulotukiasiat) ja huolenpidon takaamisessa. Vuorovaikutuksessa rakentuvalle suhteelle on sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden roolit muuttuvat eri tilanteiden mukaisesti, ja ne voivat sisältää liittämisen ja kontrollin, huolenpito- ja kumppanuussuhteen ominaispiirteitä. (Mt., 2006.)

Kivipellon (2004) mukaan sosiaalityön toiminnallinen konteksti, sosiaalityön reunaehdot ja sosiaalityöntekijöille määrätty tehtävä nostavat toisia orientaatioita esille toisia vahvemmin. Organisaatioista käsin määräytyvät työn tekemisen tilat ja puitteet. Työtä saattaa olla liikaa, työnkuvat määrittelemättömiä tai epäselviä. Kuntien resurssien ollessa niukat joudutaan monesti tekemään sitä, mihin vähillä resursseilla kyetään vastaamaan. Lisäksi organisaatioiden toimintatavat, kuten esimerkiksi kirjalliset ohjeet rajaavat työtä ja muokkaavat työtä tietynlaiseksi. Organisaatiot eivät kuitenkaan voi yksiselitteisesti määritellä yhteiskunnallisten orientaatioiden sisältöä tai rakentaa virallisia orientaatioperustoja sosiaalityön-

tekijöille. Orientaatiot eivät myöskään voi olla yksinomaan sosiaalityöntekijöiden omia valintoja. Työntekijöiden sitoutuminen julkisorganisaatioihin antaa kuitenkin sosiaalityölle edellytykset ja valtuutuksen, joita vastaan työntekijöiden on vaikeaa toimia. (Mt., 349-351.)

Liukon (2009) näkemyksen mukaan yhtä yhteiskunnallista orientaatiota ei voida sanoa oikeammaksi kuin toista, koska orientaatiot vaihtelevat asiakkaiden elämäntilanteiden ja tilanteisiin parhaiten soveltuvien orientaatioiden mukaan. Käytännössä sosiaalityö on yhdistelmä näistä näkökulmista, joten yhtä oikeaa ja parasta tapaa ei ole olemassa. (Mt., 23-24.) Orientaatiot saattavatkin sisältää esimerkiksi erittäin toimenpidekeskeistä toimeentulotukilain puitteissa tehtävää sosiaalityötä tai laaja-alaista rakenteellista sosiaalityötä. Useimmissa asiakassuhteissa on aineksia monista erilaisista orientaatioista, tavoista tehdä työtä. Niiden painottuminen on kuitenkin erilaista sosiaalihuollon ja sosiaalityön erilaisissa tehtävissä. Kysymys on lopulta siitä, millä tavoin yksittäinen työntekijä tulkitsee erilaisten reunaehtojen ja periaatteiden ohjaavan työtään. (Kananoja ym. 2011, 149-151; Kivipelto ym. 2013b, 26.)

Tässä tutkimuksessa sosiaalityön työmenetelmien ja orientaatioiden suhteet ymmärretään sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen tasojen kautta. Ylimmällä tasolla ovat yhteiskunnalliset orientaatiot, jonka jälkeen tulevat työmenetelmät. Työmenetelmien katson olevan lähempänä konkreettista asiakastyötä kuin orientaatioiden. (Ks. esim. Liukko 2009, 39-40.) Omassa tutkimuksessani keskeistä on tarkastella ja muodostaa asiakastyössä käytettyjen työmenetelmien (alataso) pohjalta käsitys siitä, millaisista orientaatioista (ylätaso) työskentely koostuu yleisemmällä tasolla. Kivipellon (2004) mukaan sosiaalityössä erilaisten elementtien läsnäolo on yleisempää kuin tukeutuminen vain yhteen suuntaukseen (Mt., 349). Tässä tutkimuksessa pyritään muodostamaan yleisellä tasolla käsitys siitä, millaisia orientaatioita eri sosiaalityön sektoreilla, aikuissosiaalityössä ja lastensuojelun avohuollossa, on käytetty työskenneltäessä lapsiperheiden asumisen ongelmissa. Olen kiinnittänyt tutkimuksen pohdinnassa ja johtopäätöksissä huomiota orientaatioiden osalta ainoastaan aineistossa ilmeneviin kaikkein keskeisiin orientaatioihin.

5. TUTKIMUKSEN METODISET RATKAISUT

5.1 Asiakirjat ja dokumentointi osana sosiaalityön ammattikäytäntöä

Tutkimukseni tutkimusaineisto koostuu sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista, joilla kaikilla on erilaiset tehtävät ja käyttötarkoituksensa käytännön sosiaalityön toteutuksessa. Asiakastyön dokumentointi on tärkeä osa sosiaalityötä ja sosiaalityön ammattikäytäntöjä, joista kerron ennen kuin paneudun dokumenttien käyttöön ja luonteeseen tutkimusaineistona. Tässä tutkimuksessa sosiaalityön dokumentit ymmärretään tutkimuksen tutkimusaineistoksi. Tiedostan, että sosiaalityön dokumentointi on mahdollista käsittää myös sosiaalityön yhtenä työmenetelmänä, mutta tämän tutkimuksen tutkimusasetelman mukaisesti dokumentit käsitetään tutkimuksen tutkimusaineistona, ei työmenetelmänä.

Kunnallinen sosiaalihuolto on viranomaistoimintaa, jossa käsiteltävät asiakirjat ovat viranomaisen asiakirjoja. Kunnallisilla viranomaisilla tarkoitetaan sellaisia toimielimiä ja laitoksia, joilla on oikeudelliseen normiin perustuvia tehtäviä ja toimivaltaa. Sosiaalihuollon osalta kunnan viranomaisia ovat esimerkiksi sosiaalilautakunta ja itsenäistä toimivaltaa omaavat sosiaalihuollon viranhaltijat. Sosiaalihuollon asiakirjalla tarkoitetaan yleensä tiettyyn tehtävään liittyvää dokumenttia, jolla on juridinen status ja todistusarvo. Asiakirjan laatimisella on tehtävään liittyvä syy ja tarkoitus. Sosiaalihuollon asiakasasiakirjoilla tarkoitetaan kaikkia niitä sosiaalihuollossa käsiteltäviä tallenteita, jotka sisältävät asiakasta koskevia henkilötietoja. Osa asiakirjoista on lakisääteisiä. (Hotti ym. 2008, 17-18.)

Sosiaalihuollossa asiakkaan asioiden kirjoittaminen asiakirjoihin on arkipäiväistä, automaattinen osa toimintakulttuuria. Sosiaalihuollossa asiakastiedot kirjataan asiakasasiakirjoihin, kuten asiakaskertomukseen, suunnitelmaan, selvitykseen, arvioon, lausuntoon, laskelmaan ja päätökseen. Asiakaskertomus on yleinen asiakirjatyyppe, johon palvelunantaja tekee merkintöjä sosiaalihuollon asiakkaan tilanteesta. Suunnitelmaan kirjataan asiakasta koskevan työskentelyn tavoitteet sekä keinot, joilla tavoitteisiin pyritään. Päätös on puolestaan asiakirjatyyppe, jossa viranomainen esittää ratkaisunsa asiakasta koskevassa hallintoasiassa. Selvitykset ovat myös yleinen sosiaalihuollon asiakirjatyyppe, jolla asiakas antaa palvelunantajalle tietoa itseään koskevan asian ratkaisemiseksi. Palvelunantajien laatimat

selvitykset ovat arvioita, lausuntoja tai selostuksia. Lausunnolla tarkoitetaan asiakirjaa, jolla palveluntaja esittää näkemyksensä sosiaalihuollon asiakkaan tilanteesta tai palvelutarpeesta kolmannelle osapuolelle. Yksi asiakirjatyyppejä on arvio, joka laaditaan asiakkuuden eri vaiheissa, esimerkiksi alku-, väli-, tilanne tai loppuarvio. Laskelma on asiakirja, johon palveluntaja laskee tietyin perustein sosiaalihuollon asiakkaan taloudellisen tilanteen asiakkaan asian ratkaisemiseksi. Hakemus on asiakirja, jolla sosiaalihuollon asiakas esittää vaatimuksen sosiaalihuollon palveluntajalle. Hakemuksia ovat muun muassa toimeentulotukihakemus ja hakemus hallinto-oikeudelle lapsen huostaanottoa koskevassa asiassa. (Laaksonen ym. 2011, 46-50; 60-62.)

Sosiaalihuollon kirjaamista ohjaavat monet eri lait kuten hallinto-, julkisuus-, henkilötieto-asiakas-, asiakastieto- ja lastensuojelulaki (Laaksonen ym. 2011, 6). Asiakirjoille ja niiden laatimiselle on lainsäädännöllä annettu erilaisia ohjeita ja sääntöjä, joiden tehtävänä on turvata luottamuksellisia suhteita ja lisätä yksityisyyden suojaa. Lainsäädäntö asettaa asiakirjan laatijalle velvollisuuksia sekä määrittelee asiakkaalle oikeuksia. Lainsäädäntö tarjoaa rungon, jonka puitteissa viranomaisen on toimittava asiakirjoja laatiessaan. (Kääriäinen 2003, 162-168.) Laki velvoittaa pohtimaan, mitä käyttötarkoitusta varten tietoja kerätään, mihin henkilörekisteriin ne kuuluvat ja mikä tieto on tarpeellista ja määrältään riittävää työtehtävän hoitamiseksi. Tiedon on oltava lisäksi virheetöntä. (Henkilötietolaki 523/1999, 9§.)

Lastensuojelun sosiaalityötä ohjeistaa oma erityislakinsa, jollainen puuttuu aikuissosiaalityön kirjaamisen osalta. Lastensuojelun työntekijöiden tulee merkitä lasta tai nuorta koskeviin asiakasasiakirjoihin lastensuojeluasian 26 §:n 1 momentissa tarkoitettua vireille tulosta lähtien kaikki lapsen tai nuoren tarvitsemien lastensuojelutoimenpiteiden järjestämiseen vaikuttavat tiedot sekä toimenpiteiden suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan kannalta tarpeelliset tiedot. Lastensuojelulaki edellyttää merkintää esimerkiksi asiakkuuden alkamisesta, selvitystä ja yhteenvedoa lastensuojelutarpeesta, kirjaamista lapsen mielipiteen selvittämisestä ja asiakassuunnitelman laadintaa. (Kääriäinen & Leinonen & Metsäranta 2007, 21-23; 31; Lastensuojelulaki 417/2007.)

Sosiaalihuollon asiakasasiakirjalain 4 §:n 1 momentin nojalla sosiaalihuollon ammatillinen henkilöstö sekä avustava henkilöstö, joka osallistuu asiakastyöhön, ovat velvollisia kirjaamaan sosiaalihuollon järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen, seurannan ja valvonnan

kannalta tarpeelliset ja riittävät tiedot määrämuotoisiin asiakirjoihin. Kirjaamisvelvoite alkaa siitä, kun viranomainen on saanut tiedon henkilön palvelutarpeesta ja viranomainen tai yksityinen palveluntuottaja on alkanut toteuttaa sosiaalipalvelua. Tieto asiakkuuden päättymisestä on myös kirjattava asiakasasiakirjaan. (Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 254/2015.) Sosiaalityön kirjaamista koskevissa laissa ei anneta sosiaalihuollon asiakirjakirjoittamiseen tarkkoja ohjeita, vaan kyse on asiakastyön dokumentointivelvoitteesta. Sosiaalihuollossa dokumentointiosaamisen kehittämistä vaikeuttaa yksiselitteisen lainsäädännön puute. Sosiaalityössä on ollut vähän ohjeistusta asiakastyön dokumentointiin. Dokumentointia on pidetty selkeänä ja yksinkertaisena asiana, josta jokaisen työntekijän oletetaan suoriutuvan keskimäärin samalla tavalla. Dokumentoidussa asiakirjamateriaalissa näkyy ainoastaan se, mitä siihen on kirjattu. Kirjoittaja tekee aina valintoja sen suhteen, mitä hän katsoo tärkeiksi ja kirjaamisen arvoisiksi asioiksi. Työntekijöillä on omat tapansa käsitellä ja tuottaa informaatiota. Dokumentointiin liittyvät käytännöt ovat kirjavia ja yksilöllisiä eri työyhteisöissä, vaikka eri toimijat ovat tuottaneet materiaalia kirjaamisen yhdenmukaistamiseksi. (Kääriäinen 2003, 24-26; Kääriäinen ym. 2007, 13-31). Sosiaalitoimen työntekijöiden asiakastyön dokumentointi on pitkälti riippuvainen kunkin yksittäisen työntekijän yksilöllisistä tavoista jäsentää ja tuottaa tietoa, koska lainsäädäntö ohjeistaa asioiden käytännön kirjaamista varsin niukasti.

Myös organisaatiokohtaiset käytännöt ja kuntien käyttämät asiakastietojärjestelmät eroavat ja ne asettavat myös omat ehtonsa kirjattavalle tiedolle. Kaikkea tietoa ei ole mahdollista tallentaa asiakastietojärjestelmään. Tietoja kirjataan valikoivasti kiireen, työntekijöiden vaihtuvuuden tai asiakassuhteiden ja asioiden luonteen vuoksi. Sosiaalityöntekijät korostavat faktatiedon tärkeyttä ja kirjoittavat varovaisemmin omista ammatillisista arvioistaan. Dokumentoitu tieto on usein suodatettu asiakastietojärjestelmään usean vaiheen kautta. (Huuskonen 2010). Yksittäisten sosiaalitoimen työntekijöiden asiakastyön dokumentointitavat, työyhteisökohtaiset toimintakäytännöt, resurssit ja käytössä olevat asiakastietojärjestelmät vaikuttavat merkittäväällä tavalla siihen, mitä tietoja asiakastietojärjestelmään kustakin tilanteesta kirjataan. Tällä on vaikutusta siihen, millaisia tutkimusaineistoja asiakasasiakirja-aineistot ovat ja millä tavalla niihin on tutkijan suhtauduttava.

Kääriäisen mukaan (2003, 2005) dokumentointi on sosiaalityön näkökulmasta erittäin tärkeää, koska tekstien huolellisen kirjaamisen kautta niistä muodostuu työn tekemisen ja tiedonmuodostuksen keskeinen väline. Asiakastyön dokumentin laatija tasapainoilee sen kanssa, mitä ja miten hän haluaa asiat sanoa ja miten hän ne tulkitsee. Sosiaalityön dokumentit ovat usein käytännönläheisiä. Tekstit toimivat sosiaalityössä toisaalta lainsäädännön asettamana velvollisuutena asiakastyön dokumentoinnissa ja tiedonmuodostuksen välineinä asiakastyötilanteissa. Sosiaalityön asiakirjat ja dokumentoinnit ovat liitoksissa tiedon prosessointiin, säilömiseen ja tiedon uudelleen hyödyntämiseen. Työn dokumentointi ei ole sosiaalityössä ainoastaan asioiden kirjaamista, vaan se on myös tiedon käsittelyn prosessia, jolla on usein vaikutuksia asiakkaiden saamaan palveluun. (Mt., 2003, 23; 157-171; 2005, 159-162.)

5.2 Asiakirjatiedon luonteesta tutkimusaineistona

Asiakirja-aineistoa ei ole tuotettu tutkimuskäyttöön ja suhteessa muihin tutkimusaineistoihin se on yleensä asetettu sekundaariseen asemaan. Toisaalta asiakirjoja on pidetty luotettavana aineistona verrattuna asiakashaastatteluin kerättyyn materiaaliin, joita on pidetty subjektiivisina. Asiakirjoille on annettu usein tosiasialuonne ja niiden on ajateltu sisältävän eri asioista ”kovaa faktaa”, mistä seuraa kritiikkiä asiakirjatutkimusta kohtaan. Asiakirjat tuottavat katkonaista, epätäydellistä, asiakasnäkökulmaa painottamatonta ja ongelmia korostavaa konstruktiota kohteesta. Lastensuojelun tutkimuksessa ongelmallisena on pidetty lapsen näkymättömyyttä asiakirjoissa. Asiakirjat ovat tekstiä, jotka ovat tuotettu hallinnon tarpeisiin ja hallinnon sisäiseen käyttöön. Ne kuvaavat tapahtumia usein hallinnon näkökulmasta ja asiakirjojen kautta rakennettu kuva viranomaistoiminnan todellisuudesta on siten yksipuolinen. (Saurama 2002, 50-52.)

Asiakastietojärjestelmässä oleva tieto koskee institutionaalista asiakkuutta, sillä järjestelmään jätetään jälkiä asiakkaan kanssa tehdystä työstä. Tehty työ näkyy perheen elämäntilanteesta tehtyinä tulkintoina kuten päätöksinä ja asiakassuunnitelmina. Tekstit ovat aina sidoksissa aikaan ja paikkaan, koska ne syntyvät tietyissä olosuhteissa ja rakentuvat kirjoittajansa kokemuksista ja käsityksistä. Asiakas luodaan tekstissä näkyväksi lainsäädännön, tilastoinnin ja suunnittelun näkökulmasta. Tämä näyttäytyy myöhemmin tilanteesta luotuna

asiakirjatodellisuutena. Dokumentti jää elämään ja edustamaan tekstinä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä kohtaamista. (Kääriäinen 2003, 23; 157-171; Kääriäinen 2005, 159-162.) Asiakirjat eivät tavoita perheen elämänkulkua kokonaisuudessaan, vaan niitä hetkiä ja tilanteita, joihin on liittynyt yhteys viranomaisiin. Asiakirjat välittävät pirstaleista tietoa perheen ja sosiaaliviranomaisten kohtaamisista. Pirstaleisen asiakirja-aineiston etuna on se, että se tavoittaa asiakkuuden pitkältä aikajaksolta. Asiakirja-aineistoa ei ole tuotettu tutkimustarkoitukseen ja sen takia se antaa tilanteista autenttista tietoa. Tätä tietoa on mahdollista hyödyntää tutkimuksessa. (Mäenpää & Törrönen 1996, 15-16.) Alkuperäisenä ajatuksenani oli seurata työntekijöiden työskentelyä työntekijäkohtaisesti ajassa edeten, mutta työntekijöiden ja asiakasperheiden anonymiteetin suojaamiseksi ja varmistamiseksi luovuin suunnitelmasta. Olen dokumenttien kautta seurannut työntekijöiden työtä työskentelyprosessin eri vaiheissa, mutta en työntekijöittäin ajassa edeten.

Tarja Heinon mukaan (1997) asiakirjakirjoittaminen tuottaa usein katkonaisen, asiakkaiden ongelmia korostavan ja asiakasnäkökulman sivuuttavan kuvauksen kohteestaan. Asiakirjojen epätäydellisyys ei tee niistä kuitenkaan käyttökeltvotonta tutkimusmateriaalia. Sosiaalitoimen dokumentteja tutkimusmateriaalina käytettäessä on huomioitava aineiston laadun rajoitukset kuten dokumenttien tarkkuus, paikkansapitävyys ja tarkoituksperät sekä dokumenttien kattavuus. Asiakirjakirjoittaminen on usein kapeaa ja tiivistä ilmaisua. Kirjoittamista säätelevät institutionaaliset käytänteet, joissa tavoitellaan asiakkaan asiakkuuden perustelua tapahtumien asiakirjafaktoiksi muuntamisen kautta. Asiakirja-aineiston käyttäjän on pidettävä mielessä ne ehdot, joissa asiakirjat on kirjoitettu. Asiakirjat on kirjoitettu sosiaalityöntekijöitä itseään varten kuin myös heidän esimiehilleen, asiakkaille sekä asianajajia varten. (Mt., 91-95.)

Kääriäisen (2003) mukaan suhtautuminen dokumenttien käyttöön tutkimuksessa on ristiriitaista. Keskustelua on herättänyt se, onko dokumentti tutkimuksen lähde vai aihe. Dokumentit ovat aina sidoksissa ympäristöönsä ja ennalta määrättyihin muotoihin ja nämä seikat on huomioitava aineistojen analyysissä. Sosiaalityön asiakirjat kuvaavat sitä, mikä on tarkoituksenmukaista sanoa tai jättää sanomatta. Asiakastyön dokumentit sisältävät sosiaalityöntekijän työn tekemisen kannalta merkityksellisiä asioita ja ne ovat siten osa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan todellisuutta. Tekstit ovat aito osa sosiaalityön arkea. Useat sosiaalityön dokumentteja tutkineet ovat sanoneet, että asiakirjat kertovat vain vähän työn tarkoituksperistä tai ristiriidoista asiakkaiden ja työntekijöiden välillä. Alkuperäistä tekstiä

syntymähetkeä ei ole enää myöhemmin dokumenttien kautta mahdollista tavoittaa. (Mt., 5-20.)

Empiirisen aineiston osalta tukeudun siihen tietoon, mitä sosiaalitoimen sosiaalityöntekijät, sosiaaliohjaajat ja etuuskäsittelijät ovat tekemästään asiakastyöstä dokumentoineet asiakasasiakirjoihin. Pyrin siihen, että analysoin dokumenttien tuottamaa tietoa huomioiden aineiston rajoitukset kuten viranomais- ja ongelmakeskeisyyden, katkonaisuuden ja epätäydellisuuden, asiakasnäkökulman ohittamisen sekä sen, että lähtökohtaisesti dokumentit kirjoitetaan hallinnon tarpeisiin. Etukäteisoletukseni on, että asiakirjoista välittyvä tieto ei ole koko totuus siitä tiedosta, mikä sosiaalivirastolla ja sosiaalityöntekijällä on kustakin asiakkaastaan (Ks. Lämsä 2009, 68.) Asiakirjat heijastavat sosiaalitoimen työntekijöiden ja hallinnon tapaa puuttua perheiden elämään.

Käsitän asiakirjat tässä tutkimuksessa niiden alkuperäisessä tehtävässä eli käytännön tilanteiden ja tapahtumien kuvaajina. Asiakirjoille on tässä tutkimuksessa annettu tosi-asialuonne. Asiakirjojen avulla ei ole mahdollista tavoittaa perheen koko tarinaa, elettyä elämää. Asiakirjat kertovat, mitä työntekijät ovat kussakin tilanteessa pitäneet tärkeänä työnsä tekemisen kannalta. (Ks. Kääriäinen 2003, 20). Oletan asiakasasiakirjoihin valikoituneen perheiden asumisen ongelmatilanteista oleelliset asiat ja pystyn asiakasasiakirjoja analysoimalla saamaan vastauksen esittämiini tutkimuskysymyksiin. Tässä tutkimuksessa asiakasasiakirjat ovat tutkimuksen aineisto, ei aihe, koska tutkin dokumenttien kautta työntekijöiden tekemää työtä.

Tutkimani aihe liittyy asunnottomuustutkimukseen, vaikka ensisijaisena tutkimuskohteena onkin sosiaalityön ammattikäytäntöön kuuluvien työn sisällöllisten tekijöiden kuvaaminen. Perusteluna asiakirja-aineistolle on tutkimusasetelmani, jossa haluan kuvata ja analysoida sosiaalitoimen työntekijöiden asiakastyössään käyttämiä työmenetelmiä ja orientaatioita. En lähtenyt tutkimuksessani kartoittamaan sosiaalitoimen työntekijöiden tekemisiä ja asiakastyössä käytettyjä työmenetelmiä haastatteleamalla sosiaalitoimen työntekijöitä. Sen sijaan aloin etsiä aineistoa, josta sosiaalityön tekemisen monimuotoisuus muutoin ilmenee. Tutkimusasetelman mukaisesti halusin seurata työntekijöiden työskentelyä prosessina ja ajattelin asiakirja-aineiston tarkastelun mahdollistavan tämän. Asiakirja-aineistoja on aiemmin käytetty lastensuojelussa muiden tutkimusaiheiden aineistoina (esim. Mäenpää & Törönen 1996; Kajava 1997; Saurama 2002; Kääriäinen 2003; Eronen 2013). Monet 2000-

luvulla julkaistut suomalaiset asiakasasiakirja-aineistoihin perustuneet sosiaalityön tutkimukset sijoittuvat lastensuojelutehtävään liittyvään tiedonmuodostukseen. Dokumenteilla on ollut vahva asema yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Aineistoina on käytetty tilastoja, kirjeitä, elämäkertoja, päiväkirjoja sekä erilaisia organisaatioiden asiakirjoja (esim. Saurama 2002, 53; Kuusisto-Niemi & Rissanen & Saranto 2011, 265.)

5.3 Aineiston hankinta, käsittely ja kuvaus

Laadullisen tutkimuksen yleisimmät aineistonkeruumenetelmät ovat haastattelu, kysely, havainnointi ja erilaisiin dokumentteihin perustuva tieto. Tutkimusluvan hankkiminen on keskeinen aineiston keruuta koskeva asia. (Eskola & Suoranta 1998, 52; Tuomi & Sarajärvi 2002, 73.) Tutkimustani varten hain tutkimuspaikkakunnan sosiaalipalveluiden johtajalta tutkimusluvat (liitteet 1-4) asiakastietojärjestelmään, jotta pääsin tutustumaan kriisi-asunnossa asuneita lapsiperheitä koskeviin asiakasasiakirjatietoihin. Sain aineiston keräämistä varten henkilökohtaisen käyttäjätunnuksen ja salasanan, jotka mahdollistivat sähköiseen asiakastietojärjestelmään tallennettuihin salassa pidettäviin asiakirjoihin tutustumisen. Olen hakenut tutkimusluvat sosiaalijohtajalta neljään eri kertaan. Vuonna 2013 hain tutkimusluvan ainoastaan aikuissosiaalityön työntekijöiden kirjauksiin. Hain uudella hakemuksella lupaa tutustua myös lastensuojelun työntekijöiden kirjauksiin. Vuoden 2015 joulukuussa hain sosiaalijohtajalta jatkoa aiemmalle tutkimusluvalle, jotta pääsin täydentämään tutkimusaineistoa. Sosiaalijohtajan tekemässä tutkimuslupapäätöksessä oli kuitenkin virhe, mistä johtuen jouduin hakemaan vielä neljännen tutkimusluvan tammikuussa 2016.

Olen tutkimusasetelmaan pohjautuen päättänyt sen ajanjakson, jona aikana asunnottomiksi jääneiden ja tilapäismajoituksessa asuneiden perheiden asiakirja-aineistot on otettu mukaan tutkimukseen. Tutkimusaineisto muodostuu yhteensä 18 kriisiasunnossa vuosina 2009-2012 asuneen lapsiperheen asiakasasiakirjoista. Perusteluna valitulle ajanjaksolle oli taroituksenmukaisuus. Halusin tutkia mahdollisimman uusia asiakasasiakirjoja huomioiden myös sen, että kyseisinä vuosina kriisiasunnoissa oli asunut riittävän monia lapsiperheitä. Kriisiasunnoissa asuneiden perheiden määrä vaihteli vuosittain. Huomasin aineistoon tutustuessani, että monilapsisten perheiden lasten asiakastyön dokumentteihin oli kirjoitettu asumisen ongelmatilanteista samoja asioita, joten en nähnyt tarvetta ottaa aineistoon mu-

kaan samoja tietoja moneen eri kertaan. Tutkimukseen on otettu mukaan perheen päämiehen (aikuissosiaalityö) sekä perheen vanhimman lapsen (lastensuojelu) sosiaalihuollon asiakirja-aineisto, koska olen arvioinut aineiston riittäväksi tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi.

Olen rajannut tutkimusaineiston siten, että aineisto sisältää kunkin perheen sähköiseen asiakastietojärjestelmään tehdyt merkinnät kriisiasunnossa asumisvuoden sekä sitä edeltävän ja sitä seuraavan vuoden osalta. Perheiden asumisaika kriisiasunnossa on vaihdellut muutamasta viikosta noin puoleen vuoteen. Tiedot välittömästi ennen kriisiasumista, kriisiasumisaikana ja kriisiasumisen jälkeen kertovat tutkittavasta asiasta riittävän kattavasti. Tutkimuksen edetessä ilmeni, että en tarvitse asiakirja-aineistoa niin runsaasti kuin olin etukäteen ajatellut. Tutkimusaineistosta olen lopulta hyödyntänyt murto-osaa. Asiakasasiakirjoja on tarkasteltu alkaen muutama kuukausi ennen perheen asunnottomaksi jäämistä ja jatkuen aina siihen asti, kun perhe on muuttanut pois paikkakunnan kriisiasunnosta. Tutkimusaineistoon sisältyvät kaikki perheiden sosiaalihuollon asiakastietojärjestelmään sähköisesti tallennetut asiakasasiakirjat edellä määritellyltä ajanjaksolta.

Perheiden anonymiteetin suojaaminen on tämän tutkimuksen ehdoton periaate, koska kysymys on arkaluontoisista, salassa pidettävistä tiedoista. Henkilöllisyyden salaaminen voidaan toteuttaa tutkimuksessa monin eri tavoin. Tutkittaviin voidaan viitata esimerkiksi numeroilla ja kirjaimilla. Tutkijan tulee tehdä aina kaikkensa sen eteen, että tutkittavien henkilöllisyys säilyisi suojattuna. Tietojen käsittelyn toisena keskeisenä käsitteenä on luottamuksellisuus. Luottamuksellisuus on tiukasti sidoksissa yksityisyyden käsitteeseen eli siihen, että ihmisten henkilökohtaisia asioita ja tietoja ei levitellä. Luottamuksellisuuden takaaminen on tutkijan moraalinen velvollisuus, ja siitä on määrätty myös laissa. (Mäkinen 2006, 114-115.) Luotettavuudella tarkoitetaan aineiston käsittelyn ja analyysin luotettavuutta ja luottamuksellisuuteen liittyvät asiat kuuluvat ensisijaisesti tutkimuksen siihen vaiheeseen, jossa siirrytään empiirisestä aineistosta analyysin kautta tulkintaan. (Pyörälä 1995, 15.)

Perheiden anonymiteetin turvaamiseksi olen suorittanut aineiston keruun ja käsittelyn kokonaan itse. Arja Kuulan (2006) mukaan henkilötietolaki koskee myös laadullisia tutkimuksia ja laki tulee sovellettavaksi aina, kun tietoja kerätään tutkittavilta ja kerätty aineisto sisältää henkilötietoja. Henkilötiedot jaetaan suoriin ja epäsuoriin tunnistetietoihin. Suoria

tunnistetietoja ovat nimi, osoite, teletunniste ja syntymäaika. Epäsuoria tunnisteita ovat muun muassa työpaikat, asuinpaikat tai käydyt koulut yhdistettyinä muihin aineistossa ilmeneviin tunnisteivihjeisiin. Tunnistetietojen poistaminen eli aineiston anonymisointi vaihtelee riippuen tutkimuksesta. Aineistossa esiintyvien nimien vaihtaminen peitenimiksi on anonymisoinnin minimitaso. (Mt., 128-133.)

Sosiaalityön asiakirjat ovat olemassa tutkijasta riippumatta ja niiden käyttöön ottaminen tutkimuksellisessa tarkoituksessa edellytti asiakirjojen käsittelemistä ja saattamista analysoitavaan muotoon. Tarvitsemi tiedot olivat aluksi ainoastaan sähköisessä muodossa sosiaalihuollon asiakastietojärjestelmässä, josta keräsin tarvitsemaani tietoa ja muodostin tutkimukseni tutkimusaineiston. Yhdistin seuraavaksi asiakastietojärjestelmästä samaa perhettä koskevat kaikki tiedot ja muodostin word-tiedostoja, jotka järjestin vielä ajassa etenevään muotoon vanhimmasta merkinnästä uusimpaan. Näin toimien sain kerättyä ja järjestettyä aikuissosiaalityön ja lastensuojelun asiakasasiakirjatiedot yhteen. Tiedot olivat nyt perheittäin ja aikajärjestyksessä erillisissä ja perhekohtaisissa tiedostoissaan. Aineisto oli järjestetty word-muotoon ja tallennettuna muistitikulle. Muistitikku säilytin tutkimuspaikkakunnan sosiaalitoimen lukituissa tiloissa, koska aineistoa ei ollut vielä anonymisoitu. Kyseinen tietojen keräämisvaihe oli työläämpi kuin olin etukäteen ajatellut asian olevan.

Tiedostojen muodostamisen jälkeen oli vuorossa aineiston anonymisointi. Anonymisoin tutkimusaineiston tutkimuspaikkakunnan sosiaalitoimen tiloissa aineiston ollessa vielä sähköisessä muodossa. Poistin muodostamistani perhekohtaisista word- tiedostoista kaikki suorat ja epäsuorat tunnistetiedot kuten henkilöiden henkilötiedot, etunimet, sukunimet (asiakkaiden ja työntekijöiden), kaikkien paikkakuntien nimet ja muun muassa eri sosiaalitoimen yhteistyötahojen tunnistetiedot. Olen myös numeroinut perheet ja antanut heille koodit N1 – N18. Tunnistetieto tulee kirjaimista (N) sekä juoksevasta numeroinnista. Merkitsin perheiden sähköisessä muodossa olevat tiedostot kyseisillä koodeilla, jotta minun oli myöhemmin mahdollista palata alkuperäiseen tutkimusaineistoon, alkuperäisiin dokumentteihin tarkentaakseni tai selvittääkseni jotakin tietoa lisää. Suoriin aineiston analyysissa oleviin lainauksiin olen myös merkinnyt tiedon siitä, mistä ote on peräisin. Aineistonkeruun, aineiston rajaamisen, käsittelyn ja anonymisoinnin jälkeen minulla oli käsissäni kaikkiaan 18 eri perheen asiakasasiakirjoja sähköisinä word-tiedostoina. Tallensin muodostamani anonymisoidut tiedostot muistitikulle, jota olen säilyttänyt kotonani.

Tulostin muodostamani anonymisoidut tiedostot, jotka otin käyttöni aineiston analyysivaiheessa. Käytössäni oli edelleen myös sähköisessä muodossa olevat word-tiedostot, jotka olin tallentanut muistitikulle. Anonymisointivaiheeseen liittyvä aineiston lukeminen ja tarpeelliset tekstinkäsittelytoimenpiteet olivat ensitutustumista aineistoon. Olen hyödyntänyt aineiston analyysissä pääsääntöisesti tulostettuja papereita, koska koin niiden soveltuvan parhaiten aineistoni analysointiin. Tutkimusaineistoni perustuu harkinnanvaraisuuteen ja oletin tutkimusaineiston antavan vastaukset esittämiini tutkimuskysymyksiin. Tutkimusaineistossa oli kaikkiaan noin 350 sivua asiakasasiakirjoja, jotka oli kirjoitettu fonttikoolla 10 ja rivivälillä 1. Määrällisesti aineisto on runsas.

Kääriäinen pohtii väitöskirjassaan (2003) suhdettaan dokumenttimuodossa olleeseen tutkimusaineistonsa. Kääriäinen ei ollut kertonut tutkittaville tutkimuksestaan. Suojatakseen tutkittavien anonymiteettia Kääriäinen oli pääsääntöisesti käyttänyt tutkimusraportissaan vain lyhyitä katkelmia asiakirjateksteistä, valinnut esimerkeiksi mahdollisimman yleisiä ja tyypillisiä tekstejä, mutta ei ollut salannut tutkimuspaikkakuntana ollutta Helsinkiä. (Mt., 35-36.) Olen omassa tutkimuksessani salannut tutkimuspaikkakunnan, koska kyseessä on keskiuuri eteläsuomalainen paikkakunta. Tutkimuksen suorittaminen pienellä paikkakunnalla ja paikkakunnan nimen esille tuominen olisi ollut mahdotonta tutkimushenkilöiden anonymiteetin turvaamisen kannalta. Tutkijana olen sitoutunut siihen, että en luovuta tutkimusaineistoa kenenkään muun käyttöön ja säilytän sitä huolellisesti, jottei ulkopuolisilla ole mahdollisuutta sitä tarkastella.

Olen päättänyt, etten kuvaile tilapäismajoituksessa asuneita perheitä kuin lyhyesti yleisellä tasolla perheiden anonymiteetin varmistamiseksi. Perheiden asumisaika kriisiasunnossa vaihteli muutamasta viikosta noin puoleen vuoteen. Perheistä osa oli pariskuntia, osa puolestaan yksinhuoltajaperheitä. Perheissä oli lapsia yhdestä kolmeen lapseen. Yleisimmin perheissä oli joko yksi tai kaksi lasta. Lapset olivat useimmiten alle 10-vuotiaita ja perheiden huoltajat puolestaan yleisimmin alle 50-vuotiaita. Perheistä kolme oli maahanmuuttajataustaisia. Osa pariskunnista erosi tilapäismajoituksen yhteydessä. Lähes kaikki perheet olivat olleet jo ennen asunnottomuuttaan ja tilapäismajoituksen tarvettaan aikuissosiaalityön ja lastensuojelun asiakkuudessa. Muutaman perheen sosiaalityön asiakkuus rajoittui vain lyhyeen aikaan kriisiasumisen ympärille. Kaikki perheet olivat olleet ainakin lyhyen ajan sekä aikuissosiaalityön ja lastensuojelun asiakkuudessa tilapäismajoitustilanteessa. Perheiden syyt asunnottomuudelle vaihtelivat. Yleisimpiä syitä asunnottomaksi jäämiselle

olivat parisuhdeongelmat ja perheväkivalta. Huomioitavaa on myös se, että yhdenkään perheen kriisiasunnon tarve ei johtunut vuokraveloista aiheutuneesta hädästä.

5.4 Teemoittelu aineiston analyysimenetelmänä

Laadullisen tutkimusaineiston analyysista puhutaan kaksitahoisena asiana, jolloin erotellaan toisistaan induktiivinen ja deduktiivinen analyysi. Induktiivinen eli aineistolähtöinen analyysi pohjautuu tutkimusaineistoon, kun taas deduktiivisessa analyysissä hyödynnetään aikaisempaa teoreettista tietoa tulkinna tukena. Aineistolähtöisessä analyysissä aineistoa luetaan ja tulkitaan tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaisesti. Päätelyn logiikka etenee yksittäisestä yleiseen. Analyysiyksiköt eivät ole tällöin etukäteen sovittuja ja aikaisemmillä tiedoilla tai teorioilla ei pitäisi olla mitään tekemistä analyysin toteuttamisen tai lopputulosten kanssa. Yleistyksiä ei ole mahdollista tehdä suoraan aineistosta, vaan ainoastaan siitä tehdyistä tulkinnoista. Deduktiivisessa analyysissä edetään yleisestä yksityiseen ja analyysissä hyödynnetään aikaisempaa teoreettista tietoa tutkittavasta asiasta, ilmiöstä. Jaottelussa unohdetaan usein abduktiivinen päättely, joka lähtee yleensä siitä, että havaintojen tekoon liittyy jokin johtoajatus, jonka mukaan teorianmuodostus toteutetaan. (Eskola & Suoranta 1998, 147-149; Tuomi & Sarajärvi 2002, 95-96.)

Eskolan ja Suorannan mukaan (1998) laadullisen tutkimuksen analysointiin on olemassa kaksi periaatteellista lähestymistapaa, joista ensimmäinen on grounded teorian mukainen tiukka aineistolähtöisyys, jossa tulkinnot rakennetaan tiiviisti aineistosta käsin. Toinen vaihtoehto on se, että tutkija pitää aineistoa teoreettisen ajattelunsa lähtökohtana, apuvälineenä tai lähtökohtana tulkinnoille. (Mt., 146.) Oma lähestymistapani on Eskolan ja Suorannan (1998, 146) esittelemän kahden erilaisen lähestymistavan yhdistelmä. Jälkimmäinen on lähempänä omaani, sillä aikaisemmat tutkimukset, muu kirjallisuus ja työkokemukseni asunnottomien ja asumisen ongelmissa olevien lapsiperheiden parissa ohjasivat ajatteluni. Pyrin lähestymään aineistoani kuitenkin aineistolähtöisesti, mikä tuo analyysiprosessiin grounded mallin mukaista aineistolähtöisyyttä.

Tutkijan ajatuksia ohjaavat analyysiprosessin edetessä aineistolähtöisyys ja valmiit mallit. Tutkijan pyrkimyksenä on yhdistellä näitä toisiinsa pakolla, puolipakolla ja välillä luovas-

tikin. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 96-97; 117.) Havaintomme tutkimuskohteesta ovat latautuneet aikaisemmilla kokemuksillamme. Näistä ei kuitenkaan muodosteta asetelmia, jotka rajaisivat tutkimuksellisia toimenpiteitä. Tutkijan pitäisi tunnistaa ja tiedostaa tutkimuskohteesta muodostamansa ennakko-oletukset ja huomioida ne tutkimuksen esioletuksina. Lisäksi on mahdollista kehitellä eräänlaisia työhypoteeseja, siitä mitä analyysi voi tuoda tullessaan. Tutkija voi löytää uusia näkökulmia eikä vain todentaa ennalta epäilemäänsä. Epäilyksenalaista on, että tutkija kykenisi tunnistamaan omat tutkimuskohdetta koskevat uskomukset, arvostukset ja ennakko-oletukset. Tähän on tutkimuksen tekijän pyrittävä. (Eskola & Suoranta 1998, 17-20.) Olen tietoinen siitä, että oma työkokemukseni tutkimuskohteesta on vaikuttanut suhtautumiseeni ja ajatuksiini tutkittavasta ilmiöstä. Olen pyrkinyt siihen, että omat tutkimuskohdetta koskevat olettamukseni eivät ole vaikuttaneet tutkimukseeni rajaavasti ja uusia näkökulmia latistavasti.

Ensimmäinen tehtävä laadullisessa analyysissä on aineiston järjestäminen sen jälkeen, kun se on valmisteltu teknisesti käsiteltävään ja tutkittavaan muotoon. Tärkeää on myös tutustua aineistoon ja lukea se läpi moneen kertaan, jotta se avautuu alustavasti ja tutkija pääsee sinuiksi tutkimusaineistonsa kanssa. Lähestyminen aineistoon kulkee usein tematisoinnin kautta, jolloin aineistosta voi jo nostaa esille tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. Aineistolähtöisessä lähestymistavassa tutkija etsii aineistosta teemoja ja aihepiirejä, jotka kertovat tutkittavasta asiasta. Tutkijan on mahdollista teemoitella aineistoaan myös tutkimuskysymystensä kautta. Tematisoinnissa on kysymys aineiston pelkistämisestä etsimällä tekstin olennaisimmat asiat. (Moilanen & Räihä 2015, 60-63.)

Minulla ei ollut analyysin alkuvaiheessa yhtä selkeää tutkimuskysymystä, vaan olin melko laajasti kiinnostunut lapsiperheiden asunnottomuudesta ja työntekijöiden työskentelystä asunnottomiksi jääneiden lapsiperheiden parissa. Päätin lähestyä aineistoa aineistolähtöisesti mahdollisimman avoimin mielin ja pyrkien ennakko-oletuksieni vaikutuksen minimointiin. Luin tulostettua aineistoa läpi moneen kertaan, jotta saisin käsityksen siitä, miten aineistoa voisi lähteä työstämään. Aineiston analysointi vaikutti ensin haastavalta tehtävältä muun muassa aineiston suuren määrän, strukturoimattoman rakenteen ja sen takia, että aineistoa ei oltu alun perin tarkoitettu tutkimuskäyttöön.

Aineistoon tutustumisen, lukemisen ja pohdinnan myötä huomasin olevani kiinnostunut sosiaalitoimen työntekijöiden työstä, enkä niinkään asunnottomiksi jääneistä lapsiperheistä

kuten olin etukäteen ajatellut. Tutkimuskysymys tarkentui koskemaan työntekijöiden asiakastyön työmenetelmiä. Aineistosta ilmeni, että asiakirjoissa on runsaasti merkintöjä työntekijöiden työskentelystä ja heidän asiakastyössään käyttämistä työmenetelmistä. Eskolan ja Suorannan mukaan (1998) laadullisessa tutkimuksessa tutkimussuunnitelma voi elää tutkimushankkeen mukana eikä tutkimusprosessia ole helppo jakaa prosessin eri vaiheisiin, vaan eri vaiheet kietoutuvat toisiinsa. Aineiston käsittelyn alkuvaiheessa tutkija joutuu siemään epätietoisuutta siitä, mitä aineiston kanssa pitäisi tehdä. Tutkimusongelmat muuntuvat ja täsmentyvät tutkijan esiymmärryksen laajentuessa ja syventyessä. Uudet tutkimusongelmat saavat tutkijan katsomaan asiaa usein uudesta näkökulmasta ja hakemaan uudenlaisia merkityksiä. (Mt., 15-16; 163.)

Tarkastelin aineistoa alkututustumisen jälkeen tietystä valitsemastani näkökulmasta ja kiinnitinkin huomion työntekijöiden asiakastyön työmenetelmiin. Tutkimusaineiston valitsin sillä perusteella, että se kertoo mahdollisimman paljon lapsiperheiden asumisen ongelmallanteista. Luin aineistoani edelleen mahdollisimman aineistolähtöisesti, vaikka olin jo kohdennanut tarkasteluni työntekijöiden käyttämiin asiakastyön työmenetelmiin. Pysin siihen, että ennakko-oletukseni tai työhypoteesini eivät rajoittaisi aineistosta esiin nousevia asiakastyön työmenetelmiä.

Toteutin aineiston teemoittelun käymällä paperitulosteita systemaattisesti läpi etsien työmenetelmistä kertovia kohtia ja muodostaen työmenetelmistä teemakokonaisuuksia. Merkitsin erivärisin kynin eri työmenetelmät tulostettuihin papereihin. Käytin apunani värikylien lisäksi saksia, klemmareita, teippiä ja liimaa. Aineiston uudelleen kokoaminen teemoin eriytyneiden työmenetelmien mukaan selkeytti aineistoa, josta oli ollut aluksi hankala saada kokonaiskäsitystä aineiston suuren määrän ja sen hajanaisuuden takia. Joitakin tekstiosuuksia oli vaikea analysoida, koska asiakasasiakirjoissa oli merkintöjä eri työmenetelmistä toisiinsa kietoutuneesti. Työmenetelmät saattoivat olla vaikeasti erotettavissa toisistaan. Toimeentulotukipäätöksissä saattoi olla merkintöjä perheiden taloudellisesta avustamisesta, ohjaamisesta, neuvomisesta ja perheiden kontrolloimisesta. Teemoittelun on sanottu olevan aikaa vievä prosessi, jossa jokainen tutkija kehittää itselleen sopivia välineitä analyysin helpottamiseksi. (Ks. Kyngäs & Vanhanen 1999.)

Aineistoani analysoidessani ja prosessin edetessä huomasin, että esimerkiksi taloudelliseen avustamiseen ja toimeentulotukeen liittyvät työmenetelmät nousivat yhdeksi keskeiseksi teemaksi ja sitä kautta nostin sen tutkimukseeni. Toiset aiheet jäivät puolestaan vähemmälle huomiolle ja toiset nousivat selkeästi aineistosta esille. Näitä aineistosta esiin nousseita teemoja olen tutkimuksessani korostanut. Aineiston analyysi eteni tässä tutkimuksessa aineistolähtöisyyden ja etukäteistiedon, työhypoteesien vuorotellessa ja seuratessa toisiaan. Puhdasta aineistolähtöisyyttä voidaan epäillä yhtä paljon kuin ajatusta puhtaasta havainnosta. (Eskola & Suoranta 1998, 153).

Aineiston analysointi eteni lukukerrasta toiseen ja sain muodostettua työmenetelmistä ne teemat, joista tässä tutkimuksessa kirjoitan. Analysointiin vaikuttavat tutkijan valinnat, koska kaikkia aineiston sisältämiä asioita ei voi yhdessä tutkimuksessa käsitellä. Pyrin nostamaan esille työmenetelmistä kertovat tekstit. Toinen tutkija olisi voinut erilaisella taustalla nostaa aineistosta esille erilaisia asioita. Tutkimuksessani konstruoin tulkinnot asiakirja-aineistosta. Aineiston analyysissä on kyse tutkijan konstruktioista, koska aineistosta ei voi itsestään ”nousta esille” yhtään mitään. Vaikka tutkija pyrkisi kuuntelemaan ja ymmärtämään aineistoaan, niin siitä huolimatta häntä ohjaavat tutkimuksen tarkoitukset, oma lukeneisuus ja aiemmat teoriat. (Ks. Eskola & Suoranta 1998, 156.)

Tutkimusaineistosta muodostui eri teemoja, jotka kuvasivat työntekijöiden asiakastyössään käyttämiä työmenetelmiä työn kohteen ollessa asumisen ongelmassa olevat lapsiperheet. Teemat vaihtelivat toisistaan muun muassa yleisyytensä mukaan. Kaikkein yleisimmät teemat liittyivät perheiden taloudelliseen avustamiseen, perheiden vuokranmaksujen kontrollointiin, ohjaukseen ja neuvontaan, palveluohjaukseen, ehtojen ja rajoitusten asettamiseen, verkostotyöhön, vastuutukseen, toimeentulotuen viimesijaisuuteen ja perheiden avustamiseen asumiseen liittyvissä asioissa. Muita ja edellä mainittuja harvinaisempia teemoja olivat työntekijöiden esittämät mielipiteet asiakkaiden toiminnasta, työntekijöiden ja asiakkaiden välisistä erimielisyyksistä kertovat kohdat, asiakkaiden kannustamisesta tai työntekijöiden empatiasta kertovat merkinnät. En varmistanut analyysiyksiköiden poimintaa tietokoneavusteisesti, koska kävin aineistoa läpi paperitulosteista. Työmenetelmät olivat teemoittain koottuina paperitulosteista muodostuviin paperipinoihin, joista oli silmämääräisesti näkyvissä eri teemojen yleisyys. Teemat auttoivat löytämään eroja ja yhtäläisyyksiä työntekijöiden käyttämissä asiakastyön työmenetelmissä. Teemat olivat jo alustavia tutkimustuloksia. (ks. Eskola & Suoranta 1998, 176.)

Koottuani edellä luetteleman teemat, lähdin lukemaan niitä uudelleen ja aiempaa tarkemmin tutkimuskysymyksen näkökulmasta: miten sosiaalitoimessa työskennellään lapsiperheiden asumisen ongelmissa? Jaoin aineiston analyysin tässä vaiheessa aikuissosiaalityön ja lastensuojelun käyttämiin asiakastyön työmenetelmiin, koska jako toi hajanaiseen aineistoon selkeyttä. Tutkimuksen empiirisessä tulososiossa tutkimuksen tulokset tuodaan esille erikseen aikuissosiaalityön ja lastensuojelun osalta. Luin aineistoa ja muodostamiani teemoja tutkimuskysymys mielessä pitäen. Etsin eri teemoja yhdistäviä ja niitä toisistaan erottavia tekijöitä. Aineisto tiivistyi, koska yhdistelin alateemoja toisiinsa. Systemaattisesti työstetystä aineistosta syntyy näin toimien tiiviimpi aineiston taso, jossa on yhdistelty tutkittavaa ilmiötä kuvaavia yleisiä piirteitä. (Pyörälä 1995, 22; Tuomi & Sarajärvi 2013, 110.)

Lähestymistapaani voidaan pitää perinteisenä laadullisen aineiston analyysitapana, jossa aineistosta etsitään yhtäläisyyksiä. Uudemmissa laadullisten aineistojen analyyseissä keskitytään eroihin ja moninaisuuteen (Eskola & Suoranta 1998, 140). Mietin asiakastyössä käytettyjen työmenetelmien suhteita toisiinsa. Analyysi edellytti jatkuvaa pohtimista ja lukuisia eri kokeiluja kuten aineiston jaotteluun asiakasperheitä asumisen ongelmissa tukeviin ja kontrolloiviin työmenetelmiin. Ajatuksenani oli erotella käytetyt työmenetelmät eri ryhmiin sen mukaan, onko kyseessä tuki vai kontrolli. Tuki ja kontrolli ovat toisiinsa kietoutuneita elementtejä kunnallisessa sosiaalihuollossa ja niitä on vaikeaa, jopa mahdotonta erottaa toisistaan. (Ks. Mäntysaari 1991, 178.) Yritykseni johti lopulta sekavaan ja ontuvaan lopputulokseen, joten luovuin kyseisestä aineiston jaottelusta tukeen ja kontrolliin.

Aineiston analyysi ei ollut jatkuvaa etenemistä ja teemakokonaisuuksien yksinkertaista ryhmittelyä, vaan epävarmuuden sietämistä ja myös turhautumista. Lopulta analyysin tuloksena empiirisestä aineistosta muodostui vastaus esitettyyn tutkimuskysymykseen: miten sosiaalitoimessa työskennellään lapsiperheiden asumisen ongelmissa? Asiakirja-aineistoon tutustumisen ja sen analysoinnin yhteydessä olen lukenut aiheeseen liittyvää kirjallisuutta ja pyrkinyt tutkimuksen empiirisessä osassa käymään vuoropuhelua aineiston, kirjallisuuden ja aiempien tutkimusten kanssa. Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan teemoittelu vaatii onnistuakseen teorian ja empirian vuoropuhelua, mikä näkyy tutkimuksessa niiden loittumisen toisiinsa (Mt., 176).

Analyysin tekeminen oli yhdistelmä omia asioita koskevia ennakkokäsityksiä, olettamuksia, teoriaa ja empiriaa. Analyysini muodostui näiden vuoropuhelusta. Aineiston temaattisen läpikäynnin kautta mielessäni muodostui kaikkiaan neljä eri pääteemaa. Aikuissosiaalityön osalta pääteemat ovat 1) perheiden taloudellinen avustaminen ja kontrollointi ja 2) perheiden ohjaus ja neuvonta. Lastensuojelun pääteemat ovat 1) perheiden avustaminen akuuteissa asumisen ongelmissa ja 2) perheiden avustaminen uusien asuntojen hakemisessa. Kukin pääteema koostuu muutamista alateemoista, jotka muodostuvat asiakastyössä käytetyistä työmenetelmistä. Saman pääteeman alla olevilla alateemoilla on niitä toisiinsa yhdistäviä tekijöitä.

Aikuissosiaalityön taloudellisen avustamisen ja kontrolloinnin pääteema muodostuu perustoimeentulotuesta, täydentävästä toimeentulotuesta ja ehkäisevästä toimeentulotuesta sekä erityisesti perustoimeentulotukeen liittyvistä kontrollin elementeistä. Työntekijät olivat pyrkineet perheiden vuokranmaksujen kontrollointiin maksamalla perheiden vuokrien omavastuuosuuksia sosiaalitoimistosta suoraan vuokranantajille sekä edellyttämällä perheitä todistamaan vuokranmaksunsa sosiaalitoimistoon joko tositteilla tai tiliotteilla. Aikuissosiaalityön toinen pääteema muodostuu perheiden ohjaamisesta ja neuvomisesta toimeentulotukeen nähden ensisijaisten etuuksien hakemiseen, perheiden vastuuttamisesta vuokranmaksuun ja perheiden ohjauksesta kriisisuuntoasioissa lastensuojeluun.

Lastensuojelun perheiden avustaminen akuuteissa asumisen ongelmissa pääteema muodostuu tilannearvioista, verkostotyöstä ja perheiden asumisen turvaamisesta kriisisuunnolla. Lastensuojelun toiseen pääteemaan eli perheiden avustamiseen uusien asuntojen hakemisessa kuuluvia alateemoja ovat perheiden ohjaus ja neuvonta asuntohauissa, perheiden asuntohakujen puoltaminen ja sosiaalityön asiakassuunnitelmat. Olen konstruoinut aineiston perusteella oman tulkintani työntekijöiden käyttämistä asiakastyön työmenetelmistä tilanteessa, jossa työn kohteena ovat olleet asumisen ongelmissa olevat lapsiperheet. Alateemat ja pääteemat kuvaavat työntekijöiden asiakastyössään käyttämiä asiakastyön työmenetelmiä. Esittelen muodostuneet teemat tutkimuksen tulososiossa, luvuissa kuusi ja seitsemän. Luvussa kuusi esitellään tutkimustulokset aikuissosiaalityön osalta ja sitä seuraavassa luvussa lastensuojelun osalta. Työntekijöiden käyttämiä orientaatioita käsittelem tutkimuksen johtopäätös ja pohdintaosiossa.

5.5 Tutkimuksen eettisyydestä ja luotettavuudesta

Tutkimustyö muodostuu monista isoista ja pienistä kysymyksistä, joihin ei ole kattavaa ja aukotonta säännöstöä. Tämän vuoksi tutkijan on tehtävä tutkimuksensa eettiset ratkaisunsa itse ja päätettävä tutkimusta koskevista asioista. Tutkijan etiikka joutuu koetukselle luke-mattomia kertoja tutkimusprosessin aikana. Tutkijalla pitää itsellään olla riittävästi herk-kyyttä huomioida tutkimuksensa ongelmakohdat. (Eskola & Suoranta 1998, 52-53.) Laa-dullisen tutkimuksen piiristä löytyy useita erilaisia käsityksiä tutkimuksen luotettavuuteen liittyvistä kysymyksistä. Luotettavuuden arviointiin ei ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita. Tutkijan on osattava uskottavasti selittää lukijoille aineiston kokoamisen ja analysoinnin eri vaiheet ja kokonaisuuden. Tutkimuksen eettiset kysymykset tulee huomioida tutkimuk-sen kaikissa vaiheissa. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2004, 25; Tuomi & Sarajärvi 2013, 140-141.)

Perinteisesti tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan validiteetin ja reliabiliteetin käsittein. Validiteetilla arvioidaan, onko tutkimuksessa tutkittu sitä, mitä on luvattu tutkia. Reliabili-teetti tarkoittaa tutkimustulosten toistettavuutta. Laadullisen tutkimuksen piirissä käsittei-den käyttöä on kritisoitu, koska ne ovat syntyneet alun perin määrällisen tutkimuksen tar-peisiin. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa arvioidaan tutkimusta koko-naisuutena, jolloin sen sisäinen johdonmukaisuus tulee esille. Tutkijan on annettava luki-joille riittävästi tietoa siitä, miten tutkimus on tehty, jotta tutkimuksen validiteetin ja relia-biliteetin arviointia on mahdollista tehdä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 133-138.) Olen pyrki-nyt tutkimuksessani tuomaan esille tutkimusprosessia kokonaisuutena sekä esittämään tut-kimuksen luotettavuudelle merkityksellisiksi arvioimani asiat.

Pyysin tutkimuspaikkakunnan sosiaalijohtajalta luvan tutustua ja käyttää tutkimuksen ai-neistona kriisiasunnossa asuneiden ihmisten asiakasasiakirjoja kysymättä siihen lupaa heiltä itseltään. Lähtökohtaisesti on toivottavaa, että sosiaalitoimen asiakkailta ja työnteki-jöiltä kysytään lupa heitä itseään koskeviin asioihin. Mielestäni oli poissuljettua pyytää suostumuksia asiakasasiakirjojen käyttöön kriisiasunnoissa asuneilta lapsiperheiltä. Muuta-mat perheet olivat asuneet tilapäismajoituksessa jo vuosia aiemmin eikä heidän tavoittami-nen olisi ollut enää mahdollista. Toisaalta tutkimusaiheena eivät olleet asiakkaat, vaan so-

siaalitoimen työntekijöiden työskentely lapsiperheiden asumisen ongelmissa. Olen tutkimuksessani suhtautunut kunnioittavasti merkintöjä asiakasakirjoihin tehneisiin työntekijöihin ja käsitellyt aineistoa siten, että työntekijöitä ei ole mahdollista tunnistaa asiakasasiakirjamerkinnöistä. Päädyin siihen, etten kysynyt työntekijöitä lupaa tutustua heidän tekemiinsä merkintöihin, vaan katsoin sosiaalijohtajalta saadun tutkimusluvan ja työntekijöiden tunnistettavuuden poistamisen olevan riittäviä toimenpiteitä.

Tutkimukseni keskeinen eettinen periaate on ollut, että en tutkimukseni missään vaiheessa käsittele aineistoa työntekijäkohtaisesti tai siten, että työntekijät tai asiakkaat olisi mahdollista tunnistaa. Koska sosiaalihuollon asiakasasiakirjat sisältävät arkaluonteista tietoa, niin tutkimusraportin kirjoittajan on kiinnitettävä erityistä huomiota tunnistettavuusriskin poistamiseen, kuten esimerkiksi tämän tutkimuksen kohdalla käytettäessä suoria lainauksia. Aineiston analyysissä on erilaisia tapoja tuoda esille tekstikatkelmia esimerkkeinä aineistosta. Sitaattia voidaan käyttää perustelemaan tutkijan tekemää tulkintaa ja se voi toimia aineistoa kuvaavana esimerkkinä elävöittävässä tekstissä. Ehdottomia sääntöjä sitaattien lukumäärästä ei ole esitetty, mutta niiden tulisi kertoa enemmän itse tutkittavasta ilmiöstä kuin tutkijasta. (Eskola & Suoranta 1998, 176-181.)

Tutkija kantaa vastuun tutkimuksensa aineistoon liittyvien henkilöiden yksityisyyden suojasta ja hänen on arvioitava sitä, että mitkä asiat on arkaluonteisuutensa takia esitettävä erityisen varovasti. (Ks. Kuula 2006, 204.) Olen tuonut aineiston analyysissä asiakasasiakirjojen tekstejä esille lähinnä omien tulkintojeni perustelemiseksi. Perheiden vähäisen lukumäärän ja tunnistettavuuden poistamiseksi olen muotoillut alkuperäisiä tekstejä asiasisältöä kuitenkin muuttamatta. Olen tutkijana sitoutunut siihen, että en luovuta tutkimusaineistoa muiden käyttöön ja säilytän sitä huolellisesti. Tutkijan tulee kunnioittaa kirjoitustavassaan tutkittavien ihmisarvoa ja kiinnitettävä erityistä huomiota eettiseen ilmaisutapaan. Vaikka yksittäisiä tutkittavia ei tunnistettaisi, niin epäeettinen kirjoitustapa leimaa koko tutkimuskohteen, kohdetta edustavan ryhmän. (Kuula 2006, 206.) Granfelt kirjoittaa (1992, 14-15; 1998, 40-41), että huono-osaisuustutkimuksen eettinen peruskysymys on se, millä tavalla asioista kirjoitetaan. Pieniä marginaaliryhmiä ei tule leimata epäkunnioittavalla kirjoitustavalla. Olen tutkimustekstissäni pyrkinyt siihen, että kunnioitukseni asumisen ongelmissa olleita lapsiperheitä kohtaan tulee ilmi. Olen käyttänyt keräämiäni asiakirjatietoja ainoastaan ammatillisen lisensiaatintutkimukseni aineistona.

Tutkimusaineistoni koskee kaikkiaan 18 lapsiperheen sosiaalihuollon asiakasasiakirjamerkintöjä. Aineiston koko on tutkimustehtävän kannalta perusteltu. Aineisto sisälsi runsaasti tietoa tutkimusaiheesta ja oli sivumäärältään runsas. Aineiston osalta on perusteltua puhua siitä, että uusien perheiden asiakasasiakirjamerkinnät eivät olisi enää tuoneet uutta tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Tässä yhteydessä on tapana puhua aineiston kylläntymisestä. (Ks. esim. Eskola & Suoranta 1998, 62-63.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa keskitytäänkin usein pieneen määrään tapauksia ja aineisto pyritään analysoimaan mahdollisimman perusteellisesti. Tutkimuksessa tapauksia käsitellään ainutlaatuisina ja aineistoa tulkitaan sen mukaisesti. Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan tarkoituksena on kuvata jotakin rajattua ilmiötä sekä antamaan myös teoreettisesti mielekäs tulkinta tälle tutkittavalle ilmiölle. (Eskola & Suoranta 1998, 18; Tuomi & Sarajärvi 2002, 87-88.)

Aineiston empiirisessä osassa hyödynsin aineistolähtöisyyden ohella myös tutkimusaihetta koskevia aiempia tutkimuksia ja rakensin paikallisesti yhtä paikkakuntaa ja aikaa koskevaista tutkimusaineistosta ikään kuin esimerkkiä ilmiön yleisestä luonteesta. Aineiston rajallisuuden, tiettyyn paikkakuntaan ja aikaan sidonnaisuuden takia havaintoja ei ole mahdollista yleistää sitten, että ilmiö näyttäytyisi samanlaisena muualla. Tulokset voisivat olla erilaisia, mikäli aineisto olisi kerätty toiselta paikkakunnalta tai toiseen aikaan. Kääriäinen kirjoittaa väitöskirjassaan (2003), että hänen dokumenttiaineistoon perustuvan tutkimuksensa yleistettävyyttä riippuu tutkimuksen lukijoista, koska lukijan itsensä tehtävänä on päättää siitä, soveltuvatko tulokset ja miltä osin toiseen ympäristöön tai toiseen tapaukseen. (Mt., 175.)

Kääriäinen (2003) on kirjoittanut olleensa tutkijana kaksoisroolissa tutkiessaan väitöskirjassaan lastensuojelun sosiaalityötä asiakasasiakirjojen kautta. (Mt., 2003, 37). Olen tutkijana ollut itsekkin osa tutkimuskohdetta, sillä olen työskennellyt tutkimuskohteena olevien asioiden parissa useilla eri paikkakunnilla sekä aikuissosiaalityössä ja lastensuojelussa. Aiempi työkokemus ja ammatillinen ymmärrykseni ovat vaikuttaneet esiymmärrykseeni tutkimusaiheesta. Esiymmärrykseni on väistämättä ollut mukana aineistosta tekemissäni tulkinnoissa sekä myös muissa tutkimustani koskevissa valinnoissa. Aiempia kokemuksiani en ole voinut häivyttää tutkimusta tehdessäni, mutta ennakko-oletusten ja käsitysten tunnistaminen suhteessa tutkittaviin ilmiöihin on ollut ensiarvoisen tärkeää. Aiheen tuttuus ja omakohtaisuus saattavat olla kuitenkin auttamassa tutkijaa niin sanottujen työhypoteesien testaamisessa. (Eskola & Suoranta 1998, 19-20.)

Aineiston analyysissä ammatillisuuteni on lisännyt aineiston tulkinnan luotettavuutta. Tutkin ammattikäytäntöä, jonka käytännön ja kontekstin sosiaalityössä tunnen aiemman työni kautta. Olen kokenut oman tutkimusaihetta koskevan työkokemukseni enemmänkin voimavarana kuin rajoittavana tekijänä, koska olen voinut suunnata tutkimustani sen avulla. Etäisyyden ottamista tutkimusaiheeseen on edesauttanut se, etten ole työskennellyt aikuis-sosiaalityössä tai lastensuojelun työtehtävissä enää muutamaan vuoteen. Tulkinnassani ovat olleet läsnä sosiaalityön yleiset keskustelut, aiemmat tutkimukset sekä oma työkokemukseni sosiaalityöntekijänä. Kahden eri position, tutkijan ja sosiaalityöntekijän, tiedostaminen on ollut välttämättömänä osana tutkimusprosessia.

Aiempi työkokemus, koulutus ja kirjallisuuteen perehtyminen ja niiden kautta tuleva ymmärrys tutkimusaiheesta ovat luultavasti olleet tukemassa aineiston analyysissä ja kokonaiskuvan muodostamisessa tutkittavasta ilmiöstä. Toisaalta on mahdollista, että en ole riittävästi onnistunut erottamaan ja tunnistamaan omia tutkimusaihetta koskevia ennakkokäsityksiäni ja tekemäni tulkinnat ovat sidoksissa työhypoteeseihini. Omaa työtä koskevan tutkimuksen riskinä on, että tutkija ei pysty ottamaan riittävästi etäisyyttä tutkimuskohteeseen eikä tunnista omia ennakkokäsityksiään. Nämä tekijät saattavat heikentää tutkimuksen luotettavuutta. Tuomi ja Sarajärvi (2002) tuovat esille ajatuksen siitä, että tutkijan on kerrottava lukijoille riittäväällä tarkkuudella tutkimuksessa tekemänsä ratkaisut, jotta tutkimuksen tuloksia voidaan arvioida. Tutkimuksen luotettavuuden ratkaisevat lopulta lukijat, jotka arvioivat tutkijan antamien selitysten uskottavuutta. (Mt., 138.)

6. AIKUISSOSIAALITYÖN TYÖMENETELMÄT LAPSIPERHEIDEN ASUMISEN ONGELMISSA

Aineiston analyysi rakentuu erikseen aikuissosiaalityön (luku kuusi) ja lastensuojelun (luku seitsemän) tuloksista. Tässä luvussa ja tätä seuraavassa luvussa seitsemän esittelen tutkielmani keskeisimmät tulokset sekä vastaan työmenetelmiä koskevaan tutkimuskysymykseeni. Orientaatioita pohdin tutkimuksen tuloslukujen jälkeen. Analyysin tuloksena muodostuivat alateemat ja pääteemat, jotka kuvaavat sosiaalitoimen työntekijöiden käyttämiä asiakastyön työmenetelmiä asumisen ongelmatilanteissa olevien lapsiperheiden kanssa työskenneltäessä. Esittelen analyysin tuloksena muodostuneet teemat aikuissosiaalityön (taulukko 1) ja lastensuojelun (taulukko 2) osalta omissa taulukoissaan tuloslukujen aluissa.

Aikuissosiaalityön työntekijöiden käyttämiä asiakastyön työmenetelmiä voidaan tämän tutkimuksen aineiston perusteella kuvata kahden pääteeman kautta. Pääteemat ovat perheiden taloudellinen avustaminen ja kontrollointi sekä perheiden ohjaus ja neuvonta. Taloudellisen avustamisen ja kontrolloinnin pääteeman muodostavat perus-, täydentävä- ja ehkäisevä toimeentulotuki sekä erityisesti perustoimeentulotukeen ja vuokranmaksuun liittyvät kontrollin elementit. Aikuissosiaalityön työntekijät olivat työssään pyrkineet perheiden vuokranmaksujen kontrollointiin maksamalla perustoimeentulotuella perheiden vuokrien omavastuuosuuksia sosiaalitoimistosta suoraan vuokranantajien pankkitileille. Perheiden vuokranmaksuja oli pyritty kontrolloimaan lisäksi siten, että perheitä oli velvoitettu todistamaan vuokranmaksujaan sosiaalitoimistoon joko erillisellä tositteella tai jatkohakemuksen tiliotteella. Perheiden taloudellinen avustaminen täydentävällä- ja ehkäisevällä toimeentulotuella sisälsi pääosin tukea, ei kontrollia. Aikuissosiaalityön toinen pääteema muodostuu perheiden ohjaamisesta ja neuvomisesta toimeentulotukeen nähden ensisijaisten etuuksien hakemiseen liittyen. Lisäksi työntekijät olivat vastuuttaneet perheitä korostamalla vuokranmaksujen ensisijaisuutta muihin menoihin nähden. Perheitä oli ohjattu kääntymään akuuteissa kriisiasuntoasioissa lastensuojelun työntekijöiden puoleen.

Taulukko 1. Aikuissosiaalityön pääteemat ja alateemat asiakastyössä käytetyistä työmenetelmistä.

Pääteema	Alateema
Perheiden taloudellinen avustaminen ja kontrollointi	Perustoimeentulotuki Täydentävä toimeentulotuki Ehkäisevä toimeentulotuki Perheiden vuokrien omavastuuosuuksien maksut sosiaalitoimesta suoraan vuokranantajille Perheiden on todistettava vuokranmaksut sosiaalitoimeen joko tositteella tai tiliotteella
Perheiden ohjaus ja neuvonta	Perheiden ohjaus ja neuvonta toimeentulotukeen nähden ensisijaisten etuuksien hakemiseen liittyen Perheiden vuokranmaksuun vastuuttaminen ja vuokranmaksujen priorisointi muiden menojen edelle Perheiden ohjaus ja neuvonta kriisiasuntoasioissa lastensuojeluun

6.1 Perheiden taloudellinen avustaminen ja kontrollointi

Perustoimeentulotuki ja perheiden vuokrien omavastuuosuudet

Taloudellinen avustaminen on usein nähty enemmän rasitteena kuin sosiaalityön keskeisenä resurssina, vaikka taloudellinen avustaminen on kuntien sosiaalitoimistojen toiminnan keskeinen alue. Taloudellista avustamista säätelee ja sille asettaa reunaehdot toimintaa ohjaavat lait, asetukset ja erilaiset kuntakohtaiset pysyväismääräykset. (Mäntysaari 1991, 13.) Taloudellinen avustaminen määrittyi aineistossani keskeiseksi aikuissosiaalityön työmenetelmäksi, jolla oli vastattu perheiden erilaisiin asumisen ongelmiin. Perustoimeentulotuen käsittelyn, maksatuksen ja toimeenpanon siirtyminen Kelaan 1.1.2017 muuttaa kuitenkin tilannetta ja nähtäväksi jää taloudellisen avustamisen merkitys kunnallisten sosiaalitoimistojen jatkotyöskentelyssä.

Seinäjoen aikuissosiaalityön työntekijöiden käyttämiä asiakastyön työmenetelmiä oli tutkittu AVAIN-mittarilla. Työntekijät olivat työssään käyttäneet eniten asiakkaiden tulojen, menojen tiedustelua ja käsittelyä sekä asiakasta koskevaa päätöksentekoa. Eri paikoissa tehtävä sosiaalityö saa erilaisia painotuksia työn luonteen mukaan, joka ilmenee asiakastyössä käytetyissä työmenetelmissä. (Kivipelto & Blomgren & Suojanen 2013c, 48.) Kons-tikas sosiaalityö -raportin mukaan (Karvinen-Niinikoski ym. 2005) sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöistä yhdeksän kymmenestä tekee erilaisia päätöksiä lähes päivittäin (Mt., 79). Taloudellinen avustaminen ja asiakasta koskeva päätöksenteko ovat aiemmissa tutkimuksissa havaittu olevan keskeinen osa kunnallista aikuissosiaalityön asiakastyötä. (Ks. myös Mäntysaari 1991.)

Sosiaalitoimen työntekijöiden työtä on seurattu tässä tutkimuksessa työskentelyprosessina. Työtä on seurattu alkaen siitä tilanteesta, joissa perheillä ei vielä ole ollut tarvetta tilapäismajoitukselle ja perheet asuivat omissa asunnoissaan. Aikuissosiaalityön työntekijöiden työskentely perheiden parissa painottui prosessin siihen vaiheeseen, jossa perheet asuivat omissa asunnoissaan. Aikuissosiaalityöllä oli ollut suuri merkitys perheiden asumisen ennakollisella turvaamisessa. Erityisesti perustoimeentulotuki ja tukeen liittyvä kontrolli näyttäytyivät keskeisinä perheiden vuokranmaksujen varmistajina ja kontrolloijina. Perheiden vuokranmaksut oli pyritty varmistamaan monin eri tavoin ja aineiston perusteella kyseessä on ollut keskeinen aikuissosiaalityön työn tavoite.

Oikeudesta toimeentulotukeen säädetään toimeentulotukilaissa. Oikeus toimeentulotukeen syntyy toimeentulotukilain nojalla vasta silloin, kun henkilö ei voi saada toimeentuloa ansiotyöllään tai yrittäjätoiminnallaan tai toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla, eikä hän voi elättää itseään muillakaan tuloilla tai varoilla, häneen nähden elatusvelvollisen huolenpidolla tai muulla tavalla. Oikeus tukeen syntyy tuen myöntämisen edellytysten täytyttyessä. Taloudellinen avustaminen koostuu perustoimeentulotuesta, täydentävästä toimeentulotuesta sekä joissain tilanteissa myönnettävästä ehkäisevästä toimeentulotuesta. (Toimeentulotuki 2007, 20; 55-95.) Aineistoni perheet olivat taloudellisessa ahdingossa ja perustoimeentulotuen asiakkuudessa kahta perhettä lukuun ottamatta. Susan Kuivalaisen ja Seppo Sallilan (2013) mukaan köyhyys on viime vuosina kasvanut eniten toimeentulotukea saaneiden lapsiperheiden keskuudessa (Mt., 67).

Tutkimusaineiston mukaan osa perheille myönnetystä perustoimeentulotuesta oli myönnetty perheiden asumiskuluihin ja tuki usein maksettu sosiaalitoimistosta suoraan perheiden vuokranantajille perheiden vuokranmaksujen varmistamiseksi. Työntekijät olivat toiminnallaan saaneet varmuuden siitä, että perheiden vuokrat tulivat kokonaisuudessaan maksettua. Kontrolli ilmeni myönnetyn tuen maksamisena suoraan vuokranantajille. Vuokran omavastuusuudella tarkoitetaan vuokran ja vuokramenoihin Kelasta myönnetyn asumistuen välistä erotusta.

Toimeentulotuen käsittely ja päätöksenteko veivät tutkimuspaikkakunnalla suuren osan työntekijöiden työajasta. Olen tulkinut perheiden taloudelliseen avustamiseen ja erityisesti perustoimeentulotukeen liittyvän kontrollin tässä tutkimuksessa yhdeksi aikuissosiaalityön asiakastyön työmenetelmäksi. Omassa aineistossani kaikkien aikuissosiaalityön eri työntekijäryhmien työpanos kohdentui hyvin pitkälti toimeentulotukeen liittyviin työtehtäviin, mikä tarkoitti samalla myös muiden aikuissosiaalityön osa-alueiden jäämistä vähälle huomiolle. Toimeentulotukityö määritteli vahvasti aikuissosiaalityötä. Saikun ja Kuivalaisen (2013) mukaan toimeentulotuen käsittelyä ja päätöksentekoa on viime vuosina kuvattu käsitteellä toimeentulotukityö. Toimeentulotukityö on kuitenkin vain yksi aikuissosiaalityön työmuodoista. Muita työmuotoja ovat muun muassa päihdetyö, mielenterveystyö, yhdyskuntatyö ja asunnottomuustyö. Toimeentulotukityölle ei ole olemassa yhtä selkeää määritelmää, mutta sen voidaan nähdä sisältävän erilaisia työtehtäviä, kuten keskustelua asiakkaan taloustilanteesta, toimeentulotukihakemuksen käsittelyä ja toimeentulotukipäätöksen tekoa. (Mt., 115.)

Aikuissosiaalityön eri ammattiryhmät osallistuvat toimeentulotuen käsittelyyn eri tavoin ja työhön käytetyn ajan suuruus vaihtelee siirryttäessä ammattiryhmästä toiseen. Valtakunnallisen aikuissosiaalityön kartoituksen (Blomgren & Kivipelto 2012) mukaan sosiaalityöntekijöiden työajasta keskimäärin 38 % kuluu toimeentulotukityöhön ja sosiaaliohjaajien työajasta toimeentulotuen käsittely vie 44 %. (Mt., 29-30.) Kuntien aikuissosiaalityössä etuuskäsittelijät tekevät nykyään noin 70 prosenttia kaikista toimeentulotukipäätöksistä (Kuivalainen & Saikku 2013, 180).

Pääosan perustoimeentulotukipäätöksistä olivat tutkimusaineistoni mukaan tehneet etuuskäsittelijät sosiaalityöntekijöiden vastatessa puolestaan täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen käsittelystä ja päätöksenteosta. Sosiaalityöntekijöiden tekemiä perustoimeentulotukipäätöksiä oli tutkimusaineistossa vain muutamia, mikä vastaa aiempien tutkimusten tuloksia toimeentulotuen käsittelystä ja myöntämisestä. (Ks. Blomgren & Kivipelto 2012, 30.) Aineistokatkkelma kuvaa perustoimeentulotukipäätöstä, jolla perheelle oli myönnetty taloudellista tukea. Päätöksellä oli tulkintani mukaan maksettu perheen vuokran omavastuuosuus sosiaalitoimistosta suoraan vuokranantajan pankkitilille perheen vuokranmaksun varmistamiseksi.

”Etuskäsittelijä. Perustoimeentulotukipäätös. Tulot: sairauspäiväraha, asuminen vuokranantajalle, lapsilisä, elatusapu. Työttömyysetuus ei maksussa, työnhaku poikki. Menot: vuokra kokonaan, ovi (vuokran omavastuuosuus) maksetaan sokesta (sosiaalikeskus), toimeentulotuen perusosat. Päätös: Laskelman mukainen toimeentulotuki 516,03 € tammikuulle, päätöksen voimaissaolokautena erääntyvät... Tuesta maksetaan suoraan vuokranantajalle vuokran omavastuuosuus 207,52 € ja loput tuesta, 308,51 €, maksetaan tilillemme” (N5)

Taloudelliseen avustamiseen ja erityisesti perustoimeentulotukeen liittyy lähes poikkeuksetta sekä tukea että kontrollia. Mäntysaari (1991) kirjoitti jo väitöskirjassaan tuen ja kontrollin limittyvän toisiinsa vaikeasti erotettavaksi kokonaisuudeksi kunnallisessa sosiaalitoimistossa tehtävässä työssä ja kaiken tuen sisältävän kontrollia ja kaiken kontrollin vastavasti tukea. Kontrolliin kuuluu aina mahdollisuus pakon ja rankaisemisen käyttämiseen. Mäntysaaren tutkimuksessa sosiaalityöntekijöillä oli kokemus siitä, että heillä ei ole todellisia vaikutusmahdollisuuksia asiakkaiden elämään. Sosiaalityöntekijöillä oli mahdollisuus valvontaan muttei valtaan. Työntekijöiden käytettävissä oleva tosiasiallinen valta asiakkaiden elämän säätelyyn ei vastaa heidän toimintaansa kohdistettuja odotuksia. (Mt., 178-205.) Tutkimusaineistoni osoittaa, että tuki ja kontrolli ovat erityisesti taloudellisessa avustamisessa toisiinsa kietoutuneita, eikä niitä ole helppoa erottaa toisistaan. Tästä esimerkkinä on sosiaalityön toimintakäytäntö, jossa taloudelliseen tukeen ja erityisesti perustoimeentulotukipäätökseen sisältyy lukuisia kontrolloivia elementtejä.

Kontrollin voidaan tulkita jäsentyneen aineistossa pitkälti kielteisessä valossa, jolloin työntekijän ja asiakkaan välillä on vallinnut epäluottamus. Työntekijä ei ole luottanut asiakkaan vuokranmaksuun, vaan sitä vastoin varmistanut perheen vuokranmaksun maksamalla

vuokran omavastuuosuuden sosiaalitoimistosta suoraan vuokranantajan pankkitilille. (Ks. myös Jokinen 2008, 119-121.) Vuokriin myönnettyjen tukien maksuja sosiaalitoimistosta suoraan vuokranantajille löytyi aineistostani lähes kaikkien perheiden asiakasasiakirjoista. Aihepiirin kattavuus on merkinä työmenetelmän yleisyydestä ja tavanomaisuudesta.

Asiakasperheiden vuokranmaksuja ei aikuissosiaalityön käytössä olevin työmenetelmin ole vuokrien omavastuuosuuksien kautta mahdollista varmistaa, mikäli asiakkaat vastustavat asiaa. Vuokramenoihin myönnettyjen tukien maksamiseen suoraan vuokranantajille on oltava asiakkaiden lupa. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston internet-sivujen mukaan myönnetty toimeentulotuki maksetaan pääsääntöisesti asiakkaan pankkitilille, mutta vuokraan myönnetty toimeentulotuki voidaan kuitenkin asiakkaan kanssa yhdessä sovittuna maksaa vuokranantajan tilille. (Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystoimi.) Oman työkokemukseni mukaan erityisesti asiakasryhmät, joilla on ollut aiempia ongelmia vuokranmaksuissaan, eivät useinkaan suhtaudu myönteisesti vuokranmaksuun sosiaalitoimistosta suoraan vuokranantajalle. Tämän asiakasryhmän vuokranmaksu olisi tärkeää saada varmistettua, mihin ei kyetä asiakkaan vastustaessa asiaa.

Aineistoni mukaan tukia oli usein maksettu vuokranantajille, vaikka lupaa ei oltu asiakailta asiaan saatu. Asiakasasiakirjojen mukaan lupa vuokranmaksuun oli asiakkaalta saatu ainoastaan yhdessä tapauksessa. Toimintatavan yleisyys on saattanut asiasta tekemäni tulokinnan mukaan johtaa asian arkipäiväistymiseen, jolloin työntekijät eivät ole nähneet syytä kirjata niin sanottuja itsestäänselvyyksiä perheiden asiakasasiakirjoihin. Tällöin asiakailta saadut luvat ovat jääneet kirjaamatta asiakasasiakirjoihin. Lehtosen (2010) mukaan aikuisosiaalityön toimintatapana oli Espoossa ollut maksaa toimeentulotukena myönnettyjä lapsiperheiden vuokria suoraan vuokranantajille ja erityisesti silloin, kun asiakkaiden vuokranmaksuissa oli ollut aiemmin ongelmia. Perheiden asumista ja vuokranmaksuja oli Espoon aikuissosiaalityössä turvattu nimenomaan ennaltaehkäisevästi. (Mt., 13.)

Sosiaalitoimen käytössä olevat osin kyseenalaiset työmenetelmät saivat minut miettimään sitä, miksi sosiaalitoimessa käytetään kyseisiä työmenetelmiä perheiden vuokranmaksujen varmistamisessa. Onko lainsäädäntö ajan tasalla vai onko kyse kenties jostain muusta? Työntekijöiden olisi kenties tuotava työnsä epäkohtia esille muun muassa lainsäätäjien suuntaan ja poliittiseen päätöksentekoon jatkossa aiempaa pontevammin, jotta työssä ei tarvitse turvautua kyseenalaisiin työtapoihin. Mäntysaari kirjoitti väitöskirjassaan (1991)

sosiaalityön pyrkivän puuttumaan kontrollin keinoin ihmisten elämään, vaikka siihen ei ole voimassaolevien lakien mukaan oikeutta tai velvollisuutta (Mt., 182). Lapsiperheiden vuokranmaksujen varmistaminen on mielestäni hyvä tavoite aikuissosiaalityölle. Minua kiinnostaisi tietää, mitkä tekijät olivat saaneet työntekijät toimimaan perheiden vuokranmaksujen varmistamisessa oikeudetta ja ilman puuttumisvelvoitteita.

Seuraavan aineistoesimerkin mukaan lupa perheen vuokraan myönnetyn toimeentulotuen maksamiseen sosiaalitoimistosta suoraan vuokranantajalle oli asiakkaalta saatu ja tieto kirjattu perustoimeentulotukipäätökseen. Kyseessä on poikkeustapaus, koska luvan kirjaaminen asiakasasiakirjaan oli tapahtunut kertaluonteisesti ja vain yhden perheen kohdalla.

”Sosiaalityöntekijä. Perustoimeentulotukipäätös. Tulot: asumistuki vuokranantajalle, lapsilisä, elatustuki. Menot: toimeentulotuen perusosat, sähkö, vuokra. Päätös: Laskelman mukainen toimeentulotuki 689 e/kk, päätöksen voimassaoloaikana erääntyvät... hakijan toukokuun sekä kesäkuun vuokrien omavastuuosuudet 254,80€/kk maksetaan hakijan pyynnöstä suoraan vuokranantajan tilille ja hakijalle maksetaan loppu toimeentulotuki 434,20€”
(N9)

Kuivalaisen ja Saikun (2013) aiemman tutkimuksen mukaan toimeentulotuessa korostuu vahvasti asumisen tukeminen. Perustoimeentulotuessa asumismenot ovat suurin yksittäinen menoerä. Toimeentulotuen kohdentuminen asumisen turvaamiseen nostaa esille asunomarkkinoiden ja asumistukijärjestelmän toimimattomuuden sekä toimeentulotuessa huomioitavien asumismenojen tason. (Mt., 181.) Blomgren ja Kivipelto (2012) ovat huomanneet kontrolloivien työmenetelmien viime vuosina jopa lisääntyneen aikuissosiaalityössä. Vaarana tällöin on se, että aikuissosiaalityö supistuu pääosin kontrolloivaksi toiminnaksi. Kontrolli on jo yleisesti hyväksytty Blomgrenin ja Kivipellon mukaan osaksi julkisrahoitteista sosiaalityötä, jossa asiakkaiden säätely ja valvonta vievät yhä suuremman osan työajasta. (Mt., 52.) Tämän tutkimuksen perusteella voidaan päätyä samansuuntaisiin päätelmiin ja todeta kontrolloivien työmenetelmien käytön ainakin tutkimuspaikkakunnalla olleen yleistä asiakkaiden asumiskuluihin liittyen.

Perustoimeentulotuki ja tositteet perheiden vuokranmaksuista

Aineistoni mukaan kuusi perhettä oli ajoittain joutunut maksamaan itse osan vuokrastaan. Perheiden vuokrien omavastuuosuuksia ei siten oltu kaikissa tilanteissa kyetty maksamaan kokonaisuudessaan sosiaalitoimistosta perustoimeentulotukena vuokranantajien pankkitileille. Työntekijät olivat useimmiten maksaneet perheille perustoimeentulotuella vuokraan myönnetyn tuen suoraan vuokranantajille sekä pyytäneet perheiltä vuokraosuuksien maksuista todisteita sosiaalitoimistoon. Tuki ja kontrolli olivat tilanteissa yhtäaikaisesti läsnä. Työntekijät eivät olleet luottaneet perheiden vuokranmaksuun, vaan halusivat saada varmuuden asiaan kontrolloivin työmenetelmin.

Jokinen (2008) näkee tuen ja kontrollin olevan välttämättömiä julkisen sektorin sosiaalityössä ja esimerkiksi toimeentulotuen sisältävän aina kontrollia. Kontrolli voidaan nähdä ammatilliseen asiakasprosessiin liittyvänä ulottuvuutena, jolloin kontrolli ilmenee asetettujen tavoitteiden seurantana, asiakkaan toiminnan tarkkailuna ja hänen antamiensa tietojen varmistamisena. Jokisen mukaan tuki ja kontrolli kietoutuvat toisiinsa monin eri tavoin, koska sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhteessa on kyse välittämisestä (tuki) ja rajojen asettamisesta (kontrolli). Tukea ja kontrollia ei ole mahdollista erottaa toisistaan. Tuki ja kontrolli näyttäytyvät asiakassuhteissa usein tulkinnanvaraisina, jolloin asiakkaan ja työntekijän välisestä suhteesta riippuu, että nähdäänkö jokin teko tukena vai kontrollina. (Mt., 115-125; 140-143.)

Seuraavassa katkelmassa tuon esille asiakasperheen velvollisuuden maksaa tulojensa perusteella itse osan vuokrastaan sekä todistaa vuokranmaksunsa toimeentulotuen jatkohakemuksen liitteenä erillisellä tositteella, mikäli maksu ei ole näkyvissä tiliotteella. Perheen tuloina olivat palkkatulot, joiden takia asiakasperhe oli itse ollut osittain vastuussa vuokranmaksustaan.

”Etuuskäsittelijä. Perustoimeentulotukipäätös. Tulot: palkkatulot, asumistuki, elatustuki, lapsilisä. Menot: vuokra, toimeentulotuen perusosat. Päätös: Myönnetään laskelman mukainen toimeentulotuki syyskuulle 268,49 €, päätöksen voimassaoloaikana erääntyvät... Muuta: syyskuun toimeentulotuella maksetaan hakijan syyskuun vuokran omavastuuosuutta 268,49 €. Hakija maksaa itse vuokrasta loppuosan 77,40 €...Jatkohakemuksen liitteet: tosite viimeksi maksetusta vuokrasta, mikäli maksu ei näy tiliotteella” (N8)

Tutkimusaineistoni mukaan vuokranmaksujen todentamisia oli perheiltä pyydetty pääosin kirjallisesti perustoimeentulotukipäätöksillä. Päätöksentekijöinä olivat useimmiten toimineet etuuskäsittelijät. Lehtosen mukaan (2010) lapsiperheiden vuokranmaksuja oli pyritty varmistamaan Espoon aikuissosiaalityössä siten, että perheitä oli velvoitettu liittämään kuitti vuokranmaksustaan toimeentulotukihakemukseen. Toimintatavan oli todettu olevan tehokas keino perheiden häätöjen ehkäisemiseksi. (Mt., 13.) Aikuissosiaalityöltä näyttää tämän tutkimuksen perusteella puuttuvan sellaisia työmenetelmiä, joilla tosiasiallisesti voitaisiin varmistaa perheiden vuokranmaksut. Perheillä ei nimittäin ole velvollisuutta toimia heille annettujen ohjeiden mukaan. Perheiden ei tarvitse toimittaa todisteita vuokranmaksustaan sosiaalitoimistoon. Mäntysaari (1991) kirjoittaa työntekijöiden pyrkivän kunnallisen sosiaalitoimen taloudellisessa avustamisessa valvomaan asiakkaiden toimintaa, mikä toteutuu suoran käskemisen sijasta monimutkaisella suostuttelulla ja ohjaamisella. Asiakkaat pyritään saamaan noudattamaan annettuja ohjeita vapaaehtoisesti. (Mt., 40; 182.)

Jokisen mukaan (2008) toimeentulotukilaki antaa toimeentulotukipäätöksiä tekeville työntekijöille mahdollisuuden käyttää työssään erilaisia kontrolloivia työmenetelmiä ja sanktioita. Kontrollinkäyttö saa oikeutuksensa siitä toimivallasta, joka työntekijällä on organisaationsa edustajana tai sosiaalityön ammatillisista perusteista. (Mt., 140-143.) Perheiden vuokranmaksuun liittyvät sanktiot ja kontrolli eivät välttämättä ole kovin tehokkaita työmenetelmiä, koska ne perustuvat asiakkaiden vapaaehtoisuuteen. Mielessäni on herännyt kysymys siitä, että miksi työntekijöiden käyttöön ei ole annettu sellaisia työmenetelmiä, joilla perheet saataisiin maksamaan vuokransa.

Taloudelliseen avustamiseen liittyvä kontrolli ilmeni aineistossani lisäksi siten, että viidelle perheelle oli lähetetty vuokranmaksuun liittyen lisäselvityspyynnöjä. Toimeentulotuen lisäselvityspyynnot ovat asiakasperheitä sanktioiden uhallla velvoittavia. Sosiaalitoimistossa voidaan tehdä perheille kielteisiä toimeentulotukipäätöksiä sillä perusteella, että asiakasperhe ei ole toimittanut hakemuksen liitteeksi lisäselvityspyynnöllä pyydettyjä selvityksiä. Perustoimeentulotukea saadakseen asiakkaan velvollisuutena on esittää tulo- ja menotietonsa toimeentulotuen käsittelijälle ja perustoimeentulotukeen kuuluu olennaisena osana viimesijaisuus ja välttämättömyys. (Ks. Toimeentulotuki 2007, 20.) Perustoimeentulotuen asiakkuus oli oman tutkimusaineistoni mukaan ollut kontrollin alaisuudessa olemista. Perheiden taloudelliset tilanteet oli selvitetty perustoimeentulotukea käsiteltäessä ja päätöksiä

tehtäessä. Lisäselvityspyyntöjä oli perheille lähetetty vuokranmaksuihin liittyen pääsääntöisesti tilanteissa, joissa perheet eivät vielä olleet tilapäismajoituksen tarpeessa.

Sosiaali- ja terveysministeriön toimeentulotukioppaan (Toimeentulotuki 2007) mukaan viiranomaisen on kehoitettava toimeentulotuen hakijaa täydentämään asiakirjaa tietyssä määräajassa, mikäli se on puutteellinen. Hakijalle on myös ilmoitettava, miten asiakirjaa on täydennettävä ja kehotuksen olisi oltava kirjallinen, jotta ei synny epäselvyyttä, mitä täydennyksiä tarvitaan. Asiakkaalta pyydettävän asiakirjan on oltava lisäksi asian ratkaisemisen kannalta välttämätön. Mikäli asiakas ei ole täydentänyt hakemustaan annetussa määräajassa, niin päätös tehdään käytettävissä olevilla tiedoilla. Päätös on aina tehtävä, vaikka asiakas ei olisi täydentänyt hakemustaan pyydetyksi ja annetussa määräajassa. Toimeentulotuen hakijalta pyydettäviä tietoja voivat olla muun muassa kuitit ja tositteet suoritetuista maksuista. (Mt., 101-102.) Toimeentulotuen lisäselvityspyyntöä kuvaamassa aineistoesimerkissä perheeltä oli pyydetty vuokraosuuden maksun todentamista sosiaalitoimistoon ja tiedotettu, ettei määräajan noudattamatta jättäminen ole esteenä asian ratkaisemiselle.

”Etuuskäsittelijä. Lisäselvityspyyntö: Arvoisa asiakas. Olemme vastaanottaneet toimeentulotukihakemuksenne 12.8. Toimeentulotukihakemuksenne käsittelyä varten tarvitsemme seuraavat lisäselvitykset: Selvitys maksetusta elokuun vuokrasta 183,90 euroa. Toivomme, että toimitatte pyydettyt selvitykset mahdollisimman nopeasti, kuitenkin viimeistään 26.8 mennessä, jotta voimme aloittaa hakemuksenne käsittelyn. Hallintolain 33 § mukaan määräajan noudattamatta jättäminen ei estä ratkaisemasta asiaa.” (N6)

Tutkimusaineistoni mukaan perheet olivat lähes poikkeuksetta toimittaneet heiltä pyydetty lisäselvitykset sosiaalitoimistoon. Aineistoni sisälsi vain muutamia kielteisiä perustoimeentulotukipäätöksiä. Kielteinen perustoimeentulotukipäätös tarkoittaa sitä, että perheen on itse vastattava vuokransa maksamisesta päätöstä koskevan kuukauden osalta. Asiakasperheille tehtyjen kielteisten päätösten vähäisyys johtuu tulkintani mukaan siitä, että asiakasperheet olivat useimmiten toimineet työntekijöiltä saamiensa ohjeiden mukaan ja todistaneet vuokranmaksunsa sosiaalitoimistoon. Oman aikuissosiaalityön työkokemukseni perusteella kyse saattaa olla kuitenkin myös siitä, että työntekijät olivat tehneet perheille uusia toimeentulotukipäätöksiä, vaikka perheet eivät ensin olleet todentaneet vuokranmaksujaan sosiaalitoimistoon.

Taloudelliseen avustamiseen liittyi kontrolloivia elementtejä muutaman asiakasperheen kohdalla siten, että perheille oli tehty tulojen perusteella kielteinen toimeentulotukipäätös ja pyydetty perheitä toimittamaan tositteet maksetusta vuokrasta sosiaalitoimistoon jatkohakemuksen liitteenä. Kaikkiaan neljälle eri perheelle oli tehty muutamia kielteisiä perustoimeentulotukipäätöksiä tulojen perusteella, mikä osoittaa tilanteen olleen melko harvinaisen aineistossani. Päätöksiä asiasta olivat tehneet ainoastaan etuuskäsittelijät. Sosiaalitoimessa oli tutkimusaineistoni mukaan pyritty varmistumaan perheiden vuokranmaksuista lähes kaikissa mahdollisissa tilanteissa, vaikka varmistuksen saaminen asiaan saattaa olla melko vaikeaa. Sosiaalitoimen työntekijöillä ei tutkimusaineistoni ja oman työkokemukseni mukaan ole käytössään sellaisia työmenetelmiä, joilla asiakkaat on mahdollista saada toimimaan halutulla tavalla vuokranmaksuun liittyen sanktioidenkaan uhalla.

Takautuva perustoimeentulotuki perheiden vuokratuloihin

Toimeentulotukea myönnetään pääsääntöisesti hakemisajankohdan tilanteen mukaisesti ja mahdollisesti joiksikin kuukausiksi eteenpäin. Tukea voidaan kuitenkin myöntää myös takautuvasti, jolloin toimeentulotuki tai osa siitä voidaan erityisestä syystä myöntää takautuvasti toteennäytettyjen toimeentulotukeen oikeuttavien menojen maksamiseen. Erityisinä syinä, joiden perusteella tukea voidaan myöntää takautuvasti, voidaan pitää asiakasta uhkaavaa häätöä, asunnottomaksi joutumista tai perheen hajoamista. Tällöin tavallisimpia toimeentulotuessa huomioitavia takautuvia menoja voivat olla esimerkiksi vuokratilastit. (Toimeentulotuki 2007, 87.)

Taloudellista avustamista oli käytetty työmenetelmänä takautuvan perustoimeentulotuen muodossa ainoastaan kolmen asiakasperheen kohdalla, mikä kertoo takautuvan tuen vuokratilastihin olleen melko vähän käytetty työmenetelmä. Takautuvan perustoimeentulotuen päätöksiä olivat tehneet vain etuuskäsittelijät. Takautuva toimeentulotuki oli perheitä asumisongelmissa pääosin tukeva työmenetelmä. Kontrollin elementtejä tuen myöntämiseen oli tuonut tuen maksaminen sosiaalitoimistosta suoraan vuokranantajien pankkitileille vuokranmaksun varmistamiseksi. Takautuvasta perustoimeentulotuesta kertovan aineisto-esimerkin mukaan sosiaalityöntekijä oli tavannut asiakkaan ennen kuin etuuskäsittelijä oli tehnyt päätöksen takautuvasta perustoimeentulotuesta. Perustoimeentulotukipäätöksessä olevat luvut (-99,50, -28,62 ja -163,34) kertovat kunkin kuukauden osalta sen summan,

joka oli tullut takautuvasti myönnettäväksi perustoimeentulotukena vuokramenoihin. Vuokravelat oli maksettu sosiaalitoimistosta suoraan vuokranantajan pankkitilille.

”Etuuskäsittelijä. Perustoimeentulotukipäätös 9.12. Perustoimeentulotuki ajalle 1.9-30.11. Laskelma: syyskuu: -99,50 e. Tulot: työttömyysetuus, asumistuki, lapsilisä, elatustuki. Menot: toimeentulotuen perusosat, vuokra, vesi, sähkö. euroa. Laskelma: lokakuu: -28,62 e: samat tulot, mutta sähkölasku pienempi. Laskelma: marraskuu: -163,34 e: sähkölasku isompi kuin edellä. Päätös: myönnetään laskelman mukainen toimeentulotuki takautuvasti syyskuu 99,50€, lokakuu 28,62€, marraskuu 163,34€, päätöksen voimassaoloaikana erääntyvät...syyskuun, lokakuun ja marraskuun takautuvat toimeentulotuet maksetaan hakijan vuokranantajalle osana vuokrarästä. Muuta: sosiaalityöntekijä on tavannut asiakkaan 30.11 ja selvittänyt takautuvan tuen myöntämistä perheelle” (N3)

Perheille oli takautuvasti myönnetty perustoimeentulotukea vain niissä tilanteissa, joissa perheet eivät vielä olleet tilapäismajoituksen tarpeessa. Tuella oli ennakolta turvattu perheiden vuokranmaksuja ja asumista. Takautuvan perustoimeentulotuen vähäinen määrä aineistossani yllätti minut. Olin etukäteen ajatellut aineiston sisältävän runsaasti päätöksiä, joilla oli takautuvasti myönnetty tukea perheiden vuokrarästeihin. Nähtävästi perheiden toimeentulotukiasiat oli tutkimuspaikkakunnalla saatu hoidettua ajallaan, koska muutoin aineistossa olisi ollut enemmän kuin kolme takautuvan tuen päätöstä. Takautuvan toimeentulotuen vähäisen myöntämisen syytä ei tutkimusaineistoni avulla ole mahdollista saada selville.

Täydentävä toimeentulotuki perheiden vuokravelkoihin

Perustoimeentulotuen lisäksi toimeentulotuen hakijalle on mahdollista myöntää täydentävää toimeentulotukea. Täydentävää tukea tulee myöntää silloin, kun hakijalla on erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvia menoja. Täydentävässä toimeentulotuessa ei ole suljettu pois mitään menolajia, jos menot harkitaan hakijalle tarpeellisiksi. Täydentävän toimeentulotuen myöntämisessä on kiinnitettävä huomiota muun muassa siihen, edistääkö tuki oma-toimisuutta tai voidaanko tuen myöntämisellä vähentää syrjäytymistä. (Toimeentulotuki 2007, 65-72.)

Taloudellinen avustaminen aikuissosiaalityön työmenetelmänä näyttäytyi tutkimusaineistossa perustoimeentulotuen ohella täydentävänä toimeentulotukena. Täydentävää tukea oli myönnetty asumisen ongelmissa oleville perheille muun muassa vuokravelkoihin. Täydentävä toimeentulotuki perheiden vuokratärasteihin ei ollut yleisesti käytetty työmenetelmä. Tukea oli myönnetty ainoastaan neljälle perheelle kertaluonteisesti tilanteissa, joissa perheet eivät vielä olleet tilapäismajoituksen tarpeessa. Täydentävän toimeentulotuen päätöksiä olivat perheille tehneet ainoastaan sosiaalityöntekijät.

Taloudelliseen avustamiseen liittyy varsinaisen tuen myöntämisen lisäksi asiakastapaamisia, jotka ovat osa taloudellista avustamista ja aikuissosiaalityön työskentelyprosessia. Seuraavan aineistoesimerkin mukaan sosiaalityöntekijä oli tavannut asiakkaan tilannetta selvittäessään sekä tehnyt päätöksen täydentävästä toimeentulotuesta. Täydentävän toimeentulotuen myöntäminen edellyttää aina tapauskohtaista harkintaa.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Hakija tavattu 6.11. Hakijalla häätöilmoitus, vuokrien omavastuuosuuksia korkoineen ja kuluineen sekä oikeudenkäyntikulut maksamatta yhteensä 1178,50€. Neuvoteltu asuntotoimen kanssa, josko hakija voisi jatkaa asumista; sovittu että hakija voi jatkaa asumistaan, jos vuokravelat kuluineen maksetaan sekä kuluvan kuukauden vuokran omavastuuosuus...

...sosiaalityöntekijä. Toimeentulotukipäätös täydentävästä toimeentulotuesta 7.11. Myönnetään täydentävää toimeentulotukea 1178,50€ hakijan vuokratien maksuun. Vuokratärstit ovat aiheutuneet elo-lokakuulta. Summa sisältää oikeudenkäyntikuluja 220€. Perustelu: Hakijalla häätöuhka 7.11, mikäli vuokratärstit eivät ole siihen mennessä maksettu. Äidillä ulosotossa mm. sakoja, maksaa niitä pois estääkseen niitä muuttumasta vankilatuomioksi. Rahat eivät ole riittäneet vuokrien omavastuuosuuksien maksuun. Tuloina kotihoidontuki, asumistuki ja lapsilisä. Turvataan lapsiperheen asuminen. Hakijan tulee jatkossa huolehtia ensisijaisesti vuokran omavastuuosuuden maksu ja näin turvata perheen asuminen. Maksu: (Suomen alue) ulosottovirasto” (N10)

Lehtosen (2010) mukaan aikuissosiaalityön työntekijät olivat Espoossa kokeneet lapsiperheiden vuokravelka-asioiden hoitamisen yhdeksi kaikkein tärkeimmistä työalueistaan. Tutkimuksen mukaan sosiaalityössä pyritään tekemään yleensä kaikki mahdollinen, jotta lapsiperheiden häädöt saadaan estettyä. Lapsiperheiden häätöjä on melko vähän, koska vuokravelkoja maksetaan sosiaalitoimistosta ”kiltisti” toimeentulotukena. Ensimmäisen kerran perheelle myönnetään toimeentulotukea vuokravelkaan helpommin kuin uusiutujalle. Ai-

kuissosiaalityössä oli pyritty ehkäisemään ennalta perheiden asunnottomaksi jääminen viimeiseen asti, koska vaihtoehdot ovat tiedossa: tilapäismajoitus tai sukulaisten luokse muuttaminen. Nämä ratkaisut vaikeuttaisivat perheiden tilanteita entisestään, koska tilapäismajoitus on kallista ja kunnalla on lakisääteinen velvollisuus asuttaa lapsiperhe. (Mt., 63-66.)

Kuivalaisen ja Saikun (2013) aiemman tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät olivat myöntäneet täydentävää toimeentulotukea menokohdittain listattuna eniten takuuvuokriin, lasten tapaamiskuluihin, matkamenoihin, terveydenhuoltomenoihin, opintokuluihin, lasten harrastusmenoihin, vuokratästeihin ja kodin irtaimistoihin. (Mt., 160-163.) Myös Päivi Jouttimäen (2008) pro gradu -tutkielman mukaan täydentävän toimeentulotuen myöntäminen perheiden vuokratästeihin on melko yleinen keino lapsiperheiden asumisen turvaamisessa.

Tutkimusaineistoni ei ole samansuuntainen aiempien tutkimusten kanssa, joiden mukaan lapsiperheiden vuokratästejä maksetaan ”kiltisti” toimeentulotukena. Tutkimusaineistoni mukaan perheille oli vain muutaman kerran myönnetty vuokratästeihin täydentävää toimeentulotukea häätöjä ennalta ehkäisevästi. Mäntysaari (2007) on todennut, että valtakunnallinen ohjaus ja norminannot eivät ole onnistuneet vielä riittävästi vähentämään eriarvoista kuntakohtaista kohtelua, vaikka tähän on pyritty. (Mt., 116.) Jossain muussa kunnassa voi olla tapana myöntää harkinnanvaraista tukea asiakkaiden vuokratästeihin tutkimuspaikkakuntaa useammin. Lisäksi on mahdollista, että tutkimuspaikkakunnan asiakasperheillä ei ole ollut paljoa vuokratästejä tai perheet on ohjattu sopimaan vuokratästejen takaisinmaksuista vuokranantajien kanssa tehtävillä maksusuunnitelmilla.

Aineistoni mukaan tuen myöntämiseen vuokratästeihin oli yhdistetty asiakastapaaminen vain yhden perheen kohdalla. Yhdellekään perheelle ei ollut laadittu tilanteesta sosiaalityön tilannearviota tai sosiaalityön asiakassuunnitelmaa. Perheiden vuokratästekätilanteita ei nähdäkseni ole aikuissosiaalityössä ymmärretty vakavina ja perheiden asumista uhkaavina tilanteina. Asiakastapaamisten, tilannearvioiden ja sosiaalityön asiakassuunnitelmien vähäinen määrä aineistossa ihmetyttää minua. Olisin voinut aiemman työkokemukseni perusteella kuvitella, että sosiaalitoimessa tavataan kaikki vuokratästekäiset lapsiperheet. Lapsiperhettä uhkaava häätö on mielestäni hyvä syy perheen tapaamiseen ja kokonaistilanteen kartoitukseen. Mikä mahtaa olla riittävä peruste perheen tapaamiselle tutkimuspaikkakun-

nalla? Sosiaalityö ei aina vastaa kuvaa arviointiin perustuvasta suunnitelmallisesta ja tavoitteellisesta työstä, millaiseksi se muun muassa kuntien verkkosivuilla määritellään (Ks. esim. Juhila 2008, 17). Suunnitelmallisen muutossosiaalityön toteuttamiselle ei ole välttämättä aikaa silloin, kun työn sisältöä määrittää vahvasti toimeentulotukityö (Ks. esim. Blomgren & Kivipelto 2012, 102). Onko kyse ollut tästä asiasta tutkimuspaikkakunnalla? Tutkimuspaikkakunnan aikuissosiaalityö on kenties ollut liiaksi sidoksissa taloudelliseen avustamiseen ja toimeentulotukeen.

Tuija Nummela (2011, 146-147) toteaa aikuissosiaalityötä käsittelevässä väitöstutkimuksessaan tilannearvioita tai palvelusuunnitelmia tehtävän asiakkaille vain vähän, vaikka ne olisivat oman työn ja koko sosiaalityön arvioinnin ja kehittämisen kannalta tarpeellisia. Tarja Kemppainen oli tutkimusryhmineen (Kemppainen ym. 2010) havainnut, että aikuisosiaalityössä joillekin toimeentulotuen varassa eläville ihmisille ei ole tehty elämäntilanteen kartoitusta vuosiin ja mahdollisesti ei koskaan. Sosiaalityö painottuu tällöin ainoastaan suunnittelemattomaan avun tarjoamiseen ja akuuttien kriisitilanteiden hoitamiseen. (Mt., 86; 134.) Aikuissosiaalityö näyttää tutkimuspaikkakunnalla olleen edellä kuvatun kaltaista työtä, jossa ihmisille ei ole tehty elämäntilanteiden kartoituksia edes akuuteissa asumisen kriisitilanteissa.

Tutkimusaineistoni mukaan kahdeksalle perheelle oli myönnetty taloudellista tukea kriisi-asuntojen vuokravelkoihin. Kyseessä oli melko yleinen työntekijöiden käyttämä työmenetelmä perheiden asumisen ongelmatilanteissa. Sosiaalityöntekijät olivat usein perustelleet taloudellisen tuen myöntämistä lastensuojelun työntekijöiden asiaan antamalla ohjeistuksilla kuten perheen ero-, kokonaistilanteella tai perheiden lastensuojelun asiakkuudella. Sosiaalityöntekijä oli seuraavassa aineistoesimerkissä perustellut täydentävän toimeentulotuen myöntämistä monilla eri seikoilla kuten perheen kokonais- ja erotilanteella, perustoitteentulotuen sekä lastensuojelun avohuollon asiakkuudella.

”Sosiaalityöntekijä. Toimeentulotukipäätös täydentävästä toimeentulotuesta aj. 1.8-30.9. Myönnetään täydentävänä toimeentulotukena kriisiasunnon eloja syyskuun vuokrat. Vuokrat maksetaan vuokranantajalle. Perustelu: huomioidaan hakijan kokonaistilanne. Hakijalla on erotilanne. Hakija saa perustoitteentulotukea. Tuetaan hakijaa myöntämällä tukiasunnon vuokrat, jotta hakija voi asua ja järjestää asioitansa. Asiakas on avohuollon sosiaalityön asiakas” (N18)

Sosiaalitoimen aikuissosiaalityön ja lastensuojelun välinen yhteistyö yhteisten asiakasperheiden asioiden hoitamisessa ilmeni toimeentulotukipäätösten päätöspäätöseluissa. Päätöseluista ei ole mahdollista saada selvyyttä tehdyn yhteistyön sisällöstä tai muusta luonteesta. Perheiden varsinainen sosiaalityön asiakkuus oli nähtävästi ollut lastensuojelussa perheiden asuessa kriisiasunnoissa. Aikuissosiaalityö oli pääsääntöisesti ollut perheiden taloudellista tukemista. Perheiden vuokravetkatilanteiden hoitaminen suppeasti taloudellisella avulla viittaa aikuissosiaalityön työskentelyn yksipuolisuuteen. Miksi työntekijät eivät ole tavanneet vuokravetkaisia perheitä? Mielestäni ei ole hyväksyttävää toimia vain taloudellisen avustamisen ehdoilla ja jättää varsinainen muutossosiaalityö lastensuojelun hoidettavaksi. Aikuissosiaalityö ei voi olla vain mekaanista taloudellisen tuen myöntämistä. Perustoimeentulotuen Kelaan 1.1.2017 siirtyminen antaa aikuissosiaalityön työntekijöille mahdollisuuden kehittää ja monipuolistaa asumisen ongelmissa olevien lapsiperheiden parissa käytettäviä työmenetelmiä.

Täydentävä toimentulotuki perheiden vuokravakuuksiin

Tutkimusaineistoni mukaan perheille oli usein myönnetty taloudellista tukea uusien asuntojen vuokravakuuksiin. Perheet olivat vuokravakuuden saatuaan päässeet muuttamaan pois tilapäismajoitukseen tarkoitetuista kunnan kriisiasunnoista. Lähes kaikille perheille oli myönnetty taloudellista tukea vuokravakuuksiin. Tukea vakuuteen oli saanut kaikkiaan 15 eri perhettä. Taloudelliseen avustamiseen ei ollut liittynyt asiakastapaamisia, vaan kaikki täydentävän toimeentulotuen päätökset oli tehty kirjallisten toimeentulotukihakemusten perusteella. Päätöksentekijöinä olivat toimineet sosiaalityöntekijät.

Kunnat ovat voineet sisäisin ohjein määritellä erikokoisten kotitalouksien kohtuullisten asumismenojen suuruutta. Asumismenojen tarpeellista suuruutta harkittaessa otetaan huomioon asunnon koko ja laatu suhteessa perheen kokoon ja tarpeisiin sekä asumistasoa vastaava kustannustaso paikkakunnalla. Kohtuullisiksi katsotut asumismenot on otettu huomioon todellisen määräisinä. (Toimeentulotuki 2007, 65.) Kohtuuvuokrataso on ohjeellinen ja siitä voidaan perustellusti joustaa hakijan kokonaistilanteen mukaan. Kuntien välillä on eroavaisuuksia toimeentulotuessa huomioitavissa kohtuuvuokrissa. Perustoimeentulotuen Kelaan siirtyminen 1.1.2017 aiheuttaa muutoksia toimintakäytäntöön, koska kohtuullisiksi katsotut asumismenot ovat jatkossa Kelan päätävävaltaan kuuluvia asioita.

Kuivalaisen ja Saikun mukaan (2013) takuuvuokran suuruus vastaa monella pienituloisella kotitaloudella useamman kuukauden nettotuloja ja sen maksaminen vähävaraiselle liittyy läheisesti itsenäisen selviytymisen edistämiseen. Kaikkein yleisimmin sosiaalityöntekijät olivat myöntäneet täydentävää toimeentulotukea nimenomaan asiakkaiden takuuvuokriin. (Mt., 162.) Seuraavassa aineistoesimerkissä kuvataan päätöstä, joka oli asiakasperheelle tehty uuden asunnon vuokravakuuteen. Aineistoni kaikissa vuokravakuuspäätöksissä oli päätöspäätöseluna käytetty perheiden asumisen turvaamista. Täydentävää tukea vuokrakuuksiin oli asiakasperheille myönnetty ainoastaan kohtuuhintaisiin vuokra-asuntoihin ja lähes aina perheet olivat saaneet uudet asunnot kunnalliselta asuntotoimelta. Kaksi perhettä oli saanut uudet asunnot muulta toimijalta.

”Sosiaalityöntekijä. Toimeentulotukipäätös täydentävästä toimeentulotuesta. Myönnetään 1679.94 euron suuruinen kirjallinen vuokravakuus. Mikäli vuokrasuhde päättyy, on vuokralainen heti velvollinen ilmoittamaan siitä (paikkakunnan) sosiaalipalveluihin; ja mikäli vuokranantaja vaatii rahallista korvausta / kirjallista vuokravakuutta vastaan rahallista korvausta, on vuokralaisen annettava selonteko vaateen oikeellisuudesta omalta osaltaan. Vuokravakuutta vastaan vuokranantaja on vastaavasti velvollinen antamaan kirjallisen erittelyn vaateistaan tositteineen. Vuokranantaja: (asuntotoimi). Huoneiston osoite: (osoite ja paikkakunta). Vuokravakuus: 1679.94 euroa. Sitoumusajaksi: 1.11 -toistaiseksi. Perustelut: turvataan lapsiperheen asumista” (N17)

Ehkäisevä toimeentulotuki perheiden vuokravelkoihin

Perustoimeentulotuen ja täydentävän toimeentulotuen lisäksi toimeentulotuen hakijalle on mahdollista myöntää ehkäisevää toimeentulotukea. Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta. (Toimeentulotuki 2007, 91.) Kuivalaisen ja Saikun (2013) mukaan ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisen perusteista saavat kunnat päättää itse. Kuntien välillä on eroja ehkäisevän toimeentulotuen myöntämiskäytännöissä. Kuntien on talousarvioissaan varauduttava ehkäisevän toimeentulotuen käyttöön ja asetetut määrärahat asettavat tietyt normit ehkäisevän tuen käytölle. Määrärahojen rajallisuus selittää osaltaan ehkäisevän toimeentulotuen melko vähäistä käyttöä. Ehkäisevää toimeentulotukea käytetään edelleen vähän, vähemmän kuin täydentävää toimeentulotukea. Ehkäisevän tuen käyttö kohdistuu useimmiten asumisen turvaamiseen, mikä tarkoittaa käytännössä tukea vuokratiloihin. Ehkäisevän toimeentulotuen

myöntämisellä vuokratästeihin pyritään turvaamaan asiakkaan asuminen silloin, kun asiakas on häätöuhan alainen. Lisäksi ehkäisevää toimeentulotukea myönnetään yleensä erityisesti lapsiperheiden vuokratästeihin. (Mt., 166-168.)

Taloudellinen avustaminen aikuissosiaalityön työmenetelmänä näyttäytyi tutkimusaineistossa perus-, ja täydentävän toimeentulotuen ohella myös ehkäisevänä toimeentulotukena. Ehkäisevää tukea oli asumisen ongelmissa oleville perheille myönnetty vuokratävelkoihin. Ehkäisevän tuen myöntämiseen perheiden vuokratävelkoihin ei ollut liittynyt kontrolloivia elementtejä, vaan kyseessä oli asumisen ongelmissa olevien perheiden tukeminen. Ehkäisevä toimeentulotuki vuokratästeihin ei ollut yleisesti käytetty työmenetelmä, koska tukea oli myönnetty ainoastaan kahdelle perheelle kertaluonteisesti. Perheet asuivat tilanteissa vielä omissa asunnoissaan, eikä tarvetta kriisiasumiselle ollut tullut esille. Ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä tekivät ainoastaan sosiaalityöntekijät.

Ehkäisevän toimeentulotuen vähäinen myöntäminen perheiden vuokratävelkoihin poikkesi ennakkokäsityksestäni. Olin odottanut ehkäisevän tuen olevan yleinen työmenetelmä lapsiperheiden asumisen ongelmissa. Ensimmäisessä tapauksessa sosiaalityöntekijä oli tavannut asiakkaan ennen päätöksentekoa sekä laatinut tilanteesta sosiaalityön asiakassuunnitelman. Toisen perheen kohdalla toimeentulotukipäätös oli tehty vain kirjallisen hakemuksen perusteella. Saikun ja Kuivalaisen aikaisemman tutkimuksen mukaan (2013) ehkäisevä toimeentulotuki kuuluu sosiaalityöntekijän työtehtäviin ja sen on nähty edellyttävän asiakastapaamista, sosiaalityön asiakassuunnitelman laadintaa sekä asiakassuhdetta sosiaalityöhön. (Mt., 134-135.)

Sosiaalityöntekijä oli seuraavan aineistoesimerkin mukaan tavannut asiakkaan ennen kuin oli tehnyt ehkäisevän toimeentulotuen päätöksen. Sosiaalityöntekijä oli laatinut asiakkaan tilanteesta myös sosiaalityön asiakassuunnitelman. Perheiden vakavat asumisen ongelmatilanteet saattavat edellyttää sosiaalityöntekijältä nopeaa tilanteen selvitystä ja päätöksentekoa kuten merkinnästä voidaan todeta.

”Sosiaalityöntekijä, Sosiaalityön asiakassuunnitelma. Perheen nykytilanne: Hakija tavattu sosiaalityössä 11.1... asiakas on hakenut toimeentulotukea, alustava laskelma on alijäämäinen. Hakijan vuokratävelka tällä hetkellä 2784,88€ joka sisältää kuluvaan kuun vuokran. Mikäli vuokratästä ei makseta, hakija häädetään asunnosta...hakijan vuokratästä maksetaan nyt pois, maksu on kertaluonteinen”

”Sosiaalityöntekijä. Toimeentulotukipäätös ehkäisevästä toimeentulotuesta 11.1. Ehkäisevänä toimeentulotukena myönnetään hakijan vuokratästä 2784,88 euroa. Perustelu: Turvataan lapsiperheen asunnon säilyminen, vuokranantaja on uhannut hädällä, mikäli vuokratästä ei makseta. Tuen maksu: Vuokranantajan tilille” (N13)

Ehkäisevää toimeentulotukea perheiden vuokravelkoihin oli vain harvoin käytetty sosiaalityötoimen työmenetelmänä. Ehkäisevällä toimeentulotuella oli ollut marginaalinen asema lapsiperheiden asumisen ongelmatilanteiden selvittelyssä. Tuen myöntämisen vähäinen määrä voi johtua monesta eri tekijästä. Kyse saattaa olla kunnan sosiaalityötoimen toimintavasta, jonka mukaan ehkäisevää toimeentulotukea myönnetään kustannussyistä perheiden vuokravelkoihin vain harvinaisissa poikkeustapauksissa. Tilanne saattaa johtua myös sosiaalityötoimen resurssipulasta johtuvasta työntekijöiden kiireestä. Tällöin työntekijöillä ei ole ollut aikaa asiakastapaamisiin, sosiaalityön asiakassuunnitelmien laadintaan ja ehkäisevän tuen myöntämiseen.

Perheet on voitu kriisiytyneissä asumistilanteissa myös ohjata aikuissosiaalityöstä lastensuojelun avohuoltoon, jossa on vastattu tutkimuspaikkakunnan tilapäismajoituksesta. Tutkimuspaikkakunnan aikuissosiaalityön kohdalla muutossosiaalityön tekemisestä ei voida juurikaan puhua, mikäli muutostyön kuvaajina ovat asiakastapaamiset, ehkäisevä toimeentulotuki ja sosiaalityön asiakassuunnitelmat. Perheiden toimeentulotukivajeet oli aikuisosiaalityössä usein nähty ainoastaan taloudellisena ja laskennallisena ongelmana, jolloin perheiden elämäntilanteiden selvittämistä ja asiakassuunnitelmien tekemistä ei ole pidetty tärkeinä asioina.

6.2 Perheiden ohjaus ja neuvonta

Perheiden ohjaus ja neuvonta toimeentulotukeen nähden ensisijaisten etuuksien hakemiseen liittyen

Ohjaus ja neuvonta määrittyivät aineistossani yhdeksi keskeiseksi aikuissosiaalityön työmenetelmäksi perheiden taloudellisen avustamisen ja kontrollon ohella. Perheille toimeentulotukiasioihin annettu ohjaus ja neuvonta olivat olleet sidoksissa toimeentulotukila-

kiin. Lakiperusteet olivat ohjanneet työskentelyä. Toimeentulotuki on viimesijainen taloudellinen tuki, jonka saamisen edellytyksenä hakijan on haettava kaikki muut tuet, joihin hänellä on oikeus. Perheiden asumiseen ja asumisen ongelmatilanteisiin liittyy läheisesti Kelan maksama asumistuki, johon olen aineistoni analyysissä kiinnittänyt huomiota. Työntekijät olivat ohjeistaneet perheitä laittamaan vireille hakemukset Kelan asumistuesta, mikäli etuus ei ole vielä ollut maksussa tai vireillä.

Toimeentulotukilain 1 §:n mukaan ”toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jonka tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuen avulla turvataan henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo”. (Laki toimeentulotuesta 1412/1997.) Toimeentulotuen viimesijaisuuden takia ennen tuen myöntämistä selvitetään aina henkilön tai perheen mahdollisuudet saada toimeentulonsa turvatuksi muista tulonlähteistä, ensisijaisesti työ- ja yrittäjätuloista. Toimeentulotuen hakijat tulee ohjata käyttämään heille kuuluvia ensisijaisia sosiaaliturvaetuuksia ja tarvittaessa neuvoa niiden hakemisessa. (Toimeentulotuki 2007, 20.)

Asumistuen hakemiseen liittyviä ohjeita ja neuvoja olivat perheille antaneet etuuskäsittelijät, sosiaaliohjaajat ja sosiaalityöntekijät. Perheille oli asumistuen hakemisesta tiedotettu pääosin perustoimeentulotukipäätöksissä, jotka oli perheille lähetetty tiedoksi päätöksen teon jälkeen. Perheiden toimeentulotukeen nähden ensisijaisten etuuksien hakemiseen ohjeistaminen oli aineistoni mukaan ollut hyvin yleistä. Työntekijät olivat antaneet asiaan liittyvää ohjeistusta 16/18 perheelle asiakas- ja työskentelyprosessien kuluessa. Useimmiten Kelan asumistuen hakemiseen ohjeistaminen sijoittui työskentelyprosessin siihen vaiheeseen, joissa perheet olivat juuri muuttaneet paikkakunnan kriisiasuntoon. Näissä tilanteissa oli ollut ajankohtaista hakea tukea Kelasta asumiskuluihin.

Seinäjoen kaupungin sosiaaliviraston aikuissosiaalityössä oli käytetty yhtenä yleisenä asiakastyön työmenetelmänä asiakkaiden ohjausta ja neuvontaa. Työmenetelmien käytössä on eroavaisuuksia sen mukaan, minkä tyyppistä työtä kussakin yksikössä tehdään. Onko kyseessä esimerkiksi lastensuojelutyö, kuntouttava työtoiminta tai toimeentulotukityö. (Kivipelto ym. 2013c, 48.) Myös Konstikas sosiaalityö -raportissa (Karvinen-Niinikoski ym. 2005) ohjauksen ja neuvonnan oli moni työntekijä nimennyt yhdeksi asiakastyössä usein käyttämäkseen työmenetelmäksi. (Mt., 81.) Asiakkaiden ohjauksen ja neuvonnan voidaan

todeta olevan yleinen aikuissosiaalityön työmenetelmä sekä aikaisempien tutkimusten ja oman tutkimusaineistoni mukaan.

Etuuskäsittelijä oli seuraavassa aineistoesimerkissä ohjeistanut asiakasta hakemaan Kelasta kriisiasuntoon asumistukea sekä toimittamaan tuen hakemisen todistava dokumentti sosiaalitoimistoon jatkohakemuksen liitteenä. Kyseessä oli ilmeisesti ollut tilanne, jossa perhe oli juuri muuttanut kriisiasuntoon. Kelassa ei ollut vielä tehty päätöstä vireille laitettuun asumistukihakemukseen. Aineistoesimerkkinä olevan perustoimeentukipäätöksen mukaan Kelan asumistuki oli peritty kunnalle myönnetyn toimeentulotuen korvaukseksi. Kelan internetsivujen mukaan Kela voi maksaa takautuvasti maksettavan yleisen asumistuen kunnalle, jos kunta on myöntänyt toimeentulotukea odotettavissa olevaa asumistukea vastaan. (Kela. Yleinen asumistuki.)

”Etuuskäsittelijä. Perustoimeentulotukipäätös. Perhe on muuttanut kriisiasuntoon. Tulot: työttömyysetuus, lapsilisä, asumistuki haettu. Menot: vuokra, toimeentulotuen perusosat. Päätös: myönnetään laskelman mukainen toimeentulotuki 500,87 euroa helmikuulle, päätöksen voimassaoloaikana erääntyvät... Perintä: Peritään takautuva asumistuki helmikuun ajalta perusturvalautakunnalle. Maksupäivä: maksuun kaupungin tililtä 1.2. Muuta: Hakijaa ohjataan asioimaan KELA:ssa ja hakemaan asumistuki kriisiasuntoon. Jatkohakemuksen liitteet: Kelan tosite asumistuen hakemisesta” (N1)

Mäntysaaren väitöskirjan mukaan (1991) sosiaalitoimen työntekijät pyrkivät vaikuttamaan köyhiin ja syrjäytyneisiin siten, että ihmiset noudattavat annettuja käskyjä vapaaehtoisesti. Asiakkaat pyritään saamaan sisäistämään annetut käskyt osaksi itseään, jolloin vallitsee ”kuvitteellinen itsemäärääminen vieraan määräysvallan vallitessa”. (Mt., 42.) Omassa tutkimuksessani oli kyse samanlaisesta asiasta kuin Mäntysaari väitöskirjassaan esittää. Työntekijöillä ei ole käytössään pakkokeinoja eikä pakottavaa valtaa saada asiakasperheitä hakemaan asumistukea Kelasta. Työntekijät voivat vain ohjeistaa perheitä, mutta eivät pakottaa. Toiveena on, että asiakkaat noudattavat vapaaehtoisesti heille annettuja ohjeita tuen hakemisesta. Ilmeisesti perheet olivat kokeneet työntekijöiltä saamansa ohjeet hyviksi, koska kaikki Kelan asumistukeen oikeutetut asiakkaat olivat aineistoni mukaan myös hakenneet etuutensa.

Aikuissosiaalityön työkokemukseni perusteella tiedän, että asiakasperheitä joudutaan ajoittain ohjeistamaan monia eri kertoja toimeentulotukeen nähden ensisijaisten tukien hakemiseen. Työntekijät pyrkivät perheille annettujen ohjeiden lisäksi vaikuttamaan perheiden toimintaan myös muilla tavoilla. Perheitä voidaan esimerkiksi painostaa asumistuen hakemiseen siten, että perheen perustoimeentulotuessa huomioidaan asumistuki niin sanottuna fiktiivisenä tulona. Fiktiivinen tulo tarkoittaa tuloa, joka ei ole tosiasiassa maksussa lainkaan. Perheillä olisi kuitenkin oikeus etuuteen, mikäli he hakevat etuutta itselleen. Perheiden tuloina huomioidaan toimeentulotuessa vain harvoin fiktiivisiä tuloja, koska toiminnalla saatasi olla perheille haitallisia sivuvaikutuksia kuten vuokravelkojen kertymistä. Aineistoni perusteella näyttää siltä, että työntekijöillä ei ole riittävästi vaikutusvaltaa perheiden toimintaan toimeentulotukeen nähden ensisijaisten etuuksien hakemisessa. Vaikka toimeentulotukilaki velvoittaa perheitä toimeentulotukeen nähden ensisijaisten tukien hakemiseen, niin perheet voivat toimia tilanteissa pitkälti oman mielensä mukaan.

Työntekijät olivat ohjeistaneet viittä eri perhettä ohjaamaan Kelasta asumistuen maksut suoraan perheiden vuokranantajien pankkitileille vuokranmaksujen varmistamiseksi. Perheitä oli ohjeistettu asiassa vain silloin, kun perheiden vuokranmaksuissa oli ollut ongelmia aiemmin. Kyseinen toimintatapa oli ollut käytössä muillakin paikkakunnilla. Lehtosen (2010) mukaan lapsiperheiden häätöjä voidaan ennaltaehkäistä muun muassa siten, että asiakkailta edellytetään Kelan asumistuen maksamista Kelasta suoraan vuokranantajalle ja erityisesti vuokravelkatilanteissa. (Mt., 13.) Kelan internetsivujen mukaan Kela voi maksaa asumistuen vuokranantajalle ilman asiakkaan suostumusta, jos vuokranmaksu on laiminlyöty kahden peräkkäisen kuukauden ajalta. Kela on myös yhteydessä tuensaajaan ennen kuin siirtää tuen maksamisen vuokranantajalle. Asumistuki voidaan maksaa vuokranantajalle myös vuokralaisen Kelalle antaman valtuutuksen perusteella. Vuokralainen voi antaa valtuutuksen asumistukihakemuksessa tai erikseen. Ennen maksun siirtoa Kela kuulee asiassa tuensaajaa, joten maksunsiirto kestää kuukaudesta kahteen. (Kela. Yleinen asumistuki.) Aineistoesimerkin mukaan työntekijä oli käynyt asiakkaan kanssa läpi asumistuen maksuasiaa monta eri kertaa.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Asiakas kutsuttuna vastaanotolla. Kyseessä on yhden kuukauden vuokravelka, jota käyty asiakkaan kanssa läpi...olen asiakasta jo aiemmin puhelimesta velvoittanut siirtämään asumistuen maksatuksen vuokranantajalle ja maksamaan vuokran...pyysin asiakasta toimittamaan Kelaan nyt tositteen maksun siirtämisestä vuokranantajalle. Asiakas sanoi menevänsä Kelaan ja tuovansa tositteen” (N12)

Kaikki viisi asiakasperhettä olivat aineistoni mukaan suostuneet siihen, että heidän Kelan asumistukensa maksetaan suoraan vuokranantajalle. Ilmeisesti työntekijöiden asiakasperheille antamalla ohjeilla ja neuvoilla oli ollut merkitystä, vaikka työntekijät eivät voi pakottaa asiakkaita toimimaan haluamallaan tavalla. Olisiko työntekijöiden vaikutusvaltaa syytä lisätä erityisesti niissä tilanteissa, joissa perheillä on ollut aiempia vuokravelkoja ja häättöuhkia? Mäntysaari (1991) kirjoittaa välitystileistä yhtenä keinona, jolla on mahdollista taloudellisen avustamisen ohella kontrolloida sosiaalitoimiston asiakkaiden rahankäyttöä. Tällöin asiakkaiden erilaisia sosiaaliturvaetuuksia maksettaisiin ja välitettäisiin sosiaalitoimiston kautta ja muun muassa asiakkaiden vuokrat olisi mahdollista maksaa kunnan välitystililtä. (Mt., 14.) Tutkimusaineistoni mukaan yhdenkään asiakasperheen etuuksia ei oltu maksettu kunnan hallinnoimille välitystileille. Omaan työkokemukseeni pohjaten totean, että kunnat ovat viime vuosina suhtautuneet välitystileihin aiempaa nihkeämmin ja niiden määrää on monissa kunnissa pyritty vähentämään.

Perheiden vuokranmaksuun vastuuttaminen ja vuokranmaksujen priorisointi

Työntekijät olivat käyttäneet perheiden asumisen ongelmatilanteissa työmenetelmään vastuuttamista. Perheitä oli vastuuttamisella pyritty saamaan ymmärtämään vuokranmaksun tärkeys sekä priorisoimaan vuokranmaksut muiden menojen edelle. Perheille annettu ohjaus ja neuvonta olivat olleet vahvasti sidoksissa toimeentulotukeen ja taloudellisen avun myöntämiseen. Aikuissosiaalityön työntekijät olivat vastuuttaneet perheitä vuokranmaksuun kaikissa työskentelyprosessin eri vaiheissa. Vuokranmaksujen tärkeyden esille tuominen ei ole ollut aineistossani niin yleistä kuin olin etukäteen ajatellut sen olevan. Asiasta oli merkintöjä ainoastaan seitsemän eri perheen asiakasasiakirjoissa. Perheille oli tällöin tiedotettu, että vuokranmaksut ovat muita menoja tärkeämpiä ja vuokra on aina maksettava tilanteista riippumatta.

Aikaisemman tutkimuksen mukaan (Saikkonen ym. 2015) aikuissosiaalityössä oli usein käytetty asiakastyön työmenetelmänä asiakkaiden vastuuttamista omien asioidensa hoitamiseen. Asiakkaiden vastuuttaminen oli kyseisessä tutkimuksessa ollut neljänneksi yleisin aikuissosiaalityön asiakastyön työmenetelmä. Listattuna oli kaikkiaan ollut kaksikymmentäviisi eri työmenetelmää. (Mt., 43.) Omassa tutkimuksessani katson perheiden vastuuttamisen vuokranmaksuun olevan osa perheiden ohjausta ja neuvontaa toimeentulotukeen ja asumisen ongelmatilanteisiin liittyen.

Lehtosen (2010) Espoon aikuissosiaalityötä koskevan tutkimuksen mukaan vuokravelkaisten lapsiperheiden kanssa on tärkeää laatia budjetti, listata eri asioihin kuluvia rahasummia ja työskennellä kohti parempaa taloudenhoitoa. Perheiden kanssa on mietittävä yhdessä uusia tapoja hoitaa taloutta ja ohjata rahankäytön ennakointiin sekä suunnitteluun. Taloudenhoitoon kuuluu olennaisena osana eri menojen laittaminen tärkeysjärjestykseen, mikä tarkoittaa vuokranmaksun priorisointia ensisijaiseksi. Vuokra pitää maksaa aina ensin. Perheet tarvitsevat elämäntaitojen opettamista ja lisääpua asioiden hoitoon. Työntekijät eivät kuitenkaan välttämättä kykene tarttumaan asiakkaiden asioihin kokonaisvaltaisesti ja seuratakäynneillä kiireestä johtuen ja resurssien ollessa niukat. (Mt., 27; 66-81.)

Seuraavan merkinnän mukaan aikuissosiaalityön sosiaaliohjaaja oli tavannut perheen kriisiasunnossa. Perheelle oli kerrottu, että omat varat on ensisijaisesti käytettävä asumisen ja elannon kattamiseen. Taloudelliset vaikeudet eivät ole merkinnän mukaan olleet riittävä selitys sille, että vuokra on maksettu myöhässä.

”Sosiaaliohjaaja. Asiakaskertomus. Perhe asuu kriisiasunnossa. Asiakas kertoo elokuun vuokran maksaneensa 15.8...asiakkaalla ei edelleenkään ole työpaikkaa. Ei mennyt myöskään velkaneuvojan vastaanotolle...asiakasta on ohjattu suunnittelemaan talouttaan siten, että omat varat käytetään ensisijaisesti asumisen ja elannon kattamiseen” (N11)

Ongelmatilanteita syntyy, mikäli perheen rahat eivät riitä välttämättömään kuten esimerkiksi ruokaan. Vuokra on maksettava kuukausittain. Myös velkakierteet saattavat ajaa perheet taloudellisiin vaikeuksiin ja vakaviin asumisongelmiin. Sosiaalityöntekijä oli seuraavan merkinnän mukaan ohjeistanut perhettä maksamaan ensisijaisesti vuokran.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Tapaaminen sosiaalikeskuksessa. 21.3. Läsnä asiakas ja allekirjoittanut. Tarkoituksena on käsitellä raha-asioita. Kyselen raha-asioista, miten tilannetta voisi parantaa. Asiakas vastasi, ettei ole impulssiostaja, mutta ei muista milloin olisi vuokran viimeksi maksanut, rahat kuulemma menevät välttämättömään ja velkoihin, laskuihin. Kertoi, että on joutunut lainaamaan rahaa ystäviltään ja siitä on muodostunut kierre. Kerrottu, että vuokran tulee olla ensisijainen maksukohde. Asuminen tulee turvata ensisijaisesti” (N7)

Perheiden vuokranmaksuun vastuuttaminen oli tulkintani mukaan ollut sidoksissa toimeentulotuen viimesijaiseen luonteeseen. Työntekijät eivät olleet halunneet myöntää perheiden

vuokrakuluihin ylimääräistä tukea perustoimeentulotuen lisäksi. Perheitä oli yritetty vastuuttamisella saada maksamaan vuokransa. Perustoimeentulotuen kustannuksista vastaavat valtio ja kunta yhtä suurin osuuksin, mutta täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen kustannuksista kunnan osuus on valtion osuutta suurempi. (Ks. Toimeentulotuki 2007, 18-19.) Perheiden ohjaus ja neuvonta oli ollut tehokas asiakastyön työmenetelmä, sillä perheille oli harvoin myönnetty täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea vuokravelkoihin. Yhteiskunnan varojen tarkoituksenmukaisen käytön varmistamiseksi kontrolli on toimeentulotukityössä aina läsnä. Työssä on varmistuttava siitä, että yhteiskunnan tukea ei jaeta asiakkaille enempää kuin mihin asiakkailta on viimesijaisuuden ja välttämättömyyden perusteella oikeus. Kontrolli on välttämätöntä, jotta voidaan välttyä väärinkäytöksiltä tukea jaettaessa. (Ks. myös Jokinen 2008, 121-127.)

Perheiden ohjaus kriisiasuntoasioissa lastensuojeluun

Aikuissosiaalityön työntekijät olivat useimmiten saaneet tiedon perheiden vakavista ja akuuteista asumisen ongelmatilanteista vasta siinä vaiheessa, kun perheet jo asuivat paikkakunnan kriisiasunnoissa. Aikuissosiaalityön merkitys perheiden akuuttien asumistilanteiden selvittämisessä oli aineistoni mukaan ollut vähäinen. Ainoastaan kolmen asiakasperheen kohdalla työntekijät olivat aikuissosiaalityössä saaneet tietoonsa asiakasperheen tilapäismajoitustarpeen ennen lastensuojelun avohuoltoa. Kaikissa näissä tilanteissa asiakasperheet olivat itse ottaneet puhelimitse yhteyttä aikuissosiaalityön työntekijöihin kriisiasumistarpeestaan.

Sosiaalityöntekijöiden työmenetelminä olivat olleet perheiden akuuttien asumisen ongelmatilanteiden puhelimitse tehdyt alkuselvitykset ja perheiden ohjaus oikeiden palveluiden piiriin eli tässä tapauksessa lastensuojelun avohuoltoon. Tutkimusaineistoni mukaiset perheiden ohjaamiset asumisen ongelmatilanteissa lastensuojeluun eivät ole olleet varsinaista palveluohjausta. Kyse oli ennemminkin ollut perheiden yleisestä ohjauksesta ja neuvonnasta sekä ohjaamisesta oikean palvelunantajan luokse. Juhilan mukaan (2008) palveluohjauksesta on kysymys silloin, kun työn sisältöä kuvataan ohjauksen, neuvonnan ja järjestämisen käsittein. Palveluohjaukseen sisältyy asiakkaille annetun ohjauksen ja neuvonnan ohella palveluiden järjestämistä, asiakaskohtaista räätälöintiä ja koordinointia. (Mt., 24-25.)

Lehtosen (2010) mukaan lapsiperheiden asumisasioiden hoitaminen kuuluu kunnallisessa sosiaalitoimessa työnjaollisesti aikuissosiaalityölle, mutta vastuu tilanteesta siirtyy lastensuojeluun viimeistään siinä vaiheessa, kun perheille ilmaantuu vakavia asumisen ongelmatilanteita, tilapäismajoituksen tarvetta tai asunnottomuuden uhkaa. (Mt., 2010.) Oman tutkimuksen mukaan lapsiperheiden asunnottomuuteen liittyvien asioiden hoitaminen ja työnjako on samansuuntainen kuin aiempi tutkimus Espoon toimintakäytännöistä. Aikuis-
sosiaalityön työntekijöiden työskentely lapsiperheiden asumiseen liittyen on painottunut tilanteeseen, jossa perheillä ei vielä ole ollut vakavia ja akuutteja asumisen ongelmia. Aikuissosiaalityössä on pyritty ennalta turvaamaan perheiden asuminen. Vastuu tilanteiden hoitamisesta siirtyy lastensuojeluun viimeistään silloin, kun perheitä uhkaa asunnottomaksi jääminen.

Seuraavissa esimerkkikatkelmissa tuon esille tutkimuspaikkakunnan sosiaalitoimen työnjaon, jonka mukaan lapsiperheiden häätöuhkatilanteet ja muut tilapäismajoitusasiat kuuluvat ensisijaisesti lastensuojelulle. Sosiaalityöntekijä oli tehnyt ensimmäisen aineistoesimerkin mukaan perheen tilanteesta suppean tilannearvion puhelimesta ja ohjannut perheen ottamaan asiassaan yhteyttä lastensuojelun avohuoltoon. Jälkimmäisessä tilanteessa työntekijä oli pyytänyt asiakasta ottamaan kriisiasuntoasiassaan yhteyttä sosiaalipalveluiden neuvontaan.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Soittopyyntö. Soitin asiakkaalle, joka kertoi, että heillä oli asunnon ulosmittaus n. vuosi sitten ja sen jälkeen asuntoa yritettiin pakkohuutokaupata, ei mennyt kaupaksi ja sen jälkeen annettiin välittäjälle myytäväksi. Koko tämän prosessin aikana on kaikki vastikkeet jätetty hoitamatta. Nyt on häätöpäiväksi määrätty 16.5...asiakas kertoi, että heillä on myös lastensuojelussa asiakkuus. Ohjasin soittamaan asuntoasiassa omalle lastensuojeluntyöntekijälle, asiakas muisteli, että työntekijä olisi (nimi)... ” (N2)

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Asiakas soittaa puhelintunnilla 25.5 ja kertoo että ensi viikon tiistaina 31.5 jää asunnottomaksi, vuokranantaja on käskennyt hänen lähteä asunnostaan...asiakkaalla ei ole tiedossa asuntoa. Asiakkaan lapsen lastensuojelun sosiaalityöntekijä on lomalla. Asiakasta on pyydetty ottamaan yhteyttä sosiaalipalveluiden neuvontaan ja kysymään kuka sijaistaa lastensuojelun työntekijää ja selvittämään hänen kanssaan, onko mahdollisuutta kriisiasuntoon, jota sosiaalityöntekijä asiakkaan kertoman mukaan on hänelle jo järjestänyt” (N5)

Ilmari Rostilan (2001) mukaan asiakkaan tilannetta koskeva arvio on työskentelyn tavoitteenasettelun ja interventioiden suunnittelun perusta. Oikein tehty tilannearvio on ratkaisevassa asemassa jatkotyöskentelyn onnistumisessa. Tilannearviointeissa kerätään tietoa muun muassa asiakkaan ongelmista, tärkeistä henkilöistä sekä ympäristöstä. Arvion pohjalta muodostetaan työskentelyä jatkossa ohjaava kokonaiskuva ja arvioidaan myös mahdollisia toimintavaihtoehtoja. Sosiaalityöntekijän ei tarvitse yksin vastata kaikista työskentelyyn liittyvistä interventioista ja palveluista, koska palveluita voidaan toteuttaa ja järjestää monenlaisten ja erillisten palveluiden avulla. Palveluiden yhteensovittaminen perustuu asiakkaan kokonaistilanteesta muodostettuun arvioon. (Mt., 64-82.)

Aineistoni osoittaa, että lapsiperheiden akuuttien ja vakavien asumisen ongelmatilanteiden selvittäminen eivät ole kuuluneet aikuissosiaalityön työntekijöiden pääasiallisiin työtehtäviin. Aikuissosiaalityössä oli perheitä autettu pääosin perheiden vielä asuessa omissa asunnoissaan. Aikuissosiaalityön työntekijöiden toiminta lapsiperheiden asumisen ongelmatilanteissa ei ole lainsäädännöllisesti yhtä pakottavaa kuin toiminta lastensuojelussa. Lakiperusteet näkyivät selvästi työn käytännön toteutuksessa kuten esimerkiksi käytetyissä asiakastyön työmenetelmissä.

Työntekijöiden työskentely painottui vahvasti toimeentulotukilain puitteissa toteutettavaan perheiden taloudelliseen avustamiseen ja kontrollointiin. Lisäksi työntekijät olivat ohjanneet ja neuvoneet perheitä toimeentulotukiasioissa. Aineistosta ilmeni, että työntekijöiden työskentely perheiden kanssa pohjautuu aikuissosiaalityössä usein perheiden vapaaehtoisuuteen. Aikuissosiaalityölle näyttäisi tämän aineiston perusteella olevan tyypillistä vallan puute. Perheiden asumisen ongelmatilanteet ja hädönuhkat eivät ole ennakolta olleet es-tettävissä aikuissosiaalityön käytössä olevilla työmenetelmillä. Aikuissosiaalityölle ei ole tämän tutkimuksen tutkimusaineiston perusteella mahdollista asettaa vaatimuksia tai odotuksia lapsiperheiden asumisen ongelmatilanteiden selvittämisessä tai asumisen turvaamisessa. Aineisto osoittaa, että aikuissosiaalityön työntekijöiden käyttöön ei ole annettu asian hoitamiseen tarvittavia työmenetelmiä.

7. LASTENSUOJELUN TYÖMENETELMÄT LAPSIPERHEIDEN ASUMISEN ONGELMISSA

Tässä luvussa esittelen lastensuojelun työntekijöiden asiakastyössään käyttämiä työmenetelmiä ja vastaan esittämäni työmenetelmiä koskevaan tutkimuskysymykseen lastensuojelun osalta. Lastensuojelun työntekijöiden käyttämiä asiakastyön työmenetelmiä voidaan tämän tutkimuksen aineiston perusteella kuvata kahden pääteeman kautta. Pääteemat ovat perheiden avustaminen akuuteissa asumisen ongelmissa ja perheiden avustaminen uusien asuntojen hakemisessa (Ks. taulukko 2).

Perheiden avustaminen akuuteissa asumisen ongelmissa pääteema muodostuu tilannearvioista, verkostotyöstä ja perheiden asumisen turvaamisesta kriisiasunnolla. Perheiden asumisen turvaaminen kriisiasunnolla, tilannearviot ja verkostotyö ovat kietoutuneet toisiinsa vaikeasti erotettavaksi kokonaisuudeksi, jonka vuoksi esitän ne aineiston analyysissä yhdessä. Perheiden asumisen turvaaminen kriisiasunnolla oli edellyttänyt ensin aina tilanteen arviointia ja usein myös verkostotyötä. Työntekijät olivat tehneet useiden eri toimijoiden kanssa verkostotyötä perheiden tilapäismajoitustarpeiden lykkäämiseksi ja poistamiseksi. Lastensuojelun toiseen pääteemaan eli perheiden avustamiseen uusien asuntojen hakemisessa kuuluvia alateemoja ovat perheiden ohjaus ja neuvonta asuntohauissa, perheiden asuntohakujen puoltaminen ja sosiaalityön asiakassuunnitelmat. Työntekijät olivat autta-
neet perheitä uusien asuntojen hakemisessa kriisiasuntojen tilalle, koska asuminen paikkakunnan kriisiasunnossa on aina tilapäistä.

Taulukko 2. Lastensuojelun pääteemat ja alateemat asiakastyössä käytetyistä työmenetelmistä

Pääteema	Alateema
Perheiden avustaminen akuuteissa asumisen ongelmissa	Tilannearviot Verkostotyö Perheiden asumisen turvaaminen kriisiasunnolla
Perheiden avustaminen uusien asuntojen hakemisessa	Perheiden ohjaus ja neuvonta asuntohauissa Perheiden asuntohakujen puoltaminen Sosiaalityön asiakassuunnitelmat

7.1 Perheiden avustaminen akuuteissa asumisen ongelmissa

Tilannearviot, verkostotyö ja perheiden asumisen turvaaminen kriisiasunnolla

Perheiden asumisen turvaaminen kriisiasunnolla määrittyi aineistossani keskeiseksi lastensuojelun avohuollon työmenetelmäksi, jolla oli vastattu perheiden asumisen ongelmiin. Perheiden asumistilanteet oli selvitetty lastensuojelussa tilannearviolla ja tarvittaessa tehty verkostotyötä, ennen kuin perheille tarjottiin tilapäismajoitusta asumisen turvaamiseksi. Tilannearviot, verkostotyö ja perheiden asuminen turvaaminen kriisiasunnolla kuuluvat yhteen, koska ilman tilannearvioita ja verkostotyötä työntekijöiden ei olisi ollut mahdollista turvata perheiden asumista. Nämä asiakastyön eri työmenetelmät olen esittänyt tutkimuksen empiirisessä osassa yhdessä, koska ne ovat olleet osa samaa asiakasprosessia.

Lastensuojelun työntekijöiden työtä on seurattu tässä tutkimuksessa työskentelyprosessina. Työntekijöiden työskentely perheiden asumisasioiden parissa painottui prosessin siihen vaiheeseen, joissa perheiden tilapäismajoituksen tarve oli tullut esille. Olin etukäteen odottanut perheiden asumisen ongelmien olevan lastensuojelun työntekijöiden työssä enemmän esillä jo silloin, kun tarvetta kriisiasumiselle ei vielä ollut ilmennyt. Tutkimusaineistoni mukaan lastensuojelun työntekijöiden työskentely lapsiperheiden asumisen ongelmissa alkoi vasta siinä vaiheessa, kun aikuissosiaalityön työskentely päättyi. Lastensuojelun suuri

merkitys perheiden viimesijaisena asumisen turvaajana selittyy lastensuojelulailla, joka velvoittaa lastensuojelua turvaamaan lapsiperheiden asumisen. (Ks. Lastensuojelulaki 417/2007, 35 §.)

Lain mukaan perheillä on subjektiivinen oikeus riittävään toimeentuloon, asumisolosuhteissa olevien puutteiden korjaamiseen tai asunnon järjestämiseen. Kunnalla on säännöksen tarkoittamissa tilanteissa ehdoton ja määrärahoista riippumaton järjestämisvastuu (Räty 2015, 317). Tapio Rädyn (2010) mukaan laissa on säädetty kunnan velvollisuudeksi huolehtia lapsiperheiden asumisen järjestämisestä ja asumisolosuhteissa olevien puutteiden korjaamisesta. Mikäli kunnan asuntoviranomaiset eivät jostain syystä järjestä asunnon tarpeessa olevalle perheelle asuntoa, niin järjestämisvastuu asiasta siirtyy asunnon osalta kunnan sosiaalihuollon viranomaisille. Viimekädessä kunnan sosiaalitoimessa on tehtävä päätös asunnon tai asumisen järjestämisestä, mikä merkitsee sitä, että vastuu asunnon järjestämisestä siirtyy näissä tilanteissa sosiaalitoimen viranomaisille ja erityisesti kunnan lastensuojelulle. (Mt., 263-264.)

Kunnan asuntoviranomaiset eivät usein pysty tarjoamaan asunnonhakijoille akuuttia kriisiasumista. Tutkimuspaikkakunnalla tehtävästä vastaa lastensuojelun avohuolto. Sosiaalihuollon velvoite lapsiperheiden kiireellisen asumisen järjestämiseen on tutkimuspaikkakunnalla toteutettu kriisimajoituksena. Kriisimajoituksella tarkoitan viimesijaista ratkaisua perheen akuuttiin asumisen ongelmatilanteeseen. Tutkimuspaikkakunnan perusturvan käytössä oli kaksi lapsiperheiden majoittamiseen tarkoitettua kriisiasuntoa. Kunnan sosiaalitoimessa tehdyn sosiaalityön työnjaon mukaan ainoastaan lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöillä oli oikeus tarjota perheille tilapäismajoitusta ja asuttaa perheitä asuntoihin. Lastensuojelu oli ollut mukana kaikissa niissä tilanteissa, joissa perheet olivat olleet tilapäismajoituksen tarpeessa ja jotka oli myös asutettu kriisiasuntoon.

Tieto perheiden tilapäismajoitustarpeista oli tutkimusaineistoni mukaan tullut lastensuojeluun monilta eri tahoilta kuten aikuissosiaalityöstä, perheiltä itseltään, poliisilta, sosiaali-päivystyksestä, sosiaalitoimen perhetyöntekijältä, vankilan työntekijältä ja häätötilanteissa ulosottovirastosta. Lastensuojelun tietoon tulleet perheiden asumisen ongelmatilanteet oli kirjattu sosiaalitoimen asiakastietojärjestelmään lastensuojeluilmoituksina. Lastensuojelussa oli tehty kaikissa lapsiperheiden asumisen ongelmissa välitön tilannearvio ja aloitettu lastensuojelutarpeen arviointi sekä lastensuojelun asiakkuus. Työskentelyprosessi erosi

perheittäin ja sisälsi vaihtelevan määrän asiakastapaamisia sekä verkostotyötä. Arviointityö päättyi kaikkien perheiden kohdalla tilapäismajoituksen tarjoamiseen ja perheiden muuttoihin kunnan kriisiasuntoon.

Sirpa Taskisen mukaan (2010) välitön lastensuojelun tilannearvio tehdään silloin, kun lastensuojeluilmoitus, pyyntö lastensuojelutarpeen arvioinnista tai lastensuojeluhakemus on saapunut sosiaalitoimeen. Tällöin arvioidaan, onko lapsella välitöntä lastensuojelutarvetta. Lastensuojelun asiakkuus ei ole vapaaehtoisuuteen perustuvaa, koska lastensuojeluilmoituksesta seuraa aina lastensuojelutarpeen selvitys. Lastensuojelutarpeen selvityksessä lasta on tavattava henkilökohtaisesti sekä järjestettävä neuvottelu lapsen ja perheen sekä heidän läheistensä kanssa. Lastensuojelutarpeen selvityksen lähtökohtana ovat lapsen tarpeet ja huoltajien kyvyt sekä mahdollisuudet vastata niihin. Asiakkuus päättyy, mikäli selvitys ei anna aihetta lastensuojelutoimenpiteisiin. (Mt., 56-63.)

Puolet kriisiasuntoon asutetuista perheistä oli tarvinnut kriisiasumista kiireellisesti ja jopa samana päivänä, kun tieto asunnontarpeesta oli tullut sosiaalitoimen työntekijälle. Näissä akuuteissa tilanteissa ei ole aineistoni mukaan ollut aikaa verkostotyölle, vaan perheiden asuminen oli turvattu välittömästi tilannearvion laatimisen jälkeen. Seitsemän perheen kohdalla kyseessä olivat olleet parisuhderiidat ja perheväkivalta. Perheiden äidit eivät olleet uskaltaneet enää asua kotona. Ainoastaan kahden perheen kohdalla kyseessä oli ollut akuutti asumisen turvaamistilanne perheen asunnottomuuden takia. Tutkimusaineistoni osoittaa, että kriisiasunnon tarpeen taustalla olevat syyt olivat useimmiten liittyneet perhetilanteisiin eivätkä niinkään asunnottomuuteen. Paikkakunnan sosiaalitoimen kriisiasunnot olivat osaltaan korvanneet turvakotiin asuttamisia, mikä saattaa johtua kustannussyistä. Paikkakunnan itse järjestämä kriisiasuminen tulee halvemmaksi kuin perheiden asuttaminen turvakotiin.

Seuraavassa merkinnässä kuvataan asiakasperheen tilapäismajoitukseen muuttoon johtanutta tilannetta. Sosiaalityöntekijä oli jo puhelimessa tilannetta perhetyöntekijän kanssa selvittäessään päättänyt tarjota perheelle tilapäismajoitusta perhetilanteen rauhoittamiseksi.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Lastensuojeluilmoitus perhetyöntekijältä 31.7: perhetyöntekijä kotikäynnillä 31.7: äiti (nimi) itkemässä. Isä (nimi) ja äiti (nimi) oli ollut riita, ja riidan seurauksena isä (nimi) oli rikkonut kaapin oven ja uhannut sanallisesti äitiä. Riita saanut alkunsa siitä, kun

isä oli ollut edellisenä päivänä viihteellä ja nukkunut krapulaansa pois. Äiti (nimi) pakannut vaatteita ja sanonut, ettei palaa asuntoon. Perhetyöntekijä ohjannut äitiä lähtemään kriisiasuntoon, koska äiti oli sanonut, ettei hän aio olla seuraavaa yötä kotona, ei uskalla, pelkää...soitettu perhetyöntekijälle 31.7 ja sovittiin, että äiti ja lapsi (nimi) menevät kriisiasuntoon tilanteen rauhoittamiseksi. Varattiin kriisiasunto alkaen 31.7” (N18)

Seuraavan aineistoesimerkin mukaan perheen äiti ja lapset oli asutettu kriisiasuntoon kiireellisesti. Lisäksi oli sovittu, että perheen asumisasioita selvitetään perusteellisemmin vasta akuutin asumisen turvaamisen jälkeen. Perheiden akuuteissa asumisen ongelmatilanteissa lastensuojelulla ei ole ollut käytössään muita vaihtoehtoja kuin tarjota perheille paikkakunnan kriisiasuntoa.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Lastensuojeluilmoitus saapui poliisilta 16.10. Ilmoituksessa kerrotaan vanhempien välisestä riitatilanteesta ja perheväkivallasta. Äiti ei koe mahdolliseksi palata yhteiseen asuntoon takaisin. Isällä on psyykkisiä sairauksia ja paha olla. Aloitetaan lastensuojelutarpeen selvitys ja yritetään vanhempien kanssa löytää ratkaisu asumisjärjestelyihin. Vanhempien tapaamisista sovitaan heidän kanssaan puhelimitse...

...äidin puhelinsoitto 17.10...varattu puhelunaikana perheelle kriisiasunto. Äiti (nimi) piti kriisiasuntoa hyvänä vaihtoehtona tässä tilanteessa. Palataan käytännön järjestelyihin vielä tällä viikolla...

...äidin (nimi) tapaaminen 18.10. Kirjoitettu kriisiasunnon vuokrasopimus 30.11. asti ja äiti sai avaimet asuntoon. Äiti (nimi) kokee, ettei tarvitse tässä tilanteessa muuta tukea kuin asunnon” (N6)

Konstikas sosiaalityö -raportin mukaan (Karvinen-Niinikoski ym. 2005) sosiaalityötä voidaan jäsentää viiden erilaisen vuorovaikutusmuodon avulla, jotka ovat keskustelu, haastattelu, neuvottelu, ohjaus ja neuvonta sekä tilannearvio. Jokaisella vuorovaikutusmuodolla on omat tavoitteet, asetelmat ja onnistumista edellyttävät taidot. Tilannearviossa työntekijä kartoittaa asiakkaan elämäntilannetta työskentelyn perustaksi. (Mt., 77-81.) Tilannearviot olivat aineistoni mukaan olleet tärkeä osa lastensuojelun työskentelyprosessia ja perheiden asumisen turvaamista. Päätökset perheiden asumisen turvaamisesta kriisiasunnoilla oli voitu tehdä vasta tilanteiden selvittämisen jälkeen.

Kahden perheen kohdalla välitöntä tarvetta tilapäismajoitukselle oli syntynyt asunnottomuuden takia. Perheistä toisen kohdalla oli ollut kyse siitä, että perhe oli muuttanut tutkimuspaikkakunnalle asunnottomana. Perhe oli joutunut lähtemään kotoaan pois perheväkivaltatilanteen takia ja muuttanut tutkimuspaikkakunnalle tuttaviansa luokse ilman tietoa

omasta asunnosta. Toinen perhe oli puolestaan palannut tutkimuspaikkakunnalle ulkomailta asunnottomana, koska perheen äiti oli irtisanonut asuntonsa ennen ulkomaille muuttoa. Heillä ei ollut paikkaa, johon palata. Lastensuojelu oli tarjonnut molemmille perheille muuttoa tilapäismajoitukseen jo samana päivänä, kun tieto asunnon tarpeesta tuli heidän tietoonsa. Tutkimusaineistoni lapsiperheet eivät ole olleet absoluuttisesti asunnottomia, vaan kyseessä on ollut suhteellinen asunnottomuus. Perheet asuivat tilapäismajoituksessa, eivät kadulla tai ensisuojaissa. (Ks. Granfelt 1998, 54-55.)

Työntekijöiden vaihtoehdottomuus lapsiperheiden akuuttien asumisen ongelmien selvittäjänä ilmenee myös niissä tilanteissa, joissa lastensuojelulla oli ollut muutama viikko aikaa toimia perheiden kriisiasumistarpeiden lykkäämiseksi tai poistamiseksi. Näiden perheiden kriisiasuntoasutusten taustalla oli ollut kuusi hädää, yksi erotilanne, eräs äiti oli ollut vankilassa yhdessä lapsensa kanssa ja ollut vankilasta vapauduttuaan ilman asuntoa. Eräs äiti oli puolestaan asunut lastensa kanssa oman äitinsä luona ja joutunut asunnon myynnin takia tilapäismajoituksen tarpeeseen. Kaikki aineistoni perheet oli lopulta asutettu kunnan kriisiasuntoon lastensuojelun tekemistä toimenpiteistä huolimatta. Perheiden saamien hädöjen syyt jakaantuivat siten, että kolmessa kyse oli hädästä omistusasunnon vastikerästen takia, yhdessä syynä olivat asumishäiriöt, yhdessä ilkivalta ja yhdessä määräaikaisen vuokrasopimuksen päättyminen. Yksikään perhe ei ollut saanut hädää vuokravelkojen takia.

Lastensuojelun työntekijöiden työmenetelmänä perheiden asumisen ongelmatilanteissa oli usein ollut tilannearviointien ja kriisiasuntojen perheille tarjoamisen lisäksi verkosto- ja viranomaisyhteistyö. Verkostotyö oli ollut keskeinen osa lastensuojelun työskentelyprosessia, jolla oli pyritty perheiden asumistilanteiden selvittämiseen ja asumisen turvaamiseen akuuteissa asumisongelmissa. Verkostomainen työskentely vaikuttaa olevan tunnusomaista erityisesti lastensuojelun sosiaalityölle. (Ks. myös Kemppainen ym. 2010, 111.) Konstikas sosiaalityö -raportin mukaan (Karvinen-Niinikoski ym. 2005) kolme yleisintä sosiaalityön ja sosiaalityössä käytettyjen työmenetelmien jäsentämisen tapaa ovat asiakastyön yksilökohtaisuus, ratkaisu- ja voimavarakeskeisyys sekä verkostojen kanssa työskentely. Verkostojen kanssa työskentelyä on kuvattu verkostoneuvottelujen käyttämisenä sekä asiakkaiden että toisten viranomaisten kanssa. (Mt., 77-81.)

Työntekijät olivat tehneet verkostotyötä erityisesti perheiden häätötilanteissa, jolloin lastensuojelun yhteistyökumppanina oli ollut ulosottovirasto. Yhteistyö ulosottoviraston kanssa toteutui pääosin puhelimitse ja perheiden häätöjä oli yhteistyöllä saatu lykättyä. Sosiaalitoimen ja ulosottoviraston välistä yhteistyötä lapsiperheiden häätötilanteissa säätelee laki ulosottokaaresta. Ulosottokaaren 7 luvun 3 §:n mukaan ilmoitus asunto- ja sosiaaliviranomaiselle on tehtävä, jos tiedossa on, että häätökohteen tiloissa asuu lapsia, joiden asumisen järjestyminen on epäselvää tai kohdetiloissa on välittömän huolenpidon tarpeessa olevia henkilöitä. Sosiaalityöntekijä voi pyytää ulosottomieheltä muuttopäivän lykkäystä, jos tilanteen selvittely sitä vaatii tai uuden asunnon saaminen onnistuu vasta muuttopäivän jälkeen. Mikäli kohdetiloissa on vielä häätöpäivänä lapsia, ei häätöä saa panna täytäntöön, ennen kuin sosiaaliviranomaisille on varattu tilaisuus järjestää lasten asuminen tai selvittää sosiaalihuollon palvelujen tarve. (Ulosottokaari 705/2007.)

Sosiaalityöntekijä oli seuraavan aineistoesimerkin mukaan ollut yhteydessä perheen häätöasiassa ulosottomieheen useita kertoja. Merkinnässä kuvataan sosiaalityöntekijän monimuotoista perheen asumisen ongelmatilanteen arviointi- ja selvitystyötä, verkostotyötä ja kriisiasunnon tarjoamista perheen käyttöön. Sosiaalitoimi ei pysty aina estämään lapsiperheiden häätöjä ja joutumista Suomessa asunnottomiksi.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Ulosottomieheltä on tullut 4.5 ilmoitus hädöstä. Muuttopäivä on 16.5. Perhe on jäämässä asunnottomaksi hädön vuoksi. Soitan ilmoituksen johdosta isälle 8.5, joka kertoo perheen asuvan omistusasunnossa, jonka asunto-osakeyhtiö ottanut haltuunsa. Vastikkeet jätetty maksamatta ja nyt asia edennyt hätöön. Soitan ulosottomiehelle, joka kertoo perheen joutuvan pian muuttamaan pois tästä asunnosta, vaikka vastikerästit maksettaisiin. Ulosottomies sanoi pystyvänsä kuitenkin lykkäämään hätöä...

...soitan ulosottomiehelle 15.5 ja sovin että hätöä lykätään seuraavasti: muuttopäivä on 1.6. Soitan myös isälle 15.5. Tarjottu perheelle mahdollisuutta muuttaa kriisiasuntoon ja lastensuojelun työskentelyä perheen tilanteen selvittämiseksi. Isä sanoi ottavansa tarjotun avun vastaan. Painotan myös, että kriisiasuntoon ei voi jäädä asumaan vaan se on väliaikainen ratkaisu. Kerron, että perheen tilannetta on selvitettävä yhdessä perheen ja lastensuojelun kanssa. Isä sanoo suhtautuvansa myönteisesti tilanteen selvittämiseen lastensuojelun kanssa. Perheen häätöpäivä on 1.6. Heitä varten on varattu kriisiasunto käyttöön, eikä muuta asumisvaihtoehtoa ole perheen tiedossa” (N2)

Edellä olevasta aineistoesimerkistä ilmenee, että perheiden ei ole pakko ottaa heille tarjottua kriisiasuntoa vastaan, vaan muuttaminen tilapäismajoitukseen perustuu perheiden vapaaehtoisuuteen. Kaikki aineistoni asiakasperheet olivat muuttaneet paikkakunnan kriisiasuntoon, mikä kertoo perheiden olleen vaikeissa asumisen ongelmatilanteissa. Tutkimusaineistoni osoittaa, että lapsiperheiden häätöjä on voitu lastensuojelun käytössä olevilla työmenetelmillä ainoastaan lykätä, muttei kokonaan estää. Lastensuojelun työntekijöillä ei ole ollut perheiden häätötilanteissa eikä myöskään muissa asumisen ongelmissa muita mahdollisuuksia kuin turvata perheiden asuminen kriisiasunnolla. Perheiden kriisiasumistarpeet olivat olleet vääjäämättömiä.

Eräs perhe oli muuttanut vankilasta suoraan kunnan kriisiasuntoon, kuten seuraavasta merkinnästä ilmenee. Vankilan työntekijä oli ottanut perheen asuntoasiassa yhteyttä lastensuojeluun muutamaa viikkoa ennen perheen vankilasta vapautumista. Asiakas oli puolestaan laatinut lastensuojeluun lastensuojeluhakemuksen asunnottomuuden uhatessa perhettä vankilasta vapautumisen myötä.

”Sosiaalityöntekijä. Lastensuojeluilmoitus. Vankilasta (vankilan nimi) on tullut lastensuojeluhakemus ja ilmoitus 14.1. Asiakas (nimi) kirjoittaa vapautuvansa 12.2. Kirjoittaa tarvitsevansa asunnon itselleen ja lapselleen. Osoitteena nyt Poste Restante. Huolena on, että mihin äiti (nimi) kotiutuu lapsensa kanssa. Lastensuojeluilmoituksen on tehnyt vankilan sosiaalityöntekijä (nimi)...

...lapsi (nimi) kotiutunut äitinsä (nimi) kanssa 12.2 vankilasta kriisiasuntoon. Perhe asuu kriisiasunnossa, jonka vuokrasopimus uusitaan kuukausittain” (N16)

Eräs äiti oli asunut lastensa kanssa oman äitinsä luona. Perhe oli joutunut turvautumaan kriisimajoitukseen äitinsä asunnon myynnin takia, koska muutoin perhe olisi jäänyt asunnottomaksi. Perheen asuminen oli turvattu kriisimajoituksella.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Äiti (nimi) soittaa 9.8. Kertoo, että hänen äitinsä on saanut omakotitalon myytyä. Talo pitää olla tyhjänä 1.9. Äidillä (nimi) ei ole asuntoa tiedossa...

...21.8. Äiti (nimi) ei ole saanut itselleen asuntoa lukuisista yrityksistä huolimatta. Esteenä ovat olleet aiemmat vuokravelat. Päätetty vuokrata äidille (nimi) lastensuojelun kriisiasunto syyskuun loppuun asti” (N4)

Lastensuojelun työntekijät eivät ole edellä esiin tuoduissa tilanteissa kyenneet poistamaan perheiden kriisiasumistarpeita ja ainoana vaihtoehtona oli ollut tilapäismajoitus. Lehtonen (2010) toteaa lapsiperheiden asumisasioiden hoitamisen kuuluvan kunnallisessa sosiaalitoimessa työnjaollisesti aikuissosiaalityölle. Lehtosen mukaan vastuu tilanteista siirtyy lastensuojeluun viimeistään silloin, kun perheille ilmaantuu vakavia asumisen ongelmatilanteita, tilapäismajoituksen tarvetta ja asunnottomuuden uhkaa. (Mt., 62-66.) Tilanne näyttäytyi samanlaisena myös tutkimuspaikkakunnalla, jossa vastuun lapsiperheiden vakavista ja akuuteista asumisongelmista olivat kantaneet lastensuojelun työntekijät. Aikuissosiaalityön työntekijät olivat jättäytyneet tilanteissa taustalle.

7.2 Perheiden avustaminen uusien asuntojen hakemisessa

Perheiden ohjaus ja neuvonta asuntohauissa

Lastensuojelun työntekijät olivat käyttäneet perheiden asumisen ongelmissa yhtenä asiakastyön työmenetelmänä perheiden ohjaamista ja neuvomista asuntohakuun liittyvissä asioissa. Tutkimusaineistoni osoittaa lastensuojelun työntekijöiden antaneen kaikkiaan kymmenelle eri perheelle asuntohakuun ohjeita ja neuvoja. Työntekijät olivat velvoittaneet perheitä hakemaan uusia asuntoja tilapäisten kriisiasuntojen tilalle. Perheille oli korostettu myös asuntohakemusten voimassaoloa, koska ilman hakemusta ei vuokra-asuntoa ole mahdollista saada. Perheitä olivat asunnonhakuihin liittyen ohjeistaneet ainoastaan sosiaalityöntekijät.

Perheiden asunnonhaun tärkeä merkitys johtuu kriisiasumisen tilapäisluonteesta, kriisiasuntojen vähäisestä lukumäärästä ja uusien perheiden kriisiasuntotarpeista. Lapsiperheillä on lastensuojelulain mukaan oikeus saada itselleen asunto tilapäismajoituksen tilalle. (Ks. Lastensuojelulaki 417/2007, 35 §.) Perheet olivat aineistoni mukaan useimmiten toimineet työntekijöiltä saamiensa ohjeiden mukaan ja hakeneet asuntoja kriisiasuntojen tilalle. Suurin osa kriisiasunnossa asuneista perheistä oli muuttanut kriisiasunnoista paikkakunnan kunnallisen asuntotoimen vuokra-asuntoon. Lastensuojelun työntekijät olivat kertoneet useille perheille heidän oikeudestaan saada asunto ja että heidän kannattaa hakea asuntotoimen asuntoa.

Seuraava merkintä kertoo siitä, että lapsiperheet ovat Suomessa oikeutettuja lastensuojelulain mukaan asuntoon ja heidän asumisensa on aina turvattava. Sosiaalityöntekijä oli pitänyt perhettä tavatessaan huolen siitä, että asiakasperhe oli tietoinen oikeudestaan asuntoon ja myös hakevan asuntoa paikkakunnan kunnallisesta asuntotoimesta.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus 18.8. Tapaaminen toimistolla. Perhe asuu kriisiasunnossa. Paikalla isä (nimi), työntekijä (nimi). Tilanne asunnon suhteen on nyt se, uusi asunto olisi pian saatava. Kerrotaan, että kannattaa nyt hakea asuntotoimen asuntoa, ovat oikeutettuja sen saamaan, kun perheessä lapsi...soitettu asiakkaalle (isälle). Isä sanoi tehneensä asuntohakemuksen kunnan kiinteistövalitykseen” (N17)

Rädyn (2012) mukaan lastensuojelun avohuollossa korostuu sosiaalityön neuvova ja ohjaaja rooli. Palveluiden järjestäminen edellyttää palvelunsaajan aktiivisuutta ja osallistumista palveluiden ja tukitoimien järjestämiseen. Avohuollon tukitoimia toteutetaan mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä lapsen ja vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kanssa. (Mt., 271.) Seuraavan aineistoesimerkin mukaan paikkakunnan kriisiasunnossa on kunkin perheen mahdollista asua enimmillään kolme kuukautta. Työntekijät olivat pyrkineet pitämään perheiden kriisiasunnoissa asumisajat mahdollisimman lyhyinä. Lisäksi perheille oli korostettu heidän olevan velvollisia uuden asunnon etsintään ja hakemiseen kriisiasumisaikana.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Kotikäynti kriisiasuntoon 4.9. Paikalla sosiaalityöntekijä, perhetyöntekijä ja asiakasperhe. Äiti (nimi) on hakenut asuntotoimen vuokra-asuntoa. Äiti sanoo myös olleensa netissä etsimässä perheelle uutta kotia mistä tahansa...perhettä velvoitetaan etsimään ja hakemaan omaa pysyvää asuntoa kriisiasumisaikana...perhe on asunut kriisiasunnossa jo kolme kuukautta, mikä on maksimiaika” (N14)

Seuraavasta merkinnästä ilmenee, että lastensuojelun työntekijöiden tavoitteena oli ollut perheiden patistaminen toimintaan uusien asuntojen saamiseksi. Uusien asuntojen hakeminen ja saaminen ei ole ollut aina helppoa ja hakuprosessissa saattaa kestää pitkään. Perheitä oli velvoitettu hakemaan asuntoja monista eri paikoista sekä ensisijaisesti paikkakunnan asuntotoimelta.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Äidin (nimi) tapaaminen toimistolla 31.3. Tapaamisen tarkoituksena oli keskustella äidin tulevaisuuden suunnitelmista, joilla turvaa perheen asumisen ja toimeentulon. Äiti kertoi, ettei uutta asuntoa ole löytynyt. On hakenut asuntoa toiselta paikkakunnalta sekä pieniltä yrityksiltä ja yksityisiltä vuokranantajilta...kerrottu äidille (nimi), että kriisiasunnossa asuminen on aina väliaikaista ja kaikkia velvoitetaan hakemaan asuntoa sinä aikana. Kerroin, että voin jatkaa kriisiasunnon vuokrasopimusta nyt vain huhtikuun loppuun ja maksimissaan toukokuun loppuun. Asuminen on tarkoitettu väliaikaiseksi ja sillä aikaa vanhempien on tehtävä välttämättömät toimenpiteet, jotta vakituisehman asunnon saanti olisi mahdollista. Asuntohakujen on oltava voimassa eri paikkoihin, koska asuntotilanne on vaikea, asunnonsaanti voi kestää pitkään...

...äidin tapaaminen toimistolla 21.4. Äiti (nimi) kertoo hakeneensa nyt asuntoa myös kunnan asuntotoimesta. Hän on myös hakenut asuntoja ympäristöpaikkakunnista useasta eri paikasta” (N1)

Lastensuojelun työntekijät olivat aineistoni mukaan pukeneet perheiden asunnonhakuun ohjaamisen ja neuvomisen sanavalinnoillaan velvoitteeksi. Lastensuojelun työntekijöiden perheille antama asuntohaun ohjaus ja neuvonta osoittautui tehokkaaksi työmenetelmäksi. Nähtävästi useimmat perheet olivat noudattaneet työntekijöiltä saamia ohjeita ja hakenneet uusia asuntoja paikkakunnan asuntotoimelta. Useimmat perheet muuttivat kriisiasunnosta paikkakunnan kunnallisen asuntotoimen vuokra-asuntoon. Perheet eivät olisi saaneet uusia asuntoja asuntotoimelta ilman voimassaolevia asuntohakemuksia.

Perheiden asuntohakujen puoltaminen

Yhtenä lastensuojelun työntekijöiden käyttämänä asiakastyön työmenetelmänä olivat olleet asuntopuoltolausunnot. Työntekijät olivat puoltaneet perheiden asuntohakua kirjallisilla asuntopuoltolausunnoilla ja suullisesti puhelimesta. Sosiaalityöntekijät olivat vastanneet varsinaisten kirjallisten asuntopuoltolausuntojen laatimisesta, joita oli tehty kymmenelle kriisiasunnossa asuneelle perheelle. Ainoastaan kahden perheen osalta kirjallinen puoltolausunto oli lähetetty kunnallisen asuntotoimen lisäksi muille vuokranantajille. Puhelimesta perheiden asuntohakua paikkakunnan asuntotoimeen ja muille vuokranantajille olivat puoltaneet sosiaalityöntekijöiden lisäksi sosiaaliohjaajat. Perheiden asuminen tilapäismajoitukseen tarkoitetuissa kunnan kriisiasunnoissa oli pyritty pitämään lyhyinä perheiden asuntohakua puoltavilla lausunnoilla.

Perheiden asuntohakujen puoltamiset olivat olleet liitoksissa lastensuojelulakiin, jonka mukaan kunnan asuntotuotannosta ja asuntojen jaosta päättävät kunnan asuntoviranomaiset. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä voi kirjoittaa asuntolausunnon kunnan asuntoviranomaiselle. Asuntolausunnossa on tuotava esille lastensuojelulain 35 §:n tarkoittamien edellytysten voimassaolo ja kunnan velvollisuus järjestää riittävät asumismahdollisuudet perheille. Tämä asuntolausunto tulisi kunnan asuntoviranomaisten huomioida asuntoja jaettaessa. (Räty 2012, 275.) Sosiaalitoimen lastensuojelun ja tutkimuspaikkakunnan kunnallisen asuntotoimen välinen tiivis yhteistyö perheiden asuntoasioissa juontuu pitkälti lastensuojelulaista. Lastensuojelulain mukaan lapsiperheiden asumisen turvaaminen on erityisesti kuntien lastensuojelun vastuulla, mikäli kunnan asuntoviranomaiset eivät pysty järjestämään asuntoja niitä tarvitseville.

Kirjalliset asuntopuoltolausunnot olivat aineistoni mukaan olleet merkittävä osa asumisen ongelmissa olevien perheiden auttamista. Aiemman tutkimuksen mukaan (Karvinen-Niini-
koski ym. 2005) sosiaalitoimistojen työntekijöistä lähes puolet laatii kirjallisia lausuntoja päivittäin (Mt., 78). Kirjalliset perheiden asuntohakujen puoltolausunnot olivat tutkimuspaikkakunnalla kuuluneet lastensuojelulle, kuten seuraavassa aineistoesimerkissä kuvataan.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Keskusteltu puhelimesta toimeentulotuen sosiaalityöntekijän kanssa perheen tilanteesta. Perhe on asunut kesäkuun alusta lukien kriisiasunnossa. Sovittu, että puolto asunnontarpeesta tehdään lastensuojelun alkuarvioinnista” (N11)

Sosiaalityössä ei kaikissa tilanteissa ole tarvetta kasvokkaiseen kohtaamiseen, vaan asiakastyötä on mahdollista tehdä yhdistäen hallinnollinen viranomaistehtävä ja kasvokkainen kohtaaminen. Molemmille on paikkansa yksittäisissä asiakkuusprosesseissa ja työotteissa. Kohtaamisia tapahtuu monella eri taholla ja tasolla. Asiakas voidaan tavata henkilökohtaisesti tai hänen asioitaan voidaan edistää kirjallisesti. (Heinonen & Sinko 2009, 92.) Lastensuojelun työntekijät olivat tutkimuspaikkakunnalla käyttäneet työskentelyssään kasvokkaista kohtaamista ja laatineet kirjallisia lausuntoja perheiden asuntohakuja edistäessään.

Kaikissa tutkimusaineistoni sisältämissä kirjallisissa asuntopuoltolausunnoissa oli kuvattu perheiden vaikeita asumistilanteita ja perheiden asuntohakujen kiireellisyyttä. Lausunnoissa oli tuotu esille myös kriisiasumisen tilapäistä luonnetta ja uusien perheiden kriisiasuntotarpeita. Aineistoesimerkkinä olevassa asuntopuoltolausunnossa sosiaalityöntekijä

kuvaa varsin perusteellisesti perheen vaikeaa asumistilannetta kunnan asuntoviranomaiselle.

”Sosiaalityöntekijä 8.6. Asunnon tarjoajalle (paikkakunnan asuntotoimi): Asia: Puolto asunnon saamiseksi. (perheen äidin ja isän nimet ja henkilötunnukset) ovat saaneet hädän omistusasunnostaan maksamattomien yhtiövastikkeiden takia. Perhe on asunnoton. Perhe on muuttanut (paikkakunta) sosiaalipalveluiden kriisiasuntoon aj. 1.6.-30.6. Kriisiasunto on tarkoitettu väliaikaiseen asumiseen. Se on tarkoitettu kriisitilanteissa, äkillisessä asunnon-tarpeessa oleville henkilöille siksi ajaksi, että vakituinen asunto löytyy...Perheeseen kuuluu äidin ja isän (nimet) lisäksi myös kaksi lasta (nimet). Asunnon tarve on ilmeinen ja kiireinen...

...LsL 35 § mukaisesti kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto. Edellisen perusteella perhe tarvitsee välittömästi uuden asunnon. Toivomme, että asukasvalinnoissa voitte ottaa huomioon perheen asunnottomuuden sekä väliaikaisen asuminen kriisiasunnossa. Puollan asunnon viivytyksetöntä myöntämistä vanhemmille. Kriisiasunnon olisi hyvä vapautua lastensuojelun akuutteja tilanteita varten mahdollisimman pikaisesti. Tarvittavan vuokravakuuden perhe saa toimeentulotuesta. Ottakaa ystävällisesti yhteyttä, jos tarvitsette asiassa lisätietoa” (N2)

Aineistoni kirjalliset asuntohakujen puoltolausunnot poikkesivat toisistaan pituudeltaan ja sisällöltään. Useimmissa lausunnoissa perheiden tilanteita ja uusien asuntojen tarpeita oli perusteltu huolellisesti, mutta muutamat lausunnot olivat pituudeltaan lyhyitä ja sisällöltään vaatimattomia. Lastensuojelun työmenetelmänä kirjalliset asuntohakujen puoltolausunnot olivat edistäneet monien perheiden asuntohakuja. Kaikki aineistoni perheet eivät olleet saaneet uusia asuntoja paikkakunnan kunnalliselta asuntotoimelta sosiaalitoimen työntekijöiden lausunnoista huolimatta. Poikkeuksen muodostivat perheet, joilla oli aiemmin ollut esimerkiksi häiriöitä tai ilkivaltaa asuntotoimen asunnoissa asuessaan. Heille asuntotoimi ei ollut antanut uutta asuntoa. Aineistoni kaksi perhettä olikin muuttanut kriisiasunnosta erään suuren, valtakunnallisen toimijan vuokra-asuntoon kunnallisen asuntotoimen vuokra-asunnon sijasta.

Lastensuojelun työntekijät olivat perheiden asuntohakuja edistäessään olleet yhteydessä paikkakunnan asuntoviranomaisiin kirjallisten lausuntojen lisäksi puhelimitse. Sosiaalitoimen työntekijöiden puhelut kunnalliseen asuntotoimeen perheiden asuntohakuihin liittyen olivat täydentäneet kirjallisia asuntopuoltolausuntoja. Perheiden asuntohakuja olivat puhe-

limessa puoltaneet sosiaalityöntekijöiden ohella sosiaaliohjaajat. Tutkimusaineistossa merkintöjä puheluista asuntotoimeen oli kaikkiaan kuuden eri perheen kohdalla. Puhelujen roolia kirjallisten hakemusten täydentäjinä kuvastaa niiden epämuodollisuus kuten seuraavasta aineistoesimerkistä voidaan todeta. Puhelut olivat olleet osana päivittäistä asiakastyötä, lastensuojelun työskentelyprosessia. Olen koonnut seuraavan aineistoesimerkin monen eri päivän ajalta ja monesta eri asiakaskertomuksesta, koska kirjauksia asiakastietojärjestelmään oli tehty ”tupoittain” työskentelyprosessin edetessä. Perheen asuntohakuja oli puoltanut merkinnän mukaan lastensuojelun sosiaalityöntekijä.

”Sosiaalityöntekijä. Asiakaskertomus. Perhe asuu kriisiasunnossa. Lähetetty aiemmin kirjallinen puolto asuntohaun. Soitettu vuokra-asuntoihin 10.6 perheen asuntohaun puoltamiseksi. Lupasivat käsitellä kiireellisesti asiakkaan (nimi) asuntohakemusta...

...soitettu 15.6 vuokra-asuntoihin ja kysytty perheen tilanteesta. Kertoivat käsittelevänsä hakemusta ensi viikolla ja sieltä soitetaan sitten allekirjoittaneelle...

...22.6. soitto vuokra-asunnoilta. (asuinalueen nimi) on yksi peruttu 2 h+k asunto. Soitettu asiasta äidille. Äidille ja lapselle (nimi) on varattu nyt asunto osoitteesta (osoite), 2 h+k, 63 m²” (N15)

Lastensuojelun työntekijöiden laatimat kirjalliset asuntopuoltolausunnot sekä puhelut kunnalliseen asuntotoimeen osoittautuivat aineistoni perusteella toimiviksi työmenetelmiksi perheiden auttamisessa. Tutkimuspaikkakunnan asuntotoimi oli nähtävästi huomionut sosiaalitoimen työntekijöiden tekemät asuntopuollot asukasvalintoja tehdessään. Perheiden kriisiasunnossa asumisajat olivat kestäneet muutamista päivistä noin puoleen vuoteen. Suurin osa perheistä oli myös päässyt muuttamaan kriisiasunnosta kunnallisen asuntotoimen vuokra-asuntoon.

Perheille laaditut sosiaalityön asiakassuunnitelmat

Sosiaalityön asiakassuunnitelmat määrittyivät aineistossani yhdeksi lastensuojelun työmenetelmäksi, jolla oli vastattu kriisiasunnoissa asuneiden lapsiperheiden asumisen ongelmiin. Sosiaalityöntekijöiden laatimia lapsiperheiden asuntoasioihin liittyneitä suunnitelmia oli aineistossa vain muutamia. Suunnitelmat koskivat ainoastaan neljää eri perhettä. Asiakassuunnitelmien vähäinen lukumäärä saattaa johtua siitä, että sosiaalityöntekijät ja sosiaa-

liohjaajat olivat usein puoltaneet perheiden asuntohakuja kunnalliselle asuntotoimelle. Sosiaalityöntekijät olivat tilanteissa nähtävästi kokeneet erillisten sosiaalityön asiakassuunnitelmien laatimisen olevan tarpeetonta, koska perheiden asuntoasioihin oli otettu kantaa jo aiemmin asuntopuolloilla. Olen rajannut aineistoni ulkopuolelle ne asiakassuunnitelmat, joissa ei ole otettu kantaa perheiden asuntoasioihin.

Sosiaalihuoltolain mukainen asiakassuunnitelma laaditaan asiakkuuden alkuvaiheessa palvelutarpeen arvion pohjalta. Asiakassuunnitelmaa ei tarvitse kuitenkaan laatia, mikäli laaminen on ilmeisen tarpeetonta. Sosiaalihuollon tavoitteellisen toteuttamisen on pohjaututtava sosiaalihuollon ammattihenkilön ja asiakkaan yhteiseen suunnitelmaan. Laadittua suunnitelmaa on myös päivitettävä, jotta suunnitelman sisältö vastaa asiakkaan nykytilannetta. Asiakassuunnitelmaan kirjataan sekä asiakkaan ja tarvittaessa myös hänen edustajansa esille tuoma tuen tarve sekä ammatillinen arvio tuen tarpeesta. Suunnitelmaan kirjataan toiminnalle yhdessä asetetut tavoitteet ja keinot, joilla tavoite saavutetaan. Sosiaali- ja terveysministeriön laatiman sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtäväarakennesuosituksen mukaan sosiaalityöntekijä on vastuussa asiakkaan palvelutarpeen kokonaisarviointista ja palvelusuunnitelmasta. (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 29-32; Araneva 2016, 92-93.)

Konstikas sosiaalityö -raportin mukaan (Karvinen-Niinikoski ym. 2005, 78) sosiaalitoimistoissa työskentelevät sosiaalityöntekijät laativat sosiaalityön asiakassuunnitelmia lähes päivittäin (Mt., 78). Tutkimusaineistoni sisältämien asiakassuunnitelmien lukumäärä oli kuitenkin suurempi kuin neljä suunnitelmaa, mikäli suunnitelmiksi luetaan myös asuntohakujen kirjalliset puoltolausunnot. Lastensuojelun työntekijät olivatkin ottaneet kantaa perheistä suurimman osan asuntoasioihin, mikäli perheille laaditut sosiaalityön asiakassuunnitelmat ja kirjalliset asuntopuoltolausunnot lasketaan yhteen.

Olen lyhentänyt seuraavaa aineistoesimerkkinä olevaa sosiaalityön asiakassuunnitelmaa siten, että päähuomio on perheen asumiseen liittyvissä asioissa. Sosiaalityöntekijän laatiman suunnitelman tavoitteena oli uuden asunnon löytyminen perheelle. Keinoina tavoitteen saavuttamiseksi olivat olleet peruspalvelut, sosiaalitoimen perhetyö, toimeentulotuki, lastensuojelun avohuolto ja paikkakunnan kriisiasunto. Kyseiselle perheelle oli laadittu sekä sosiaalityön asiakassuunnitelma että asuntopuoltolausunto kuten suunnitelmasta voidaan nähdä.

”Sosiaalityöntekijä. 28.3. Asiakassuunnitelma. Asiakassuunnitelman aika, paikka ja tarkoitus: paikalla asiakas (nimi), perhetyöstä (nimi) ja sosiaalityöntekijä (nimi). Nykytilanne: Äiti on yksinhuoltaja ja vauva (nimi) 8kk ovat kotiutuneet vankilasta helmikuussa. Perhe on ollut asunnottomana ja asutettu sosiaalitoimen järjestämänä vankilasta kriisiasuntoon. Vuokrasopimus on uusittu kuukausittain. Hakija on jättänyt asuntohakemuksia mm. (asuntotoimen) asuntoihin. Sosiaalityöntekijä on kirjoittanut asuntopuollon liitettäväksi asuntohakemuksiin. Äidin ja vauvan asuminen on sujunut häiriöttä kriisiasunnossa. Tavoitteet: Perhe löytää oman vuokra-asunnon. Yhteistyö tarvittaessa toimeentulotukiasioita hoitavien kanssa. Keinot ja menetelmät: peruspalvelut, sosiaalitoimen perhetyö, avohuollon sosiaalityöntekijän tapaamiset tarvittaessa, sosiaalitoimen kriisiasunto, jossa väliaikainen asuminen, taloudellinen tuki hakemuksesta (takuuvuokra tms) ja siihen liittyvä sosiaalityö” (N16)

Lastensuojelun työntekijät olivat aineistoni mukaan ottaneet perheiden kiireelliset asuntotarpeet erittäin vakavasti perheiden asuessa kriisiasunnoissa. Asian tärkeästä merkityksestä lastensuojelussa kertovat kirjalliset asuntopuoltolausunnot, puhelut asuntotoimeen asuntohakuihin liittyen sekä sosiaalityön asiakassuunnitelmat. Tutkimuspaikkakunnalla tehtyä lapsiperheiden asumisen ongelmiin keskittyvää lastensuojelun sosiaalityötä voidaan luonnehtia suunnitelmalliseksi ja tavoitteelliseksi sosiaalityöksi. Perheiden lyhyet asumisajat kriisiasunnoissa saattavat olla yhtenä syynä sille, että sosiaalityön asiakassuunnitelmia oli laadittu vain harvoille perheille. Suunnitelmille ei ole ollut tarvetta, koska perheiden asumisongelmat oli saatu muutoin jo ratkaistua.

Aiemman tutkimuksen mukaan (Kemppainen ym. 2010) lastensuojelun sosiaalityössä laaditaan sosiaalityön asiakassuunnitelmia vain joka kolmannelle asiakkaalle. Tätä useammin suunnitelmia laaditaan ainoastaan niissä tilanteissa, joihin liittyy pakottavaa ja kontrolloivaa lainsäädäntöä. (Mt., 84-93; 136.) Tutkimuspaikkakunnan lastensuojelun sosiaalityössä oli kenties ollut kyse edellä kuvatun kaltaisesta lainsäädännöllisen pakon sanelemasta toiminnasta. Asuntopuoltoja ja sosiaalityön suunnitelmia oli laadittu perheistä suurimmalle osalle. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä ei ole ollut akuuteissa ja vakavissa perheiden asumisen ongelmissa muita vaihtoehtoja kuin turvata kriisiasunnoilla perheiden asuminen. Lakiperusteet olivat määrittäneet vahvasti lastensuojelun työntekijöiden asiakastyössään käyttämiä työmenetelmiä.

8. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä tutkimuksessa olen hakenut vastauksia kysymykseen: miten sosiaalitoimessa työskennellään lapsiperheiden asumisen ongelmissa. Tutkimuksessa vastausta esitettyyn kysymykseen selvitettiin työntekijöiden käyttämien asiakastyön työmenetelmien ja orientaatioiden kautta. Päähuomio tutkimuksessa kiinnitettiin sosiaalitoimen työntekijöiden käyttämiin asiakastyön työmenetelmiin ja tutkimuksen empiirisessä osassa vastataan ainoastaan työmenetelmiä koskevaan kysymykseen. Tässä tutkimuksen viimeisessä luvussa teen yhteenvedon ja pyrin täsmentämään aikaisemmissa luvuissa esiin tulleita tutkimuksen tuottamia tuloksia ja arvioin työssä käytettyjä orientaatioita. Tutkimuksen taustoituksessa tarkastelin ensiksi lapsiperheiden asunnottomuutta. Tämän jälkeen käsittelin lapsiperheiden asumisen ongelmia ja sosiaalityötä, sosiaalityön työmenetelmiä ja orientaatioita sekä tutkimuksen metodisia ratkaisuja. Tutkimustulokset pohjautuvat sosiaalihuollon asiakirja-aineistoon. Aineisto muodostuu tutkimuspaikkakunnan perusturvan hallinnoimissa kriisiasunnoissa vuosina 2009-2012 asuneiden lapsiperheiden asiakasasiakirjoista.

Tutkimustulosten mukaan lapsiperheiden asumisen ongelmien käsittely kuuluu kunnallisessa sosiaalitoimessa sekä aikuissosiaalityöhön että lastensuojelun sosiaalityöhön. Aikuissosiaalityön työntekijät keskittyivät pitkälti perheiden vuokranmaksujen varmistamiseen perheiden vielä asuessa omissa asunnoissaan. Akuuteissa ja vakavissa asumisen ongelmissa olevat perheet ohjattiin aikuissosiaalityöstä lastensuojeluun. Asiakastyön työmenetelmiin vaikuttivat keskeisesti työtä ohjaavat lait. Toimeentulotukilaki ohjasi aikuissosiaalityössä toteutettua perheiden taloudellista avustamista ja kontrolloimista. Sosiaalihuoltolaki ohjasi tehtävää työtä puolestaan asumispalveluiden osalta. Lakiperusteet suuntasivat tehtyä työtä ja työssä käytettyjä työmenetelmiä. Aikuissosiaalityön ja lastensuojelun asiakastyön työmenetelmät erosivat toisistaan. Aikuissosiaalityön työntekijät käyttivät asumisen ongelmissa olevien perheiden tilanteissa työmenetelmäänään pääosin taloudellista avustamista sekä perheiden vuokranmaksujen kontrollointia. Lähes kaikki asiakastyössä käytetyt työmenetelmät olivat liitoksissa taloudelliseen apuun.

Mäntysaari kirjoitti väitöskirjassaan jo vuonna 1991 taloudellisen avustamisen olevan kuntien sosiaalitoimistojen keskeinen toiminta-alue. Mäntysaari väitti tuen ja kontrollin limityvän toisiinsa kunnallisessa sosiaalitoimistossa tehtävässä taloudellisessa avustamisessa. Väitöskirjassaan hän toi esille, että kunnan työntekijät pyrkivät puuttumaan asiakkaiden elämään, vaikka siihen ei lakien mukaan ole oikeutta tai velvollisuutta. Mäntysaaren väitöskirjassaan haastattelemat työntekijät kokivat vaikutusmahdollisuuksiensa asiakkaiden elämään olevan vähäisiä ja työskentelyn perustuvan asiakkaiden vapaaehtoisuuteen. Työntekijöillä oli mahdollisuuksia asiakkaiden valvontaan kontrollin keinoin, mutta valtaa työntekijöillä ei juurikaan ollut suhteessa asiakkaisiin. (Mt., 1991.) Tämä tutkimus tukee Mäntysaaren esiin tuomia huomioita kunnallisessa sosiaalitoimessa toteutettavasta asiakkaiden taloudellisesta avustamisesta ja kontrolloinnista.

Tutkimusaineistoni perusteella aikuissosiaalityön eri työntekijäryhmien työpanos kohdentui toimeentulotukityöhön. Työntekijät pyrkivät varmistamaan perheiden vuokranmaksut erityisesti perustoimeentulotuella maksamalla perheiden asumiskuluihin myönnettyjä tukia suoraan vuokranantajille. Näyttää siltä, että työntekijät olivat käyttäneet perheiden vuokranmaksujen varmistamisessa osin kyseenalaisia työmenetelmiä. Perheiden asumiskuluihin myönnettyjä tukia oli maksettu sosiaalitoimistosta suoraan vuokranantajille ilman asiakailta asiaan saatuja lupia. Saattaisiko kyse olla siitä, että perheiden häädöt ovat kalliita ja perheiden vuokranmaksujen varmistamisella saadaan siten ennalta ehkäistyä perheiden häädönuhkia ja asunnottomuutta?

Tulokset osoittavat työntekijöiden pyytäneen perheiltä vuokrien omavastuuosuuksien maksuja varmistavia tositteita. Tutkimustulosten mukaan näyttää siltä, että työntekijät voivat antaa perheille vuokranmaksuun liittyen ainoastaan suosituksia ja ohjeita. Perheiden ei ole pakko toimia työntekijöiltä saamiensa ohjeiden mukaan. Aikuissosiaalityötä näyttää tämän aineiston perusteella kuvaavan eräänlainen vallan puute asumisen ongelmatilanteissa olevien perheiden auttamisessa. Tutkimustuloksista voidaan havaita aikuissosiaalityöltä puuttuvan sellaisia työmenetelmiä, joilla on mahdollista saada perheet toimimaan vuokranmaksujen suhteen työntekijöiden haluamalla tavalla. Perheitä vuokranmaksuun pakottaville työmenetelmille voisi olla käyttöä esimerkiksi silloin, kun perheellä on toistuvia vuokra-velkoja ja häädönuhkia. Ratkaisuksi eivät arvioni mukaan sovellu välitystililit, joita kunnat ovat viime vuosina pyrkineet vähentämään. Yhdenkään aineistoni perheen sosiaaliturvatuksia ei ollut maksussa kunnan välitystilille.

Tutkimusaineistoni osoittaa, että täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea oli melko harvoin käytetty työmenetelmänä perheiden asumisen ongelmissa. Merkityksellistä oli täydentävän tuen myöntäminen perheiden uusien asuntojen vuokravakuuksiin. Tuki mahdollisti perheiden muuttamisen pois tilapäisasumiseen tarkoitetuista kriisiasunnoista. Tutkimustulokset yllättivät minut. Olin etukäteen ajatellut täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen olevan usein käytetty asiakastyön työmenetelmä perheiden asumisen ongelmatilanteissa. Syytä tuen vähäiseen käyttöön ei ole tässä tutkimuksessa mahdollista saada. Saattaa olla, että asiakasperheillä ei ole usein ollut esimerkiksi vuokravelkoja. Lisäksi on mahdollista, että perheet on aikuissosiaalityöstä ohjattu laatimaan vuokraveloistaan maksusuunnitelmia vuokranantajien kanssa. Yksikään asiakasperhe ei ollut saanut häätöä vuokravelkojen takia.

Aineistosta voidaan nähdä, että työntekijöiden perheille antamat asumiseen liittyvät ohjeet ja neuvot olivat sidoksissa taloudelliseen apuun ja toimeentulotuen viimesijaiseen luonteeseen. Perheet olivat useimmiten toimineet työntekijöiltä saamiensa ohjeiden mukaan ja hakeneet toimeentulotukeen nähden ensisijaiset etuutensa. Kyse on kenties siitä, että on myös perheiden omien etujen mukaista toimia työntekijöiltä saatujen ohjeiden mukaan. Harva lapsiperhe pyrkii tietoisesti vaarantamaan omalla käytöksellään oman asumisensa. Perheet olivat myös priorisoineet vuokranmaksut muiden menojensa edelle, eikä vuokravelkoja ollut perheille usein kertynyt. Aikuissosiaalityön työntekijät olivat aineistoni mukaan sovitusti ohjanneet paikkakunnan sosiaalitoimen työnjaon mukaisesti tilapäismajoitusta tarvitsevat perheet lastensuojeluun. Aikuissosiaalityön merkitys korostui niissä tilanteissa, joissa perheillä ei vielä ollut tarvetta tilapäismajoitukselle.

Tämä tutkimus tuo esille uhkia, joita liittyy aikuissosiaalityön asiakastyön työmenetelmien yksipuolisuuteen ja taloudelliseen avustamiseen sidonnaisuuteen. Nähtävästi paikkakunnan aikuissosiaalityön työntekijöiden työskentely perheiden asioissa oli ollut niin toimeentulotukipainotteista, että muita työmenetelmiä ei ole jostain syystä haluttu tai osattu asiakastyössä hyödyntää. Tutkimustulosten perusteella näyttää siltä, että aikuissosiaalityön työntekijät eivät olleet usein tavanneet häätöuhassa olevia perheitä. Perheille oli vain harvoin laadittu akuuteissa ja vakavissa asumisen ongelmissa sosiaalityön asiakassuunnitelmia tai tilannearvioita. Aikuissosiaalityön työmenetelmät näyttäytyivät tämän tutkimuksen mukaan hyvin rajallisilta ja yksipuolisilta asumisen ongelmissa olevien perheiden auttamiseksi.

Perustoimeentulotuki kuului aikuissosiaalityön työntekijöiden käytössä oleviin työmenetelmiin vielä silloin, kun tutkimusaineistoni perheet asuivat paikkakunnan kriisiasunnoissa. Tutkimukseni käsittelee siten osittain jo mennyttä aikaa. Perustoimeentulotuen Kelaan siirtyminen 1.1.2017 antaa aikuissosiaalityössä työskenteleville mahdollisuuden kehittää ja monipuolistaa asiakastyön työmenetelmiään. Voin omaan työkokemukseeni perustuen todeta asumisongelmissa olevien lapsiperheiden auttamisjärjestelmän rakentuvan kuntakohtaisesti ja eroavan kunnasta toiseen siirryttäessä. Tämän tutkimuksen tuloksia ei ole mahdollista yleistää koskemaan muita paikkakuntia. Mielenkiintoista olisi tietää, liittyvätkö taloudellinen tuki ja kontrolli yhtä selkeästi asumisen ongelmissa olevien lapsiperheiden auttamiseen muilla paikkakunnilla.

Tutkimuspaikkakunnan sosiaalitoimessa tehdyn työnjaon mukaan ainoastaan lastensuojelun työntekijöillä oli lupa asuttaa lapsiperheitä kriisiasuntoihin. Kuntien toimintakäytännöt lapsiperheiden asumisen ongelmatilanteissa vaihtelevat. Mikäli kunnan asuntoviranomaiset eivät kykene turvaamaan lapsiperheiden asumista, niin vastuu asiasta siirtyy lastensuojelulain mukaan kunnan sosiaalitoimelle. Lastensuojelulla oli tutkimuspaikkakunnalla ollut ratkaisevan tärkeä merkitys lapsiperheiden vakavissa ja akuuteissa asumisen ongelmatilanteissa. Lastensuojelun sosiaalityön rooli oli puolestaan ollut melko vaatimaton niissä tilanteissa, joissa perheillä ei vielä ollut tarvetta tilapäismajoitukselle.

Tutkimustulosten mukaan näyttää siltä, että lastensuojelun asiakastyön työmenetelmiin vaikuttivat keskeisesti työtä ohjaavat lait kuten lastensuojelulaki perheiden akuuteissa asumisen ongelmissa ja asuntopuoltolausunnoissa sekä laki ulosottokaaresta perheiden häätötilanteissa. Lakiperusteet suuntasivat ja ohjasivat tehtyä työtä ja työssä käytettyjä työmenetelmiä. Lastensuojelun työntekijöillä ei ole ollut perheiden vakavissa ja akuuteissa asumisen ongelmatilanteissa muita vaihtoehtoja kuin tarjota kriisiasuntoa perheiden käyttöön. Lastensuojelun sosiaalityön asiakastyön työmenetelmiä kuvastaa tämän tutkimuksen aineiston mukaan vaihtoehtottomuus. Työntekijät eivät ole voineet toimia tilanteissa toisin.

Olin yllättynyt lähisuhde- ja perheväkivallan suuresta asemasta perheiden kriisiasumisen taustatekijänä. Perheistä suuren osan kriisiasumisen syynä ei ollut asunnottomuus, vaan perhetilanteet. Näyttää siltä, että kriisiasunnot olivat paikkakunnalla kustannussyistä osin korvanneet perheiden asuttamisia turvakotiin. Lastensuojelun työntekijät olivat asuttaneet

perheitä kriisimajoitukseen kiireellisesti ja jopa samana päivänä, kun tieto asumisongelmasta oli tullut sosiaalitoimeen. Aineistosta voidaan havaita lastensuojelun työntekijöiden käyttäneen perheiden akuuteissa asumistilanteissa työmenetelminään kriisiasuntoasutuksen ohella tilannearviointeja ja verkostotyötä. Perheiden tilanteet oli aina selvitetty. Tutkimusaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että verkostotyötä oli tehty silloin, kun kyseessä ei ollut aivan akuutti perheen asumisen ongelmatilanne.

Aineistoni osoittaa lastensuojelun työntekijöiltä puuttuvan sellaisia työmenetelmiä, joilla olisi mahdollista vaikuttaa lapsiperheiden kriisiasuntotarpeiden taustalla oleviin syihin. Tutkimustulosten mukaan kunnallisella lastensuojelulla on käytössään vain rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa lapsiperheiden asumisen ongelmiin ennalta ehkäisevästi. Lastensuojelussa perheiden muuttoja tilapäismajoitukseen oli joissain tilanteissa pystytty lykkäämään. Aineistoni kaikki perheet olivat asuneet paikkakunnan kriisiasunnoissa. Lastensuojelun työntekijät olivat toimineet tilanteissa korjaavasti ja turvanneet akuuteissa tilanteissa perheiden asumisen. Lapsiperheitä joutuu Suomessa asunnottomiksi. Lapsiperheet eivät tutkimuspaikkakunnalla olleet absoluuttisesti asunnottomia, vaan heidän kohdallaan voidaan puhua suhteellisesta asunnottomuudesta. Suomessa lapsiperheiden asuminen on lainsäädännöllä turvattu.

Aineistosta voidaan havaita lastensuojelun työntekijöiden auttaneen perheitä uusien asuntojen hakemisessa kriisiasuntojen tilalle, koska kriisiasunnot on tarkoitettu ainoastaan tilapäiseen asumiseen. Työntekijöiden työmenetelminä olivat olleet perheiden ohjaus ja neuvonta uusien asuntojen hakemiseen liittyen, perheiden asuntohakujen puoltamiset ja sosiaalityön asiakassuunnitelmat. Ohjaus ja neuvonta ilmenivät erityisesti perheiden velvoittamisena asunnonhakuun ja korostamalla asuntohakemusten voimassaolon tärkeyttä. Asuntopuoltolausuntojen laatimisen taustalla olivat lakiperusteet, koska kunnan asuntoviranomaisten tulee huomioida lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän laatima lausunto kunnan asuntoja jaettaessa. Työntekijöiden laatimilla kirjallisilla asuntopuoltolausunnoilla oli vaikutusta perheiden asunnonhakuun. Perheistä valtaosa oli saanut uuden asunnon paikkakunnan asuntotoimelta kriisiasuntojen tilalle. Kenties kyse on siitä, että lastensuojelulaki velvoittaa lapsiperheiden asumisen turvaamisessa kuntaa yleisellä tasolla. Tällöin kunnan asuntoviranomaisetkin ovat velvollisia toimimaan asiassa lain velvoittamina.

Tutkimustulosten mukaan lainsäädännölliset velvoitteet ovat vaikuttaneet työn sisältöön ja tilanteissa käytettyihin asiakastyön työmenetelmiin jopa enemmän kuin työntekijöiden perheiden asumistilanteista tekemät arviot. Lastensuojelun työntekijöillä ei ole juurikaan ollut työmenetelmien käytössään liikkumavaraa, koska perheillä on Suomessa oikeus asuntoon. Yhteenvetona lastensuojelun asiakastyön työmenetelmistä voin todeta, että käytetyt työmenetelmät olivat perheiden tilanteisiin hyvin soveltuvia ja tarkoituksenmukaisia. Kaikkien perheiden asuminen oli saatu turvattua. Perheet eivät joutuneet asumaan tilapäismajoituksessa pitkään ja suurin osa perheistä oli saanut uuden asunnon paikkakunnan asuntotoimelta. Mutta on myös todettava, että asiakastyön työmenetelmät ovat asiakasryhmä- ja työntekijäkohtaisia, tilanteittain vaihtelevia sekä paikkakunta-kohtaisia. Tutkimuspaikkakunnalla asumisen ongelmista olleiden perheiden tilanteisiin olivat soveltuneet tutkimuksessa esiin tuodut työmenetelmät.

Orientaatiot muodostuvat tässä tutkimuksessa asiakastyössä käytetyistä työmenetelmistä ja ne kuvaavat tehtyä työtä työmenetelmiä yleisemmällä tasolla. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella näyttää siltä, että tutkimuspaikkakunnalla tehtyä aikuissosiaalityötä ja lastensuojelun sosiaalityötä määrittävät palvelujärjestelmäkeskeinen ja lakisidonnainen työskentelyorientaatio. Paikkakunnalla toteutetussa työssä oli elementtejä Paynen (2002) ja Raunion (2009) mukailemasta individualistis-reformistisesta, palvelujärjestelmäkeskeisestä työskentelyorientaatiosta. Sosiaalitoimen työntekijät tarjosivat asiakasperheille hyvinvointipalveluita toimintaa ohjaavien lakien sekä järjestelmän ehdoista käsin. Palvelujärjestelmäkeskeiseen sosiaalityön orientaatioon kuuluu keskeisenä osana oikeus vallan ja kontrollin harjoittamiseen suhteessa asiakkaisiin. Sosiaalitoimen työntekijät käyttivät valtaa sekä puuttuivat yksittäisten ihmisten elämään kontrolloivin keinoin. Työntekijöiden voidaan ajatella toimineen osana hyvinvointiyhteiskunnan palvelujärjestelmää, jonka avulla ylläpidetään yhteiskunnallista järjestystä.

Tutkimuspaikkakunnalla tehtyä aikuissosiaalityötä ja lastensuojelua kuvaavat hyvin myös Kivipellon (2004) määrittelemä yksilöihin kohdistuva ja yksilöitä yhteiskuntaan integroiva orientaatio. Orientaatiossa korostuu työntekijöiden asiantuntijavalta suhteessa asiakkaisiin kuten lakien ja säädösten tuntemus. Työntekijöillä on mahdollisuus tarpeen mukaan kontrolloida asiakkaita muun muassa lastensuojelussa ja aikuissosiaalityöhön kuuluvassa toimeentulotukityössä. (Mt., 2004.) Aikuissosiaalityön työntekijöiden työtä ja käytettyjä työ-

menetelmiä olivat paikkakunnalla ohjanneet lakiperusteet: toimeentulotukilaki taloudellisen avun ja kontrollin osalta sekä asumisen ongelmissa sosiaalihuoltolaki. Lastensuojelussa oli puolestaan tukeuduttu lastensuojelulakiin ja lakiin ulosottokaaresta. Työntekijät olivat käyttäneet valtaa ja asiantuntijatietoaan perheiden kanssa toimiessaan. Työntekijät olivat pyrkineet saamaan asiakasperheet kontrollin keinoin käyttäytymään yhteiskunnan asettamien normien mukaan kuten esimerkiksi maksamaan vuokransa.

Kivipellon mukaan (2004) sosiaalityön kriittinen orientaatio on Suomessa harvinaista, koska työntekijöiden sitoutuminen julkisorganisaatioihin antaa sosiaalityölle edellytykset ja valtuutuksen. Työntekijöiden on usein vaikeaa toimia vastoin työnantajansa työlle asettamia tavoitteita. Myös Raunio kirjoittaa (2009) yhteiskuntakriittisen perspektiivin jääneen Suomessa palvelujärjestelmäkeskeisyyden perspektiivin taustalle. Työntekijät eivät ole kokeneet kriittisyyden sopivan heidän ammatilliseen rooliinsa. Tutkimusaineiston mukaan näyttää siltä, että työntekijöiden työskentelyssä ei ole ollut nähtävissä yhteiskunnallisen kriittisyyden ohella myöskään Paynen (2002) kuvaileman refleksiivis-terapeuttisen perspektiivin aineksia tai Raunion (2009) määrittelemää terapeuttista työtä. Myöskään Kivipellon (2004) tukevan ja tulkinnallisen orientaation aineksia ei työssä ollut näkyvissä. Kivipellon kuvaamassa orientaatioissa korostuu asiakasnäkökulman ensisijaisuus sekä asiakkaiden voimaannuttaminen yhteiskunnalliseen osallisuuteen.

Juhila muodosti kirjassaan (2006) sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisista neljä erilaista suhdetta. Aineistoni osoittaa aikuissosiaalityön olleen tutkimuspaikkakunnalla erittäin toimenpidekeskeistä toimeentulotukilain puitteissa tehtävää sosiaalityötä, jossa oli monia elementtejä Juhilan liittämisen- ja kontrollin sekä huolenpitosuhteen mukaisista orientaatioista. (Ks. Mt., 151-200.) Asiakasperheille oli taloudellisella avulla turvattu ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo (Laki toimeentulotuesta 1412/1997). Yhteiskunnan viimesijaisen taloudellisen tuen avulla aikuissosiaalityössä oli saatu perheille turvattua Suomen perustuslain takaama oikeus huolenpitoon ja välttämättömään toimeentuloon. (Suomen perustuslaki 731/1999, 19 §.)

Aikuissosiaalityön työntekijät olivat kantaneet vastuuta heikoissa tilanteissa olevista ja apua tarvitsevista ihmisistä. Aikuissosiaalityössä oli aineistoni mukaan toimittu perheistä huolta pitäen vakavissa ja akuuteissa asumisen ongelmissa. Työntekijät olivat ohjanneet perheet tilapäismajoitusasioissa lastensuojelun avohuoltoon. Huolta pitävään työskentelyyn

kuuluu sen varmistaminen, että asiakkaat saavat tarvitsemansa avun ja tuen muualta. (Juhila 2006, 151-200.) Julkisen vallan tehtävänä on ”edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä” (Suomen perustuslaki 731/1999, 19 §). Lainsäädäntö turvaa ihmisten oikeudet Suomessa melko hyvin ja sosiaalitoimen työntekijöille on annettu perusteet ja välineet ihmisten huolenpidolle. Liittämis- ja kontrollisuhde ilmenee tutkimusaineistosta taloudelliseen avustamiseen ja perheiden vuokranmaksujen kontrollointiin liittyen. Työntekijöillä on valtaa suhteessa asiakkaisiin ja mahdollisuus työssään käyttää lakeihin perustuvia tahdonvastaisia toimenpiteitä ja sanktioita. Työntekijät olivat monin eri tavoin käyttäneet kontrollia asiakassuhteissaan. (Ks. Juhila 2006, 151-200.)

Lastensuojelun sosiaalityötä voi tutkimustulosten mukaan luonnehtia ihmisistä huolta pitäväksi orientaatioksi. (Ks. Juhila 2006, 151-200.) Lastensuojelun työntekijät olivat työssään toteuttaneet orientaatiota, jonka taustalla oli asumisasioissa ollut Suomen perustuslain 19 pykälä julkisen vallan tehtävästä edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä. (Suomen perustuslaki 731/1999, 19 §.) Lastensuojelun työntekijöiden toiminnan taustalla oli lisäksi ollut lastensuojelulain 35 pykälä lapsiperheiden asumisen turvaamisesta. (Lastensuojelulaki 417/2007, 35 §.) Lastensuojelussa oli autettu perheitä huolta pitävän auttamisen mukaisesti järjestämällä perheille tilapäismajoitusta akuuteissa asumisen ongelmissa sekä auttamalla perheitä uusien asuntojen hakemisessa kriisi-asuntojen tilalle. Työntekijät olivat toiminnallaan varmistaneet perheiden saavan ne etuudet ja palvelut, jotka heille lain mukaan kuuluvat. Vastikkeettomuutta korostava huollollinen työ perustuu inhimillisiin arvoihin, oikeudenmukaisuuteen ja yhteiseen vastuuseen. Työntekijöiden vastuunottamisessa on kyse välittämisestä. Vastuunkanto lapsiperheiden asumisesta on yhteiskunnan taholta asetettu sosiaalitoimelle. Sosiaalitoimen työntekijät olivat tutkimustulosten mukaan kantaneet heille annetun vastuun asiasta. (Ks. Juhila 151-200.)

Kivipellon (2004) mukaan sosiaalityön reunaehdot ja sosiaalityöntekijöille määrätty tehtävät nostavat toisia orientaatioita esille toisia vahvemmin. Paikkakuntakohtaiset tekijät kuten työntekijöiden tehtäväkuvat ja työjaot, sosiaalityön resurssit ja organisaatioiden toimintatavat muokkaavat työtä ja työssä käytettyjä orientaatioita. (Mt., 2004.) Tutkimustulosten perusteella voin todeta paikkakunnan sosiaalitoimen sisällä tehdyn kriisiasuntoja koskevan työnjaon vaikuttaneen aikuissosiaalityön ja lastensuojelun käyttämiin asiakas-

työn työmenetelmiin ja orientaatioihin. Tässä tutkimuksessa ei ole mahdollista tätä tarkemmin arvioida paikkakuntakohtaisen sosiaalitoimen organisaation vaikutusta orientaatioihin. Useimmissa asiakassuhteissa on aineksia monista erilaisista orientaatioista, mutta niiden painottuminen vaihtelee työtehtävien mukaan. Tutkimustulosten mukaan aikuissosiaalityön ja lastensuojelun käyttämät orientaatiot erosivat toisistaan. Aikuissosiaalityötä voidaan luonnehtia toimeentulotukikeskeiseksi toimeentulotukilain puitteissa tehtäväksi orientaatioksi ja lastensuojelua puolestaan lastensuojelulain ohjaamaksi perheiden asumisasioihin keskittyneeksi huolta pitäväksi orientaatioksi.

Olen käsittänyt asiakirjat tässä tutkimuksessa niiden alkuperäisen tehtävänsä mukaan käytännön tilanteiden ja tapahtumien kuvaajina. Olen antanut asiakirjoille tosiasialuonteen. Tiedostan kritiikin, jota on esitetty dokumenttiaineistojen käyttöön tutkimusaineistoina. Työntekijät tekevät asiakirjoja laatiessaan aina valintoja sen suhteen, mitä katsovat tärkeiksi ja kirjaamisen arvoisiksi asioiksi. Dokumenteissa näkyikin vain se, mitä siihen on kirjattu. Dokumentit ovat merkkeinä työntekijöiden ja asiakkaiden institutionaalisista kohtaamisista. Asiakirjoista ei ole kuitenkaan mahdollista nähdä, mitä työntekijä on tilanteesta ajatellut ja mitä työntekijä on jättänyt asiasta kirjaamatta. Olen olettanut sosiaalitoimen työntekijöiden kirjanneen perheiden asumisen ongelmatilanteista kaikkein olennaisimmat asiat lapsiperheiden asiakirjoihin, koska asumisen ongelmatilanteet ovat vakavia asioita kunnalliselle sosiaalitoimelle.

Vaikka asiakasasiakirjat tuottavat viranomaiskeskeistä, hallinnon tarpeita korostavaa, epätäydellistä ja katkonaista kuvausta perheiden asumistilanteista, niin oletan aineistosta olevan mahdollista saada selville työntekijöiden asiakastyössään käyttämiä työmenetelmiä ja orientaatioita. Olin tutkimuksessani kiinnostunut viranomaisten ja asiakkaiden kohtaamisista perheiden asumisen ongelmatilanteissa. En koe asiakirjojen viranomaiskeskeisyyden olleen ongelma tutkimuksen toteutuksen kannalta. Asiakirjojen epätäydellisyys ja katkonaisuus eivät ole arvioni mukaan vaikuttaneet aineiston analysointiin, koska en ole seurannut tiettyjen työntekijöiden toimintaa ajassa edeten ja pitkältä ajanjaksolta.

Myös dokumenttien epätäydellisyyden olen tutkimuksessani pyrkinyt huomioimaan. Tiedostan, että asiakirjoihin ei ole mahdollista kirjata kaikkea tehtyä työtä muun muassa kiireen ja työntekijöiden vaihtuvuuden takia. Osa aineistoni dokumenteista oli hallinnon tar-

peisiin tehtyä melko kapeaa, tiivistä ja lyhyttä ilmaisua. Tämän takia esimerkiksi aikuis-sosiaalityön toimeentulotukipäätökset olivat pituudeltaan usein hyvin lyhyitä. Tavoitteeni ei ole ollut muodostaa asiakirjojen kautta täydellistä kuvausta työntekijöiden työstä, koska tiedän sen olevan aineiston puutteet huomioiden mahdotonta. Olen tyytyväinen tutkimusaineistooni ja koen saaneeni aineistosta vastauksia esittämiini tutkimuskysymyksiin. Mutta on kuitenkin todettava, että työntekijöiden haastattelut olisivat tuottaneet esitettyihin tutkimuskysymyksiin erilaiset vastaukset kuin tässä tutkimuksessa käytetty dokumenttiaineisto.

Perustoimeentulotuen käsittelyn, maksatuksen ja toimeenpanon Kelaan siirtyminen

1.1.2017 toi lapsiperheiden asumisen ongelmatilanteiden käsittelyyn kunnissa suuria muutoksia. Sosiaalitoimen työntekijät eivät uudessa tilanteessa kykene enää seuraamaan perheiden vuokranmaksuja, koska kohtuulliset asumiskulut kuuluvat Kelan perustoimeentulotukeen. En tiedä, velvoittavatko Kelan työntekijät asiakkaita todentamaan tositteilla vuokranmaksujaan Kelaan. En ole tietoinen myöskään siitä, miten Kelassa toimitaan asiakkaiden vuokrien omavastuuosuuksien suhteen. Maksetaanko Kelasta vuokrien omavastuuosuuksia suoraan asiakkaiden vuokranantajille? Perustoimeentulotuen siirrolla Kelaan tulee arvioni mukaan olemaan suuri vaikutus asiakkaiden asumisongelmien käsittelyyn jatkossa kunnallisessa sosiaalitoimessa.

Arvelen, että Kelassa ei kiinnitetä yhtä paljon huomiota lapsiperheiden vuokriin ja vuokranmaksuihin kuin aikuissosiaalityön työntekijät olivat esimerkiksi tutkimuspaikkakunnalla tehneet. Toimintakäytännön muuttuminen ja muutoksen vaikutukset asiakkaille eivät ole tiedossani tätä kirjoitettaessa. Toivon Kelassa kiinnitettävän huomiota perheiden asumisasioihin ja järjestelmällistä perheiden vuokranmaksujen seurantaa. Mikäli näin ei tehdä, niin seuraukset saattavat olla perheille kielteisiä. Arvioni mukaan painetta perheiden vuokravelkojen käsittelyyn tulee jatkossakin kohdistumaan kuntien aikuissosiaalityöhön, koska kunnat vastaavat edelleen täydentävästä ja ehkäisevästä toimeentulotuesta. Vuokravelkaisten lapsiperheiden lukumäärä tulee aikuissosiaalityössä perustoimeentulotuen Kelaan siirtymisen myötä luultavasti lisääntymään.

Perheiden vuokravelkasummat saattavat olla jatkossa aiempaa suurempia, koska perheiden vuokranmaksuja ei Kelassa enää tositteilla välttämättä seurata kuukaudesta toiseen. Perheiden asumiskulujen käsittely toteutuu perustoimeentulotuen Kelaan siirtymisen myötä aiem-

man yhden luukun sijasta kahdella luukulla, koska Kela käsittelee asumiskulut perustoimeentulotuen ja kunnat täydentävän sekä ehkäisevän tuen osalta. Vaarana on, että mikään toimija ei ota perheiden asioista kokonaisvastuuta, vaan perheitä pompotellaan luukulta toiselle. Perheiden asumisasioiden käsittely tulee vaatimaan aiempaa tiiviimpää yhteistyötä kunnan sosiaalitoimen ja Kelan välillä.

Lapsiperheiden asumisasioiden hoitamista kunnissa saattaisi jatkossa helpottaa asumissosiaalitoimen lisääminen ja juurruttaminen aikuissosiaalitoimen työ- ja toimintatavaksi. Tuija Pakarinen tarkoittaa pro gradu -tutkielmassaan asumissosiaalitoimella ammatillista toimintaa yksilöiden, perheiden tai yhteisöjen kanssa asumiseen liittyvissä asioissa. Asumissosiaalitoimelle on ominaista poikkihallinnollinen ja verkostomainen työskentely suhteessa esimerkiksi vuokranantajiin ja palveluntuottajiin. Asumissosiaalitoimella pyritään tarjoamaan asiakkaiden tarpeita vastaava palvelukokonaisuus. Asiakasorientaation lisäksi asumissosiaalitoimi voi määrittää asumisen tai palvelujärjestelmän epäkohtiin kohdentuvaksi moniammatilliseksi ja rakenteelliseksi verkostotyöksi. (Pakarinen 2011, 34-37.) Tärkeitä asumissosiaalitoimen työmuotoja ovat lisäksi ihmisten ennalta ehkäisevä auttaminen kuten toimeentulotuen myöntäminen vuokratilanteisiin ja vuokravakuuksiin sekä välitön puuttuminen esimerkiksi asumisen taitojen vajeesta johtuviin häiriöihin. (Suonio & Kuikka 2012, 226-227.)

Kunnallisen sosiaalitoimen työ on keskeinen osa asumissosiaalista palvelujärjestelmää ja sosiaalitoimen asiakkuudessa olevien perheiden asuminen on puolestaan olennainen osa heidän elämäntilanteitaan. Uusi aikuissosiaalitoimi lapsiperheiden asumisen ongelmatilanteissa voisi yhä enemmän olla edellä kuvatun kaltaista asumissosiaalitoimena. Työn keskiössä olisivat lisääntyvä jalkautuva työ asiakkaiden omiin luonnollisiin toimintaympäristöihin kuten kotikäynnit sekä verkostomainen työskentely perheiden asumisasioiden sekä asumiseen liittyvä asiakkaiden yksilöllinen ja paneutuva ohjaus sekä neuvonta. Rakenteelliselle sosiaalitoimelle saattaisi myös olla paikkansa osana asumissosiaalitoimena muun muassa tiedotuksen, valistuksen ja yhteiskunnan asumispalvelujärjestelmään vaikuttamisen muodossa. Perustoimeentulotuen siirtyminen Kelan hoidettavaksi vuoden 2017 alussa toi erityisesti aikuissosiaalitoimeen mahdollisuuksia ottaa käyttöön uusia ja aiempaa monipuolisempia työmenetelmiä. Nähdäkseni kyseessä on aikuissosiaalitoimen mahdollisuus siirtyä pois toimeentulotukipainotteista työstä.

Lastensuojelun ja aikuissosiaalityön välinen työnjako lapsiperheiden asumisen ongelmissa näyttäytyi tämän tutkimuksen tutkimusaineiston perusteella varsin tarkkaan rajatulta. Sosiaalitoimen työntekijät olivat aineistoni mukaan tehneet yhteistyötä yhteisten asiakasperheiden asumisasioissa melko vähän. Yhteistyön vähäisyys saattaa pahimmillaan johtaa kokonaisnäkemyksen puutteeseen perheiden asioista ja tilanteiden kriisiytymiseen. Raunio on kirjoittanut (2009) sosiaalityön hajauttamisesta eri toimintoihin, jotta työssä voidaan keskittyä asiakkaiden yhä monimutkaisempiin ongelmiin. Aikuissosiaalityön ja lastensuojelun erottaminen ja siirtyminen aiemmasta yhdenmukaisuudesta sosiaalityöstä eri sektoreihin on esimerkki tästä kehityksestä. Tällöin on vaarana, että kokonaisnäkemykset asiakkaiden tilanteista ovat kadoksissa, mikä puolestaan korostaa entisestään moniammatillisen yhteistyön tarvetta. (Mt., 47-53.) Lastensuojelun ja aikuissosiaalityön välisen yhteistyön vähäisyys saattaa johtua tutkimuspaikkakunnan sosiaalitoimen tekemän tarkan työnjaon ohella myös siitä, että olen kiinnittänyt huomiota ainoastaan perheiden asumisen ongelmiin. Tällöin aikuissosiaalityön ja lastensuojelun välinen yhteistyö perheiden muissa kuin asumisasioissa rajautui tutkimuksen ulkopuolelle.

Toivon, että tällä tutkimuksella olisi käyttöä pohdittaessa ja kehitettäessä asumisen ongelmissa olevien lapsiperheiden parissa tehtävää työtä, asiakastyön työmenetelmiä ja orientaatioita. Tutkimuksella on tuotettu tietoa siitä, miten samojen asiakasperheiden asumisasioissa on toimittu kunnallisessa aikuissosiaalityössä ja lastensuojelussa. Tutkimuksessa tuodaan käytännönläheisesti esille sosiaalitoimen konkreettista asiakastyötä ja työn tekemisen tapoja. Tutkimus antaa panoksensa myös perustoimeentulotuen Kelaan siirtymisen takia muutoksessa olevan kunnallisen aikuissosiaalityön työn pohdintaan. Tutkimuksella on tuki rajoitteensa kuten tiettyyn aikaan ja paikkaan sidoksissa oleminen.

Perustoimeentulotuen Kelaan siirtyminen tulee arvioni mukaan muuttamaan monin tavoin aikuissosiaalityön työmenetelmiä ja orientaatioita. Siirron vaikutuksista ei ollut vielä tarkkaa tietoa kirjoittaessani tutkimukseni johtopäätöksiä ja pohdintaa huhtikuussa 2017. Tutkittavaksi tulee monia perustoimeentulotuen Kela siirtoon liittyviä asioita kuten lapsiperheiden asumisen ongelmien käsittely jatkossa kunnallisessa sosiaalihuollossa ja Kelassa. Entä millaiseksi kunnallisen sosiaalitoimen ja Kelan välinen yhteistyö muotoutuu perheiden asumisen ongelmissa? Nähtäväksi jää, millaisia asiakastyön työmenetelmiä ja orientaatioita työntekijät käyttävät asumisen ongelmissa olevien lapsiperheiden kanssa tulevaisuudessa.

KIRJALLISUUS

Araneva, Mirjam (2016). Lapsen suojelu. Helsinki: Talentum Pro.

Asunnottomat 2015. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus, ARA. Saatavilla [http://www.ara.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Uutiset_ja_tiedotteet/Uutiset_ja_tiedotteet_2016/Asunnottomuus_vaheni_vuonna_2015\(38032\)](http://www.ara.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Uutiset_ja_tiedotteet/Uutiset_ja_tiedotteet_2016/Asunnottomuus_vaheni_vuonna_2015(38032)). Luettu 27.9.2016.

Bardy, Marjatta (2009). Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 17-46.

Bergmark, Åke & Lundström, Tommy (1998). Metoder i socialt arbete. Om insatser och arbetssätt i socialtjänstens individ- och familjesorg. Socialvetenskaplig tidskrift 5 (4), 291-314.

Blomgren, Sanna & Kivipelto, Minna (2012). Valtastus. Valtakunnallinen aikuissosiaalityön kartoitus. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 27/2012.

Busch-Geertsema, Volker & Edgar, Willian, O'Sullivan & Eoin & Pleace, Nicholas (2010). Homelessness and homeless policies in Europe: Lessons from research [verkkojulkaisu]. Bryssel: FEANTSA. Saatavilla <http://www.google.fi/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahU-KEwIU5pzD7PfWAhWrCJoKHQKJBjYQFggoMAA&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fsocial%2FblobServlet%3FdocId%3D6442%26langId%3Den&usg=AOvVaw2JiK3YpXpj-lCdzNcSYfD>. Luettu 26.9.2016.

Edgar, Bill (2009). European review of statistics on homelessness. Feantsa. European Federation of National Organisations Working with the Homeless, 6-23. Saatavilla http://feantsaresearch.org/IMG/pdf/feantsa_2009statsreview_en.pdf. Luettu 11.8.2016.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 3. painos. Tampere: Vastapaino.

Erkkilä, Elisabet & Stenius-Ayoade, Agnes (2009). Asunnottomat vastaanottoyksikössä. Asunnottomien vastaanottoyksiköiden asiakkaiden sosiaalinen tilanne ja terveydentila pääkaupunkiseudulla. Socca. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Työpapereita 2009:2.

Eronen, Tuija (2008). Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 4/2013.

Eskelinen, Kati (2009). Naisten kodittomuus ja siitä selviytymisen polku. Helsinki: Helsingin yliopisto yhteiskuntapolitiikan laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Eskola, Marjatta & Viheriäranta, Kaija (1982). Keskustelua sosiaalityön metodista. Helsingin yliopisto. Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2003. Saatavilla <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/3869/eskola27-43.pdf?sequence=1>. Luettu 10.11.2016.

Forssén, Katja (1991). Asiakasperheet lastensuojelun sosiaalityössä. Sosiaalipolitiikan julkaisuja, sarja A:31. Turku: Turun yliopisto.

Forssén, Katja (1993). Suojaverkon lapsiperheet. Sosiaalipolitiikan tutkimuksia, sarja A:2. Turku: Turun yliopisto.

Granfelt, Riitta (1992). Asuntolan naisen elämää. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia No. 1/1992.

Granfelt, Riitta (1998). Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 702. Helsinki: SKS.

Hassi-Nuorluoto, Laura (2000). Vailla asuntoa 1999. Uudelleenjakoa, sivilisointia ja riskien hallintaa kasvukeskuksissa. Helsinki: Stakes. Aiheita-monistesarja 10/2000.

Heino, Tarja (1997). Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Tutkimuksia 77. Jyväskylä: Stakes.

Heino, Tarja (2006). Läheisneuvonpito – tutkittu juttu. Teoksessa J-P Vuorio & Erja Saarama & Salla Hänninen (toim.) Verkostojen voimaa vai seittien satimia. Kokemuksia läheisneuvonpidosta. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 18. Helsinki: SOCCA, Heikki Waris, 37-51. Saatavilla http://www.socca.fi/files/92/Kokemuksia_laheisneuvonpidosta.pdf. Luettu 7.2.2017.

Heino, Tarja (2009a). Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 52-69.

Heino, Tarja (2009b). Family Group Conference from a Child Perspective. Nordic Research Report. National Institute for Health and Welfare, Report 13/2009. Helsinki: National Institute for Health and Welfare. Saatavilla <http://julkari.fi/bitstream/handle/10024/79916/da905b95-70f6-4db8-9d82-91b74fe55ed0.pdf?sequence=1>. Luettu 8.2.2017.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi (2009). Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 89-100.

Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysvirasto. Toimeentulotuen myöntämisen perusteet 2015. Saatavilla http://www.hel.fi/static/sote/lomakkeet/303-005_tt-tuen_perusteet_fi.pdf. Luettu 4.10.2016.

Henkilötietolaki 523/1999. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>. Luettu 22.9.2016.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2004). Tutkija ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Hotti, Virpi & Huttunen, Riikka, Kajander & Ani, Lehmuskoski & Antero, Ojala, Matti, Taskinen & Teppo & Tiihinen, Timo (2008). Tietämyksenhallinta ja ontologiat sosiaalihuollon näkökulmasta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 11/2008.

Huuskonen, Saila (2010). Dokumentoinnin prosessi lastensuojelun avohuollossa: tiedon suodattamista asiakastietojärjestelmään ja sieltä käyttöön. Informaatiotutkimuksen päivät 2010, 21-22.10. Tampere. Abstrakti. Saatavilla https://www.google.fi/search?q=Huuskonen%2C+Saila+%282010%29.+Dokumentoinnin+prosessi+lastensuojelun+avohuollossa%3A+&oq=Huuskonen%2C+Saila+%282010%29.+Dokumentoinnin+prosessi+lastensuojelun+avohuollossa%3A+&gs_l=psy-ab.3..35i39k1.6126.8159.0.11000.2.2.0.0.0.108.108.0j1.1.0....0...1.1.64.psy-ab..1.1.107....0.X0SbTnaGInA. Luettu 18.9.2016.

Jokinen, Arja (2008). Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 110-144.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1991). Pohjimmaisat asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki: Asuntohallitus. Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2008). Johdanto. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila. Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 7-11.

Josefsson, Anna-Maija (2008). Asunnottomana toisten nurkissa: sukulaisissa ja tuttavissa asuvien helsinkiläisten nuorten profiili. Helsinki: Helsingin yliopisto yhteiskuntapolitiikan laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Jouttimäki, Päivi (2008). Häätö elämän käännekohtana. Helsinki: Helsingin yliopisto yhteiskuntapolitiikan laitos. Saatavilla <http://www.ara.fi/download/noname/%7B9BE0EAA7-6127-45A9-9171-267DE0295E39%7D/23025>. Luettu 12.9.2016. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Juhila, Kirsi (2006). Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2008). Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 14-47.

Järvinen, Margaretha (1992). Hemlöshetsforskning i Norden. Teoksessa Järvinen, Margaretha & Tigerstedt, Christoffer (toim.) Hemlöshet i Norden. Helsinki: Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning (NAD.) NAD-Publikation Nr 22, 9-75.

Kajava, Mirja (1997). Lapsen etu huostaanottoprosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Oulu: Oulun yliopisto.

Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (2011). Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Kankainen, Leila (2012). Aikuisssosiaalityön haasteet. Institutionaalinen näkökulma kehittämishankkeiden kuvaamaan sosiaalityöhön. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus. Saatavilla <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=56fefcf6-dd5f-494f-b822-e81099b30590>. Luettu 17.8.2016.

Karjalainen, Jouko & Raivio, Helka (2010). Toimeentulotuen jakolinjat. Teoksessa Sakari Hänninen & Elina Palola & Maija Kaivonurmi (toim.) Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikka hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 111-136.

Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (2005). Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 – toimenpideohjelma. Pekka Karjalainen & Pirjo Sarvimäki (toim.) Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:13. Helsinki: Yliopistopaino. Saatavilla http://thl32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/112717/julkaisuja_2005_13_sosiaalityo_2015.pdf?sequence=1. Luettu 15.10.2016.

Karvinen-Niinikoski, Synnove & Salonen, Jari & Meltti, Tero & Yliruka, Laura & Tapola-Haaapala, Maria & Björkenheim, Johanna (2005). Konstikas sosiaalityö 2003. Suomalaisen sosiaalityön todellisuus ja tulevaisuudennäkymät. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Katisko, Marja (2013). Maahanmuuttajien asunnottomuus metropolialueella. Teoksessa Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen (toim.) Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Diakonia-ammattikorkeakoulu, 111-129.

Kela. Yleinen asumistuki. Saatavilla <http://www.kela.fi/yleinen-asumistuki>. Luettu 28.9.2016.

Kemppainen, Tarja & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Niskala, Asta & Ojaniemi Pekka & Vesterinen, Kerttu (2010). Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin ensiaskeleen Lapista. Tutkimus sosiaalitoimistojen työn vaikuttavuudesta [verkkójulkaisu]. Pohjois-Suomen sosiaaliala osaamiskeskuksen julkaisuja 32. Rovaniemi: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Saatavilla http://www.sosiaalikollega.fi/julkaisut/julkaisusarja/Julkaisu32_kansineen_nettiin.pdf. Luettu 5.10.2016.

Kivipelto, Minna (2004). Sosiaalityön ammattilaisten yhteiskunnalliset orientaatiot ja työn kehittämisen haasteet. *Janus* 12 (4), 342–358.

Kivipelto, Minna & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Saikkonen, Paula (toim.) (2013a). Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä - arviointimalleista mittareihin. Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 8/2013.

Kivipelto, Minna & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Saikkonen Paula (2013b). Aikuissosiaalityön vaikuttavuuden arviointimittareiden kehittämisen lähtökohtia. Teoksessa Minna Kivipelto & Sanna Blomgren & Pekka Karjalainen & Paula Saikkonen (toim.) Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä - arviointimalleista mittareihin. Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 8/2013, 17-26.

Kivipelto, Minna & Blomgren, Sanna & Suojanen, Riitta (2013c). AVAIN-mittarin kehittäminen Seinäjoen sosiaalivirastossa. Teoksessa Minna Kivipelto & Sanna Blomgren & Pekka Karjalainen & Paula Saikkonen (toim.) Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä - arviointimalleista mittareihin. Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 8/2013, 28-52.

Korhonen, Erkki (2002). Asunnottomuus Helsingissä. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 2002:4.

Kostiainen, Eeva & Laakso, Seppo (2012). Vailla vakinaista asuntoa. Liikkuvuus asunnottomuuden ja asuntokannan välillä. Kaupunkitutkimus TA Oy. Saatavilla http://www.kaupunkitutkimusta.fi/wp-content/uploads/2013/12/Vailla_vakinaista_asuntoa_Liikkuvuus_asunnottomuuden_ja_asuntokannan_va%CC%88lilla%CC%88.pdf. Luettu 26.9.2016.

Kuivalainen, Susan & Saikku, Peppi (2013). Mihin toimeentulotukea myönnetään ja miksi? Teoksessa Susan Kuivalainen (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 9/2013, 151-181.

Kuivalainen, Susan & Sallila, Seppo (2013). Toimeentulotuen saajien köyhyys ja toimeentulotuen köyhyyttä vähentävä vaikutus 1990-2010. Teoksessa Susan Kuivalainen (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 9/2013, 59-76.

Kuuden suurimman kunnan aikuissosiaalityö 2015. Saatavilla http://www.hel.fi/hel2/Tietokeskus/julkaisut/pdf/15_12_17_Kuusikko_raportti_aikuissosiaalityo.pdf. Luettu 24.3.2017.

Kuula, Arja (2006). Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa Jaana Hallamaa & Veikko Launis & Salla Lötjönen & Irma Sorvali (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 124-140.

Kuusisto-Niemi, Sirpa & Rissanen, Sari & Saranto, Kaija (2011). Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa – eettinen näkökulma. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-Kustannus, 257-274.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa (1999). Sisällön analyysi. Hoitotiede Vol. 11, no 1/99.

Kärkkäinen, Sirkka-Liisa (1998). Asuntopolitiikka ja asunnottomuus Suomessa. Toimet asunnottomien olojen parantamiseksi asunto- ja sosiaalipolitiikan osana 1960- luvulta 1990- luvulle. Teoksessa Sirkka-Liisa Kärkkäinen & Katri Hannikainen & Iris Heikkilä (toim.) Asuntoja ja palveluja asunnottomille: Historiaa ja nykypäivää. Helsinki: Stakes. Aiheita 8/1998, 4-35.

Kärkkäinen, Sirkka-Liisa (1999). Housing policy and homelessness in Finland. Teoksessa Avramov, Dragana (toim.) *Coping with homelessness: Issues to be tackled and best practices in Europe*. Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney: Ashgate, 368-397.

Kääriäinen, Aino (2003). Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsinki: Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003.

Kääriäinen, Aino (2005). Dokumentointi tiedonmuodostuksena. Teoksessa Mirja Satka & Synnove Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia, 159-172.

Kääriäinen, Aino & Leinonen, Ansa & Metsäranta, Hannele (2007). Lastensuojelutyön dokumentointi. Opastusta ja ideoita käytäntöön. Helsinki: Palmenia.

Laaksonen, Maarit & Kääriäinen, Aino & Penttilä, Marja & Tapola-Haapala, Maria & Sahala, Heli & Kärki, Jarmo & Jäppinen, Anu (2011). Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa. Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 54/2011.

Lahtinen, Henna (2012). Helsinkiläisten lapsiperheiden kokemuksia asunnottomuudesta. Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Saatavilla <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61457/Lahtinen.Henna.pdf?sequence=1>. Luettu 14.8.2016. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 254/2015. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150254>. Luettu 20.9.2016.

Laki toimeentulotuesta 1412/1997. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412>. Luettu 11.9.2016.

Lastensuojelulaki 417/2007. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>. Luettu 24.9.2016.

Lehtonen, Leena (2010). Perheet häätöuhan alla. Voimanpesä. Väli raportti 2010. Espoo: Espoon järjestöjen yhteisö.

Lehtonen, Leena & Salonen, Jari (2008). Asunnottomuuden monet kasvot. Suomen ympäristö 3. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Lehtonen, Leena & Leino, Liisa & Lindström, Kristiina & Manninen, Marja (2013a). Voimanpesä. Häätöuhasta pärjäävään perheeseen. Ympäristöministeriö. Ympäristöministeriön raportteja 23 / 2013. Saatavilla <http://www.toimeksi.fi/files/ejy/75832.pdf>. Luettu 13.3.2017.

Lehtonen, Leena & Seppälä, Ullamaija (2013b). Kodittomuutta ja rakenteellista välinpitämättömyyttä – Lapsiperheiden epävarma asuminen Suomessa. Teoksessa Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen (toim.) Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. A tutkimuksia 39. A studies 39, 73-106.

Liukko, Eeva (2006). Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. Helsinki: SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 9/2006.

Liukko, Eeva (2009). Perussosiaalityön mahdollisuuksia - helsinkiläisten projektien näkökulmia sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin. Helsinki: Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Saatavilla <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=49a11f47-609e-4104-815a-a1a6b3442ee0>. Luettu 11.9.2016. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus.

Liukonen, Ritva & Lukman, Leena (2007). Sosiaalialan tehtävärakenteiden ja toimintamallien kehittäminen Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa. TEHTY-HANKE. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Oppaita ja työkirjoja 2007:5.

Lämsä, Anna-Liisa (2009). Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Oulu: Oulun yliopisto.

Mikkola, Matti (2004). Lastensuojelulain tausta. Teoksessa Annamaija Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 77-84.

Moilanen, Pentti & Räihä, Pekka (2015). Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 52-73.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004). Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston selvityksiä 1. Saatavilla http://www.socca.fi/files/104/Lapsilahtoisien_tilannearvion_kasikirja.pdf. Luettu 7.2.2017.

Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta (1996). Dokumentoitu lapsi- miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Stakes.

Mäkinen, Olli (2006). Tutkimusetiikan abc. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Mäntysaari, Mikko (1991). Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 51. Tampere: Vastapaino.

Mäntysaari, Mikko (1999). Sosiaalityön tutkimuksen suuntaamisesta. Janus 7 (4), 355-366.

Mäntysaari, Mikko (2007). Syrjiikö sosiaalityö. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 115-134.

Möller, Sointu (2004). Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Jyväskylä: Pesäpuu.

Niemelä, Pauli (2011). Sosiaalityö hyvinvointietiikan toteuttajana. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 13-46.

Niskala, Asta (2008). Salatusta suhteesta kahden kimppaan - analyysi sosiaalityön prosessin rakentumisesta. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Nousiainen, Kirsi & Sunikka, Sanna (2009). Asunnottomuuskirja 2- ensisuojusta moniammatilliseksi palvelukeskukseksi. Socca. pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 20.

Nummela, Tuija (2011). Asiakkaan asema ja oikeuksien toteutuminen aikuissosiaalityössä. Kuopio: Itä Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Publications of the university of eastern Finland. Dissertations in social sciences and business studies no 17.

Oranen, Mikko (2006). Tutkimusta ja tunnustelua - Lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämissuuntia. Alkuarviointi ja avohuoltotyöryhmän loppuraportti. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Saatavilla <https://www.thl.fi/documents/647345/0/Alkuarviointi+Loppuraportti.pdf/4c1af916-87f3-41b0-bd61-0e9daaea69d8>. Luettu 10.2.2017.

Pakarinen, Tuija (2011). Asunnotta aikuistuvat. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Saatavilla http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20110284/urn_nbn_fi_uef-20110284.pdf. Luettu 18.8.2016. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Payne, Malcolm (2002). Social work theories and reflective practice. Teoksessa Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (eds.) Social work. Themes, theories and critical debates. Houndmills: Palgrave Macmillan, 117-137.

Pyörälä, Eeva (1995). Kvalitatiivisen tutkimuksen metodologiaa. Teoksessa Jaakko Leskinen (toim.) Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla. Helsinki: Ykköspaino Oy, 11-26.

Pösö, Tarja (2007). Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65–82.

Rajavaara, Marketta (1992). Tavallisesta perheestä tapaukseksi. Sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena. Lahti: Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus ja koulutuskeskus.

Rastas, Merja (2002). Maahanmuuttajien asunnottomuus Helsingissä. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Raunio, Kyösti (2009). Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Rostila, Ilmari (2001) Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylän yliopisto: SoPhi61.

Reinikainen, Sarianne (2007). Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Stakesin raportteja 7/2007. Helsinki: Stakes. Saatavilla <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/R7-2007-VERKKO.pdf>. Luettu 6.2.2017.

Reinikainen, Sarianne (2009). Kielen katse ja puheen paino. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 101-111.

Räty, Tapio (2010). Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Räty, Tapio (2012). Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Räty, Tapio (2015). Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Saikkonen, Paula & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna (2015). Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? Kunnallisalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisusarjan julkaisu nro. 89.

Saikka, Peppi & Kuivalainen, Susan (2013). Toimeentulotukityö kunnissa – organisointi, työnjako ja kokemukset. Teoksessa Susan Kuivalainen (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 9/2013, 115-142.

Salovaara-Karstu, Christa & Mutttilainen, Vesa (2004) Asuntohädät 2000- luvun Suomessa. Ulosoton rekisteritietoja ja vuokrasuhteen osapuolten kokemuksia. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 213.

Sarantaus, Antti (2006). Kodittomana ja muukalaisena - asunnottomien maahanmuuttajamiesten kokemuksia elämästään Helsingissä. Helsinki: Helsingin yliopisto yhteiskuntapolitiikan laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Sarvimäki, Pirjo & Siltaniemi, Aki (toim.) (2007). Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuositus. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 14.

Satka, Mirja (2002) Tiedontuotannon politiikka ja käytännön teoria. Julkaisussa Ryyänen, Ulla & Vornanen, Riitta (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Talentia-lehti/Sosiaalityön tutkimuksen seura, 5–8.

Saurama, Erja (2002). Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus tutkimuksia 2002:7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Sipilä, Jorma (1996). Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Sosiaalihuoltolaki 710/1982. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820710>. Luettu 24.9.2016.

Suomen perustuslaki 731/1999. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>. Luettu 24.9.2016.

Suonio, Mari & Kuikka, Ulla (2012). Asunnottomien ja eri toimijoiden kertomuksia ja tulkintoja asunnottomuudesta. Teoksessa Katja Forssén & Irene Roivainen & Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Painettu EU:ssa, 223-241.

Tainio, Hannele (2009). Kaupunkiköyhälistö asunnottomuuskierteessä- näkökulmia pää-kaupunkiseudun pitkäaikaisasunnottomuuteen. Diakonia-ammattikorkeakoulu. B raportteja 39.

Taipale, Ilkka (1982): Asunnottomuus ja alkoholi. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja N:O 32.

Taskinen, Sirpa (2010). Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: WSOY Pro Oy.

Tikka, Tarmo (2013). Kodittomien miesten puheenvuoro. Asuntolan miesten stigma Erving Goffmanin teorian ja kehysanalyysin näkökulmasta. Tampere: Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Saatavilla <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/84407/gradu06603.pdf?sequence=1>. Luettu 23.10.2016. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Toimeentulotuki. Opas toimeentulotukilain soveltajille (2007). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:11. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2013). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Ulosottokaari 705/2007. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070705>. Luettu 10.9.2016.

Vanhala, Anni (2005). Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten asuntolasta. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Akateeminen väitöskirja. Saatavilla <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67475/951-44-6284-X.pdf?sequence=1>. Luettu 6.2.2017.

Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha (2008). Aikuissosiaalityö kuntien sosiaalitoimistoissa. Teoksessa Raija Väisänen & Juha Hämäläinen (toim.) Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Lappeenranta: Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Socom Oy, 91-107.

LIITTEET

Liite 1. Tutkimuslupa 1.

1/1	
KAUPUNKI	
Perusturva	
Sosiaalipalveluiden johtajan päätös	21.11.2013
055/TUTKIMUSLUVAN MYÖNTÄMINEN/ PERUSTURVAN KRIISIASUNTOON ASUTETUT LAPSIPERHEET AIKUISSOSIAALITYÖN ASIAKKAINA	
(Valmistelija: Asiakassihteeri, [redacted]) [redacted] sosiaalityöntekijä Antti Sarantaus hakee tutkimuslupaa Itä-Suomen yliopiston lisensoititutkimusta varten.	
Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaiset lapsiperheet ovat joutuneet hädätyiksi ja asutettu perusturvan kriisiasuntoon, millaisia asiakasuria asiakkailla on ollut ja miten vuokravelat, häätoimat ja häädot näyttäytyvät aikuissosiaalityössä. Aineisto kerätään loka – joulukuussa 2013 ja tutkimuksen arvioitu valmistumisaika on 31.12.2015.	
Päätös	Päätän, että Antti Sarantauselle myönnetään hakemuksen mukainen lupa. Tutkimuksen ehtona on, että henkilötietoja käsitellään siten, että niistä yksilöitävien lukiassa tilassa eikä asiakirjoja käsitellä kotiolosuhteissa. Tutkija sitoutuu poistamaan aineistosta kaikki työntekijöitä ja asiakkaita koskevat yksilöivät tiedot viimeistään analysointivaiheessa. Asiakirjojen hävittäminen on tapahduttava silppuamalla. Tutkimukseen osallistuvilta nuorilta ja heidän huoltajiltaan on pyydetty suostumus tutkimukseen suorittamiseen. Ennen raportin julkaisemista selvitys on annettava esiluettavaksi sosiaalipalveluiden yhteyshenkilölle. Valmis raportti tulee toimittaa, [redacted] perusturva-keskukselle kirjallisessa muodossa nidottuna. Sosiaali- ja terveydenhuollon salassa pidettävien asiakirjatietojen tutkimuskäytäntö-kirje on annettu tutkijalle.
	[redacted] Sosiaalipalveluiden johtaja
Liitteet	Tutkimuslupahakemus Sosiaali- ja terveydenhuollon salassa pidettävien asiakirjatietojen tutkimuskäytäntökirje
Tiedoksi	Perusturvalautakunta Tarkastustoimi Antti Sarantaus, [redacted] Aikuissosiaalityön päällikkö, [redacted]

Liite 2. Tutkimuslupa 2.

KAUPUNKI

Perusturva

Sosiaalipalveluiden johtajan päätös 17.12.2013

060/TUTKIMUSLUVAN MYÖNTÄMINEN/ PERUSTURVAN KRIIASUNTOON ASUTETUT LAPSIPERHEET PERUSTURVAN ASIAKKAINA

(Valmistelija: Asiakassihteeri

sosiaalityöntekijä **Antti Sarantaus** on jo aiemmin saanut tutkimusluvan, joka koskee aikuissosiaalityön sähköiseen asiakastietojärjestelmään tekemiin kirjauksiin koskien kriiasunnoissa vuosina 2005 – 2014 asuneita lapsiperheitä. Nyt Antti Sarantaus hakee lupaa lisää aineistolle tutustua myös lastensuojelun sähköiseen asiakastietojärjestelmään tekemiin kirjauksiin koskien kriiasunnoissa vuosina 2005 – 2014 asuneita lapsiperheitä ja lastensuojelun työntekijöiden haastatteluihin. Tutkimuslupa haetaan Itä-Suomen yliopiston lisensiaattitutkimusta varten.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaiset lapsiperheet ovat joutuneet hädetyiksi ja asutettu perusturvan kriiasuntoon, millaisia asiakasuria/polkuja asiakkailla on ollut ja miten vuokratilat, häätöuhat ja häädöt näyttäytyvät aikuissosiaalityön ja lastensuojelun sähköisen asiakastietojärjestelmän kirjauksissa. Aineisto kerätään loka 2013 – joulukuussa 2014 ja tutkimuksen arvioitu valmistumisaika on 31.12.2015.

Päätös Päätän, että **Antti Sarantaus**lle myönnetään hakemuksen mukainen lupa.

Tutkimuksen ehtona on, että henkilötietoja käsitellään siten, että niistä yksilöitävien lukutissa tilassa eikä asiakirjoja käsitellä kotiolosuhteissa.

Tutkija sitoutuu poistamaan aineistosta kaikki työntekijöitä ja asiakkaita koskevat yksilöivät tiedot viimeistään analysointivaiheessa. Asiakirjojen hävittäminen on tapahduttava silppuamalla. Tutkimukseen osallistuvilta nuorilta ja heidän huoltajiltaan on pyydyttävä suostumus tutkimukseen suorittamiseen.

Ennen raportin julkaisemista selvitys on annettava esiluettavaksi sosiaalipalveluiden yhteyshenkilölle. Valmis raportti tulee toimittaa perusturva-keskukselle kirjallisessa muodossa nidottuna.

Sosiaali- ja terveydenhuollon salassa pidettävien asiakirjatietojen tutkimuskäytäntökirje on annettu tutkijalle.

Vs. Sosiaalipalveluiden johtaja

Liitteet Tutkimuslupahakemus
Sosiaali- ja terveydenhuollon salassa pidettävien asiakirjatietojen tutkimuskäytäntökirje

Tiedoksi Perusturvalautakunta
Tarkastustoimi
Antti Sarantaus,
Aikuissosiaalityön päällikkö
Lastensuojelupäällikkö

KAUPUNKI
Sosiaali- ja terveystoimi

Perhe- ja sosiaalipalveluiden johtajan päätös 17.12.2015

74/TUTKIMUSLUVAN MYÖNTÄMINEN/ PERUSTURVAN KRIISIASUNTOON ASUTETUT LAPSIPERHEET PERUSTURVAN ASIAKKAINA

(Valmistelija: hallintosihteeri)

Valtiotieteiden maisteri Antti Sarantaus hakee jatkoa 17.12.2013 § 60 myönnetylle tutkimusluvalla.

Tutkimus koskee aikuissosiaalityön sähköiseen asiakastietojärjestelmään tehtyjä kirjauksia koskien kriisiasunnoissa vuosina 2005 – 2014 asuneita lapsiperheitä. Lupaa on pyydetty myös tutustumiseen lastensuojelun sähköiseen asiakastietojärjestelmään tehtyihin kirjauksiin koskien kriisiasunnoissa vuosina 2005 – 2014 asuneita lapsiperheitä ja lastensuojelun työntekijöiden haastatteluihin. Tutkimuslupa haetaan Itä-Suomen yliopiston lisensiaattitutkimusta varten.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaiset lapsiperheet ovat joutuneet hädetyiksi ja asutettu perusturvan kriisiasuntoon, millaisia asiakasuria/polkuja asiakkailla on ollut ja miten vuokrat, häätöuhat ja häädöt näyttäytyvät aikuissosiaalityön ja lastensuojelun sähköisen asiakastietojärjestelmän kirjauksissa. Aineisto kerätään 4.1.2016- 31.8.2016 välisellä ajalla ja tutkimuksen arvioitu valmistumisaika on 31.12.2016.

Päätös Päätän, että **Antti Sarantaukselle** myönnetään hakemuksen mukainen lupa.

Tutkimuksen ehtona on, että henkilötietoja käsitellään siten, että niistä yksilöitävien lukutissa tilassa eikä asiakirjoja käsitellä kotiolosuhteissa.

Tutkija sitoutuu poistamaan aineistosta kaikki työntekijöitä ja asiakkaita koskevat yksilölliset tiedot viimeistään analysointivaiheessa. Asiakirjojen hävittäminen on tapahduttava silppuamalla. Tutkimukseen osallistuvilta nuorilta ja heidän huoltajiltaan on pyydettävä suostumus tutkimukseen suorittamiseen.

Ennen raportin julkaisemista selvitys on annettava esiluettavaksi perhe- ja sosiaalipalveluiden yhteyshenkilölle. Valmis raportti tulee toimittaa sosiaali- ja terveystoimeen kirjallisessa muodossa nidottuna.

Perhe- ja sosiaalipalveluiden johtaja

Liitteet Tutkimuslupahakemus

Tiedoksi Sosiaali- ja terveystoimikunta
Antti Sarantaus
Aikuissosiaalityön ja työnohjauksen palveluiden päällikkö
Perhepalvelupäällikkö

KAUPUNKI
Sosiaali- ja terveystoimi

Perhe- ja sosiaalipalveluiden johtajan päätös 13.01.2016

**001/2016 /TUTKIMUSLUVAN MYÖNTÄMINEN/ PERUSTURVAN KRIISIASUNTOON
ASUTETUT LAPSIPERHEET PERUSTURVAN ASIAKKAINA**

(Valmistelija: hallintosihteeri)

Valtiotieteiden maisteri Antti Sarantaus hakee jatkoa 17.12.2013 § 60 myönnettylle tutkimusluvalle.

Tutkimus koskee aikuissosiaalityön sähköiseen asiakastietojärjestelmään tehtyjä kirjauksia koskien kriisiasunnoissa vuosina 2005 – 2014 asuneita lapsiperheitä. Lupaa on pyydetty myös tutustumiseen lastensuojelun sähköiseen asiakastietojärjestelmään tehtyihin kirjauksiin koskien kriisiasunnoissa vuosina 2005 – 2014 asuneita lapsiperheitä ja lastensuojelun työntekijöiden haastatteluihin. Tutkimuslupa haetaan Itä-Suomen yliopiston lisensiaattitutkimusta varten.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaiset lapsiperheet ovat joutuneet hädetyiksi ja asutettu perusturvan kriisiasuntoon, millaisia asiakasuria/polkuja asiakkailla on ollut ja miten vuokravelat, hädät ja hädät näyttävät aikuissosiaalityön ja lastensuojelun sähköisen asiakastietojärjestelmän kirjauksissa. Aineisto kerätään 4.1.2016- 31.8.2016 välisellä ajalla ja tutkimuksen arvioitu valmistumisaika on 31.12.2016.

Päätös Päätän, että Antti Sarantauselle myönnetään hakemuksen mukainen lupa.
Uusi päätös korvaa 17.12.2015 tehdyn päätöksen.

Tutkimuksen ehtona on, että henkilötietoja käsitellään siten, että niistä yksilöitävien lukiassa tilassa eikä asiakirjoja käsitellä kotiolosuhteissa.

Tutkija sitoutuu poistamaan aineistosta kaikki työntekijöitä ja asiakkaita koskevat yksilölliset tiedot viimeistään analysointivaiheessa. Asiakirjojen hävittäminen on tapahduttava silppuamalla.

Ennen raportin julkaisemista selvitys on annettava esiluettavaksi perhe- ja sosiaalipalveluiden yhteyshenkilölle. Valmis raportti tulee toimittaa sosiaali- ja terveystoimeen kirjallisessa muodossa nidottuna.

Perhe- ja sosiaalipalveluiden johtaja

Liitteet Tutkimuslupahakemus

Tiedoksi Sosiaali- ja terveystoimitus
Antti Sarantaus,
Aikuissosiaalityön ja työelämäpalveluiden päällikkö
Perhepalvelupäällikkö